

Maalahjoituksia, paaveja ja painotuotteita

Vadstenan luostarin kirjeaineisto 1373–1422 kontaktiverkoston ilmentäjänä ja arkistoaineis-
tona

Hanna Lehmusto
Pro gradu -tutkielma
Kulttuurihistoria
Historian, kulttuurin ja taiteen tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Huhtikuu 2025

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Arkistoalan ja asiakirjahallinnan maisteriopinnot, kulttuurihistoria

Hanna Lehmusto

Maalahjoituksia, paaveja ja painotuotteita: Vadstenan luostarin kirjeaineisto 1373–1422 kontaktiverkoston ilmentäjänä ja arkistoaineistona

75 sivua, liitteet 2 sivua

Tämä tutkielma tarkastelee ruotsalaisen Vadstenan luostarin kirjeaineistoa luostarin toiminnan ensimmäisiltä viideltäkymmeneltä vuodelta 1373–1422 kontaktiverkoston ilmentäjänä ja historiallisena arkistoaineistona. Vadstenan luostari toimi keskiajalla merkittävänä uskonnollisena ja kulttuurisena keskuksena, ja tutkielman ensimmäinen osa käsittelee sen laajaa säilynyttä kirjeenvaihtoa, joka tarjoaa näkökulmia luostarin yhteyksiin maallisiin ja kirkollisiin toimijoihin sekä kirjeiden rooliin osana kirjallista kulttuuria ja vallankäyttöä.

Tutkielman toinen osa kertoo Vadstenan luostarin kirjeaineistosta arkistoaineistona sekä alkuperäiskäytössään että sen jälkeisinä vuosisatoina nykypäivään saakka. Kirjeaineiston käyttö sen alkuperäiskäyttövaiheen jälkeen kertoo keskiaikaisen kirjeaineiston arvostuksesta, historiankirjoituksen lähteidenkäytön ja arkistolaitoksen kehittymisestä sekä historiallisten lähteiden julkaisemisen tavoista.

Tutkielma hyödyntää pääasiallisina lähteinään Ruotsin kansallisarkiston Svenska Diplomatariums Huvudkartotek -palveluun kerättyjä Vadstenan luostarin saapuneita ja lähetettyjä kirjeitä analysoidakseen, millaisia kontakteja luostarilla oli, miten nämä verkostot muotoutuivat ja mitä ne kertovat aikakauden poliittisista ja sosiaalisista suhteista. Tarkastelussa ovat erityisesti maalahjoitukset, hallitsijoiden ja ylhäisaatelin kirjeenvaihto sekä luostarin yhteydet kirkollisiin johtohahmoihin ja instituutioihin ja kirjeistä ilmenevä liikkuvuus.

Metodologisesti tutkimus nojaa lähdekritiikkiin ja arkistoteoreettisiin käsitteisiin, kuten asiakirjojen elinkaareen ja arvonmäärittelyyn. Lisäksi hyödynnetään verkostanalyysin periaatteita kontaktien ja niiden vaikutusten hahmottamiseksi. Tulokset osoittavat, että Vadstenan luostari oli aktiivinen toimija, joka neuvotteli asemastaan sekä paikallisesti että kansainvälisesti ja että sen laaja kirjeaineisto on merkittävä historiallinen lähde ymmärrettäessä keskiajan kirjeenvaihdon funktioita ja dynamiikkaa.

Avainsanat: birgittalaiset, arkistonmuodostus, arkistonhoito, arkistot, keskiaika, kirjeenvaihto, Ruotsi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Aihe ja tutkimuskysymys	4
1.2	Alkuperäisaineisto	7
1.3	Aiempi tutkimus	10
1.4	Keskeiset käsitteet ja tutkimuksen kulku	11
2	Kontaktiverkostot	14
2.1	Maalahjoitukset: Ritariluokasta rahvaaseen	15
2.2	Hallitsijat ja ylhäisaateli kirjeenvaihtokumppaneina	17
2.3	Kirkolliset kirjeenvaihtokumppanit	26
3	Liikkuvuus ja luostariverkoston kasvu kirjeaineistossa	34
3.1	Luostariverkoston kasvu	34
3.2	Luostariveljien ja -sisarten liikkuvuus kirjeissä	43
3.3	Reliikit liikkeellä	46
4	Vadstenan kirjeiden elinkaari	49
4.1	Kirjeet alkuperäiskäytössään: Arkistointi ja asiakirjatuotanto Vadstenassa	50
4.2	Sukututkimusta ja historiankirjoituksen alkuvaiheita	54
4.3	Lähteiden julkaisua ja antikvaarista kiinnostusta	58
4.4	Ammatillistunut arkistotoiminta ja Svenskt Diplomatarium -julkaisusarja	59
5	Loppuluku	63
	Lähteet	69
	Liitteet	76

1 Johdanto

Keskiajalla luostarit muodostivat kansainvälisiä verkostoja ja toimivat oppineisuuden ja kirjallisen kulttuurin keskuksina. Luostarijärjestöt saapuivat Ruotsiin 1100-luvulla, kun ensimmäiset luostarit perustettiin Itä-Göötanmaalle. Ruotsin Itä-Göötanmaalla toimi 1300-luvulla dominikaani-, fransiskaani- ja sisterssiläisjärjestön luostareita.¹ Vaikka myöhemmin Pyhänä Birgittana tunnetuksi tulleella Birgitta Birgersdotterilla (1303—1373) oli luontevat siteet sekä dominikaani- että sisterssiläisjärjestöihin, kahdella hänen rippi-isällään oli affiliaatio läheisiin dominikaani- ja sisterssiläiskonventteihin. Birgitta koki, että olemassaolevat luostarijärjestöt oli laadittu miesten tarpeisiin.² Vuonna 1370 perustamisluvan saanut birgittalaisjärjestö, virallisesti koko nimeltään *Ordo Sancti Augustini Sancti Salvatoris nuncupati*, syntyi aikana, jolloin uusia luostarijärjestöjä ei olisi enää paavillisen määräyksen nojalla pitänyt hyväksyä.³ Birgittalaisjärjestö oli muutenkin poikkeuksellinen yhtenäisluostarirakenteensa ja abbedissa-johtoisuutensa vuoksi.⁴ Vadstenan birgittalaisluostarista tuli järjestön ”koti”, pyhän Birgitan testamenttilahjoituksena saamaan kuninkaankartanoon perustettu järjestön ensimmäinen oma luostari. Se pysyi birgittalaisten tärkeimpänä keskuspaikkana myöhemmin keskiajalla ja oli myös eurooppalaisessa mittakaavassa merkittävä pyhiinvaelluskohde.⁵ Aatelisperheeseen syntyneen ja myöhemmin ritarin vaimona ja Ruotsin kuningattaren opettajana vaikuttaneen Birgitta Birgersdotterin sanoma vetosi valtakunnan ylhäisaateliin.⁶ Tämä näkyy myös Birgitan perintönä Vadstenan luostarin kirjeissä.

1.1 Aihe ja tutkimuskysymys

Pyhän Birgitan elämä ja vaikutus ovat olleet taas viime vuosina runsaan tutkimuksen ja kiinnostuksen kohteina. Birgittalaisjärjestön perustajan Birgitta Birgersdotterin ympäri Euroopan luoma kontaktiverkosto oli aikanaan erittäin poikkeuksellinen. Hän kävi kirjeenvaihtoa paavin, maallisten hallitsijoiden ja ylhäisaatelin kanssa. Pyhän Birgitan elämää ja työtä on tutkittu paljon, mutta hänen perustamansa birgittalaisjärjestö on jäänyt tutkimuksessa hieman poikkeuksellisen ja merkittävän perustajansa henkilökohtaiseen varjoon. Luostarin asiakirja-aineistoa on kuitenkin säilynyt varsin runsaasti, joten se tarjoaa mielenkiintoisen kohteen

¹ Hedvall & Lindeblad 2007, 219

² Salmesvuori 2003, 22,46

³ Taivaallista armoa ja helvetin tulta -verkkonäyttely: Ilmestys uudesta luostarisäännöstä. Verkkoaineisto

⁴ Taivaallista armoa ja helvetin tulta -verkkonäyttely: Birgittalaissäännön erityisyys. Verkkoaineisto.

⁵ Taivaallista armoa ja helvetin tulta -verkkonäyttely: Birgitta keskiajan pyhimyskentässä. Verkkoaineisto.

⁶ Taivaallista armoa ja helvetin tulta -verkkonäyttely: Säädyt Birgitan näyissä. Verkkoaineisto.

tutkimukselle. Tässä työssä olen päätenyt tutkimaan Vadstenan luostarin kontaktiverkostoja luostarin kirjeiden kautta käyttäen vähemmässä määrin apuna myös luostarin säilynyttä päiväkirjaa. Vadstenan luostarin saapuneiden ja lähteneiden kirjeiden kokoelma on suoraan luostarin omaa aineistoa ja näin keskeisintä tutkimusmateriaalia luostarin kontakteja ja kirjallista toimintaa tutkiessa. Aineistoa tutkiessa nousee esille erityisiä kysymyksiä paitsi yhteyksistä ja toimijuudesta sekä luostarin sisällä että sen ulkopuolisessa maailmassa, myös kirjeiden merkityksestä lähettäjiilleen ja vastaanottajilleen ja niiden merkityksestä muistina, menneisyyden tallentajana.

Ajallisesti tutkin pyhän Birgitan kuoleman jälkeistä ensimmäistä viittäkymmentä vuotta, ajanjaksoa vuodesta 1373 vuoteen 1422. Valitsin tämän jakson siksi, että jaksoon osuu monia sekä birgittalaisjärjestön että poliittisesti Ruotsin kannalta mielenkiintoisia aktiivisen kirjeenvaihdon ja yhteydenpidon vaiheita. Birgitta Birgersdotterin pyhäksi julistaminen Kalmarin Unionin perustaminen, birgittalaisjärjestön leviäminen ja uusien luostarien perustaminen sekä Konstanzin kirkolliskokous, jossa koko kaksoisluostarijärjestelmä oli vaarassa, osuvat tähän ajanjaksoon. Samalla ajanjakson aikana on mahdollista tarkastella sitä, miten Pyhän Birgitan elinaikanaan solmimat kontaktit säilyivät hänen kuolemansa jälkeen ja millä tavoin kontaktiverkosto kehittyi ajan mittaan. Vadstenan luostarin kirje- ja päiväkirja-aineistoa olisi ollut saatavissa myös tämän aikarajauksen jälkeiseltä ajalta, mutta koin, että työn laajuuden vuoksi aikarajaus olisi tarpeen ja luostaritoiminnan alkuvaiheet olisivat mielenkiintoinen ja tutkimuksellisesti hedelmällinen lähtökohta.

Vadstenan luostarista säilyneen runsaan kirjeaineiston aihepiirit vaihtelevat maalahjoituksista suosituskirjeisiin ja reliikkipyyntöihin. Päiväkirjassa käsitellään mm. luostarin saapuvia ja menehtyneitä asukkaita, matkoille lähtemistä ja palaamista ja luostarin merkkipäiviä. Vadstenan luostarin kirjeet ja päiväkirja-aineisto tarjoavat näkökulman luostarin arkeen ja luostariyhteisön kontaktiverkostoon. Keskiaikainen kirje oli muutakin kuin kirjallista kommunikatiota. Kirje oli usein myös laillinen dokumentti ja näin tarkoitettu myös muiden kuin lähettäjän ja vastaanottajan silmille ja myös ääneen luettavaksi.⁷ Kirjeistä saattoi olla useampia eri versioita, ja myöhempi kirjeiden kopioiminen kopiokirjoihin on saattanut aiheuttaa muutoksia. Tyypillistä keskiaikaisille kirjeille oli lisäksi, että niihin ei välttämättä kirjattu aivan kaikkea asiaa koskevaa, sillä kirjeen tuojan oletettiin täydentävän kirjoitettua sisältöä.⁸ Koska kirje

⁷ Salminen 2016, 75–76, 136.

⁸ Ysebaert 2009, 27–28; Lamberg 2004.

oli keskiajalla kirjallinen lajityyppi ja kommunikaation väline. Kaikkia kirjeitä ei aina ollut edes tarkoitettu lähetettäväksi, ja toisaalta välitetty viesti, virallinen tai epävirallinen, ei aina ollut kirjemuodossa; viestinnän tavat olivat moninaiset.⁹

Vaikka reformaation myötä luostarien kirjastoja ja arkistoja tuhottiin¹⁰, jälkipolville säilyneet luostarin kirjeet ja päiväkirja kertovat mielenkiintoisia asioita Vadstenan luostarin verkostoista ja elämästä. Luostarien laaja kontaktiverkosto ja yhteydet kiehtovat minua myös risti-riittäisyytensä takia. Luostarit olivat määritelmällisesti maailmasta vetäytymisen ja hengenelämälle omistautumisen paikkoja, ja silti kirjeet ja luostariveljet kulkivat Euroopan puolelta toiselle ja kirjeenvaihtokumppaneina toimivat myös aikansa merkittävimmät päättäjät.¹¹ Päämenetelmäni tässä työssä on lähdekritiikki. Lähdekritiikin avulla tarkastelen kirjelähteitä ja selvitän näiden lähteiden kontekstia ja syntyhistoriaa: mistä nämä kirjelähteet kertovat, milloin kirjeet on kirjoitettu, kuka on kirjoittanut, kuka on ollut vastaanottaja ja minkälaisissa olosuhteissa kirjeet ovat syntyneet. Lähdekritiikin lisäksi sovellan kirjeaineistoon laadullisen ja määrällisen tutkimuksen menetelmiä.

Miksi Vadstenan kirjekokoelma on mielenkiintoinen tutkimuskohde? Luostarin kontaktien tutkimus linkittyy useisiin kulttuurihistorian alueisiin. Sitä voi tarkastella paitsi luostareiden historian osana myös pohjoismaiden historian, sukupuolihistorian, kirjallisen kulttuurin kehityksen, vallan jakautumisen ja verkostoitumisen näkökulmasta. Tutkimuskysymykseni jakautuu siis kahteen osaan, joista kummatkin käsittelevät kirjekokoelmaa, mutta eri näkökulmista. Ensimmäinen kysymykseni koskee sitä, miten luostarin kontaktit ilmenevät asiakirjoissa, miten kontaktiverkosto kehittyi ja miten luostarin toimijuus ilmenee sekä Ruotsissa että kansainvälisesti ja myös toimijuutta luostarin sisällä. Toinen tutkimuskysymykseni käsittelee koko tutkielman lähdeaineistoa, itse kirjekokoelmaa arkistotieteellisesti asiakirjan elinkaaren ja arvonmäärittelyn näkökulmasta; miten kirjeiden elinkaari on rakentunut, miten nämä asiakirjat ovat syntyneet ja missä rooleissa ne ovat elinkaarensa aikana olleet? Miten historian vaiheet ovat vaikuttaneet kokoelman syntyyn, miten niistä on rakentunut nykyinen kokonaisuus, miten keskiaikaisia luostarin kirjelähteitä on käytetty tutkimuksessa ja miten niitä on julkaistu?

⁹ Salminen 2016, 69.

¹⁰ Fredriksson 1997, 8–9.

¹¹ Taivaallista armoa ja helvetin tulta -verkkonäyttely: Jumalan äänitorvi soi paaveille ja kuninkaille. Verkkoaineisto.

1.2 Alkuperäisaineisto

Aineistonani luostarin kontaktiverkoston tutkimisessa käytän siis luostarin kirjeitä ja vähemmässä määrin luostarin päiväkirjaa. Keskiaikaisen asiakirja-aineiston säilyminen on monesti ollut onnenkauppaa. Asiakirjoja on säilytetty vuosisatojen mittaan puutteellisissa oloissa ja paljon aineistoa on menetetty myös erilaisten onnettomuuksien seurauksena. Tästä huolimatta keskiaikaisen aineiston keräämisellä ja arvion tunnistamisella on Ruotsissa pitkät perinteet. Luostarien ja kirkon omaisuudesta kertovia arkistoja – näin myös Vadstenan luostarin arkistoa – koottiin jo Kustaa Vaasan Västeråsin 1527 valtiopäivillä toimittaman kirkon omaisuuden peruuttamisen seurauksena kuninkaalliseen kansliaan.¹² Kuninkaalliseen kansliaan tallennettiin myös vanhempia kuninkaallisia kirjeitä.¹³ Kuninkaallisesta kansliasta erotettiin 1618 alkaen Ruotsin kansallisarkisto.¹⁴ Kirjeitä ja asiakirjoja myös kopioitiin kansallisarkistossa. Tämä pelasti monen kirjeen asiasisällön säilymisen vuonna 1697, jolloin kuninkaanlinna, jossa arkistokin sijaitsi, paloi. Kirjeillä nähtiin jo 1600-luvulla olevan myös antikvaarista merkitystä.¹⁵ Kirjeitä painettiin kirjoiksi jo 1700-luvulla, ja kattavaksi suunnitellun kokoomateos-sarjan, *Svenska Diplomatariumin*, julkaiseminen aloitettiin vuonna 1829.¹⁶

Luostarit olivat aikanaan kirjallisen tiedon keskipisteitä, joten luostareita on mielenkiintoista tutkia myös arkiston näkökulmasta. Vadstenan luostarin kirjasto on aikanaan ollut pohjoismaiden suurin¹⁷ ja säilynyt päiväkirja kertoo siitä, että luostarissa on ollut myös tahto dokumentoida sen omaa toimintaa tiedon säilyttämisen lisäksi. Myös nimellä *Diarium Vadstenense*¹⁸ myöhemmin tunnetuksi tullut Vadstenan luostarin päiväkirja kattaa pitkän aikavälin. Sen kirjoittaminen on aloitettu jo hyvissä ajoin ennen luostarin virallista perustamista. Ensimmäinen päiväkirjassa listattu vuosiluku on 1323, tälle vuodelle tosin ei ole tapahtumia vaan ensimmäiset vuosiluvut ovat tyhjiä. Varsinainen ensimmäinen merkintä päiväkirjassa on vuodelta 1336. Myöhemmin Vadstenan luostarirakennuksena toiminut kuninkaankartanokin oli vuoteen 1346 saakka alkuperäisessä kuninkaallisessa omistuksessa. Päiväkirjan viimeiset merkinnät ovat reformaation ajalta vuodelta 1545, kun viimeinen munkkiveli lähti luostarista

¹² Fritz 1980, 4–5.

¹³ Fritz 1980, 6–7.

¹⁴ Riksarkivet: Historik. Verkkosivusto.

¹⁵ Fritz 1980, 9.

¹⁶ Fritz 1980, 3, 31–34.

¹⁷ Heikkilä 2009, 119.

¹⁸ *Diarium Vadstenense*-nimitys ei ole keskiaikainen, vaan se otettiin käyttöön päiväkirjasta 1700-luvulla. (Gejrot 2015, 131) Keskiajalla kirjasta käytettiin mahdollisesti nimeä *Liber memorialis*. (Gejrot 1996, 22).

ja luostarin rakennuksia alettiin purkaa.¹⁹ Luostarin munkkiveljet kirjasivat päiväkirjaan paitsi tietoja ajankohtaisista tapahtumista luostarissa ja sekä luostariin saapuvista että luostarista lähteivistä vierailijoista, myös sivumerkintöinä henkilökohtaisia mielipiteitään ja myös poliittisluontoisia kommentteja ja havaintoja luostarin ulkopuolisesta maailmasta.²⁰ Alkujaan latinan kielellä ilmeisesti luostarin omaan käyttöön kirjoitettua päiväkirjaa säilytetään nykyisin Uppsalan yliopiston kirjastossa.²¹ Luostarin päiväkirjasta on toimitettu ensimmäinen editoitu painos jo 1721.²²

Jotta tutkimus pysyisi selkeänä, olen rajannut aineiston vain Vadstenan luostarin omaan aineistoon. Tutkimusaikana varsin lähellä Vadstenan kaupunkia ja luostaria, Vättern-järven rannan tuntumassa toimi useita muitakin eri järjestöjen luostareita; Skänningen dominikaaninimunki- ja nunnakonventit ja sistersiläisjärjestöstä Alvastran munkki- ja Vretan nunnaluostarit.²³ Näiden aineistoon vertaaminen olisi mielenkiintoista ja kokonaiskuvan kannalta hyödyllistä, mutta tämä kasvattaisi tutkimuksen laajuutta liiaksi aineiston ollessa jo nyt runsas.

Vadstenan luostarin kirjeet on julkaistu Ruotsin Kansallisarkiston Svenska Diplomatariums huvudkartotek (SDHK) *Medeltidsbrev* -verkkopalvelussa. Kokoelma kattaa sekä saapuneita että lähetettyjä Ruotsia koskevia kirjeitä. Osa *Medeltidsbrev* -kokoelman kaikkiaan 44 000:sta alkuperäisenä tai kopiona säilyneestä kirjeistä ei säilytetä nykyisen Ruotsin alueella, vaan niitä on koottu tietokantaan ulkomaalaisistakin arkistoista.²⁴ Vadstenan luostarin saapuneet ja lähetetyt kirjeet on kirjoitettu latinaksi ja ruotsiksi. Tämän lisäksi Riksarkivet'in verkkopalvelu tarjoaa niistä tiivistelmän nykyruotsiksi. Monista kirjeistä on tarjolla hyvälaatuinen digitoitu versio, mutta tämä ei, ainakaan vielä, koske kaikkia kirjeitä. Joissain tapauksissa palveluun on lisätty nootteja ja kommentteja kyseistä kirjettä koskien ja tietoa kirjeen julkaisu- ja tutkimushistoriasta. Osa SDHK:n kirjeistä on säilynyt osana kopiokirjoja. Tässä käsitellyn ajanjakson 1373–1422 aikana Vadstenan luostaria käsitteleviä kirjeitä oli kertynyt SDHK:n aineistoon 979 kappaletta. Osa näistä kirjeistä on sopimuksia, joista ei ole yksiselitteisen helppo sanoa kumpi osapuoli on lähettävä tai vastaanottava - näin erityisesti maa-alueiden vaihdon sopimuksissa. Olen kuitenkin luokitellut nämä saapuvien joukkoon, sillä ne on

¹⁹ Nyberg 2013, 42; Gejrot 1996, 31, 463.

²⁰ Esim. merkintä 28.10.1412 kuningatar Margareetan menehtyminen. Gejrot 1996, 137.

²¹ Gejrot 2015, s. 131–132, 135.

²² Gejrot 2015, 131.

²³ Hedvall & Lindeblad 2007, 219, 223.

²⁴ Riksarkivet: Svenska Diplomatariums huvudkartotek. Verkkosivusto.

valtaosin päivätty muualla kuin Vadstenassa ja ne ovat myös SDHK:n palvelussa lueteltu kirjeiden “medeltidsbrev” -kategorian alle.

Kirjeiden kehitys liittyy eri lukemisen tapoihin ja eri luku- ja kirjoitustaidon tarpeisiin. Keski-ajalla kirkon, maallisen hallinnon ja kauppiaiden tarpeet kirjoitetulle tekstille olivat erilaiset ja kirje toimi samallekin toimijalle eri tarpeisiin, sekä kommunikaation ja dokumentaation väli-
neenä. Kirjattu tieto toimi varmuuden tuojana erityisesti silloin, kun luottamus suulliseen so-
pimiseen ei ollut täydellinen. Tarkkaan sanamuotoon oli mahdollista palata.²⁵ Lisäksi, kuten
aiemmin mainittu, kaikkia välitettyjä tietoja ei välttämättä kirjoitettu kirjeeseen, vaikka kirje
olisikin ollut välitetty ja säilytetty kommunikaatiomuoto. Suullinen ja kirjallinen viestintä kul-
kivat tiiviisti rinnakkain.²⁶ Latina oli kielenä avain yhteiseurooppalaiseen kirjalliseen viestin-
tään ja sen tuntemus edesauttoi kirjallisen kulttuurin kehittymistä Itämeren alueella 1100-lu-
vulta alkaen, kun taas kansankielen yleistymisen kirjallisessa kommunikaatiossa liittyy ajalli-
sesti myös paperin yleistymiseen pergamentin sijaan. Molemmat materiaalit olivat 1300-lu-
vun jälkipuoliskolla käytössä rinnakkain paperin ollessa ainakin maallisessa hallinnossa suo-
situmpi materiaali viestintään ja dokumentaatioon. Pergamentin käyttö liittyi pitkään kirkolli-
seen tekstin tuotantoon.²⁷ Viestintään, erityisesti lyhyiden ja epävirallisempien viestien kir-
joittamiseen on käytetty myös muita materiaaleja, jotka ovat kaikkiaan säilyneet huonommin
ja päätyneet arkistoon vain harvoin, jos lainkaan. Tällaisia ovat mm. vahataulut, puutikut ja
tuohikirjeet.²⁸ Näitä ei SDHK:n Vadstenan tämän ajanjakson aineistostakaan löydy²⁹, mutta
niitä tiedetään käytetyn keskiajan kaupungeissa. Niiden koko arvostus lienee ollut vähäisempi
erilaisen käyttötavan takia.

Kirjeitä olisi mahdollista tarkastella myös kielivalintojen ja niihin liittyvien merkitysten kan-
nalta, vaikka tämän työn puitteissa se ei olekaan mahdollista. Ensimmäiset säilyneet kirjeet
Ruotsista ajoittuvat 1160-luvulle.³⁰ Ruotsin varhaisimmat säilyneet kirjeet on kirjoitettu lati-
naksi. Kieli liittyi kiinteästi kirjeiden muotoseikkoihin. Kirjeiden muoto oli varsin yhteneväi-
nen ympäri Euroopan. Keski-ajakaisten ruotsalaisten kirjeiden kielessä tapahtuu muutos 1300-
luvun puolivälille tultaessa. Tätä ennen latina oli valtakieli, sen jälkeen kansankieliset tekstit

²⁵ Briggs 2000, 398, 403.

²⁶ Salminen 2016, 64.

²⁷ Salminen 2016, 123, 137–138.

²⁸ Salminen 2016, 69.

²⁹ 1400-luvun lopulta tunnetaan myös Vadstenasta arkistossa säilynyt latinankielinen tuohelle kirjoitettu teksti, mutta kyse ei ole kirjeestä vaan saarnan luonnostelusta. Kts. esim. Harjula, Janne: Alustavia ajatuksia Turun tuo-
miokirkkotorin tuohikirjeestä (SKAS 1-2/2012).

³⁰ Lindell 2010, 17.

yleistyvät vahvasti. Ensimmäinen ruotsiksi kirjoitettu kirje on tutkija Inger Lindellin mukaan vasta vuodelta 1330. Lindell liittää kansankielen yleistymisen kuningas Maunu Eerikinpojan valtakauteen. Hänen aikanaan ruotsia käytettiin myös hallintokielenä. Joitain kuninkaallisia asiakirjoja on saatettu kirjoittaa ruotsiksi jo tätä ennen, mutta se on parhaimmillaankin ollut satunnaista.³¹ Lindellin mukaansa kansankielen yleistyminen 1300-luvulla liittyy erityisesti sellaisten ammattien, jossa tarvittiin kansankielen luku- ja kirjoitustaitoa, yleistymiseen. Kansankielen kirjallisen käytön kasvu, tapahtui samoihin aikoihin myös Norjassa.³² Keskialasaksa oli koko Itämeren alueella merkittävin Hansaliiton ja kaupan kieli ja näin kieltä käyttäneiden porvareiden kautta vakiintuneessa käytössä kaupunkienkin kirjallisessa elämässä³³. Yksikään Vadstenan tässä käsitellyistä kirjeistä ei kuitenkaan ole kirjoitettu tällä kielellä.

1.3 Aiempi tutkimus

Vadstenan luostarin aineistoa on tutkittu aiemmin monesta näkökulmasta. Myös kirjeet ovat toimineet tutkimusaineistona useasta eri näkökulmasta. Omaa tutkimustani lähinnä on erityisesti Ruotsin keskiaikaisen kirjeaineiston asiakirjallista elinkaarta, aineiston keruuta ja sen käyttöä historian mittaan tarkasteleva Birgitta Fritzin *De svenska medeltidsbrevens trädning till 1800-talets början, En arkivhistorisk översikt*. Anna Fredriksson on tutkinut Vadstenan luostarin kirjastoa ja sen järjestelyä ja säilymistä opinnäytteessään *Vadstena klostrets bibliotek: en analys av förvärv och bestånd*. Vaikka artikkeli koskee kirjastoa, se on mielenkiintoinen myös arkiston suhteen, koska keskiajalla näitä kahta ei aina erotettu toisistaan samoin kuin nykyisin. Kirjeitä säilyttäneiden kopiokirjojen tutkimuksessa ja lähteiden julkaisemisen historiassa olen tukeutunut kahteen väitöskirjaan, Taina Saarenpään *Turun Tuomiokirkon mustakirja ja lähteiden julkaisemisen jatkumo Suomessa varhaismodernista digitaaliseen aikaan* sekä Maria Kallio-Hirvosen *Käsikirjoitustutkimus, kopiokirjat ja kopiokirjojen tehtävä Turun keskiaikaisessa tuomiokapitulissa*.

Inger Lindell on julkaissut Vadstenan kirjeistä tutkimuksen *Brev i Vadstena klostrets arkiv 1368–1375*, mutta kuten tutkimuksen nimikin kertoo, se käsittää vain osan omasta tutkimusalueestani ja ulottuu osin aikaan ennen omaa aikarajaustani. Se tarjoaa kuitenkin mielenkiintoisen taustan tälle työlle. Keskiaikaisten kirjeiden tutkimuksen suhteen olen hyödyntänyt paljon Tapio Salmisen Tallinnan raadin keskiaikaisista kirjeistä kirjoittamaa väitöskirjaa *Obscure*

³¹ Lindell 2010, 8–9, 17–18; Salminen 2016, 124.

³² Lindell 2010, 18–19.

³³ Saarenpää 2021, 64

hands — trusted men. Textualization, the Office of the City Scribe and the Written Management of Information and Communication of the Council of Reval (Tallinn) before 1460. Vadstenan luostarin päiväkirja on päässyt myös tutkimisen kohteeksi, erityisesti Claes Gaerot on useissa artikkeleissa ja väitöskirjassaan tutkinut Vadstenan luostarin päiväkirjaa ja se täydentää monessa suhteessa hyvin kirjeaineistoa. Vadstenan päiväkirja on ainoa säilynyt esimerkki vastaavista luostarien kronikoista Ruotsissa. Valtakunnan hoveista ja hallitsijoista kertovia kronikoita on kyllä säilynyt. Ne ovat myös tyyliltään varsin erilaisia ja kirjoitettu selvästi eri tarkoitukseen ollen lähempänä kaunokirjallisia teoksia.³⁴ Arkistoteoreettisesti tärkein lähteeni on Pekka Henttosen *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*.

1.4 Keskeiset käsitteet ja tutkimuksen kulku

Kuten jo mainittu, birgittalaisjärjestö sai virallisen perustamisluvan vuonna 1370, mutta Birgitta Birgersdotter oli lähettänyt jo edellisenä vuonna viestin asuinpaikastaan Roomasta Ruotsiin ja kehoittanut aloittamaan valmistelut luostaritoiminnan aloittamiseksi.³⁵ Birgittalaisjärjestön erikoisuus oli abbedissavetoisuus; abbedissa toimi koko luostarin johtajana. Luostarin munkkiveljien johdossa toimi kenraalikonfessori³⁶, jolla oli ilmeisesti paljon omaakin valtaa; kenraalikonfessorien lähettämiä kirjeitä on aineistossa runsaasti, lähes yhtä paljon kuin abbedissan. Tutkimukseni asettuu kirjeiden osalta enemmänkin laadullisen kuin määrällisen tutkimuksen kategoriaan, vaikka hyödynnän myös määrällisen tutkimuksen menetelmiä. Tämä johtuu kirjeaineiston laajuudesta, aikarajauksenkin jälkeen luostarin saapuneita ja lähteneitä kirjeitä on 979 kappaletta. Käytin tässä työssä hyödynni SDHK:n ominaisuutta, jossa kirjeiden tiedot saa ladattua laskentataulukoon. Suodatin taulukoksi ladattua kirjeaineistoa vuosirajauksella 1373–1422 sekä paikkakunta- että sanahauulla käyttäen Vadstenaa hakusanana. Tämän jälkeen hakutuloksista piti erotella kaksoisosumat ja kirjeet, jotka oli kirjoitettu Vadstenan kaupungissa, mutta jotka eivät millään tavalla liittyneet itse luostariin kuten kaupungin porvarien kirjeet. Jälkimmäinen osuus työstä oli tehtävä kirje kerrallaan. On mahdollista, että osa näistä kirjeistä ja sopimuksista olisi kirjoitettu Vadstenan luostarissa, vaikkei sitä kirjeessä selvästi mainita, sillä luostarin kirjureiden osaamista käytettiin ainakin Naantalissa luostarissa myös luostarin liittymättömien asiakirjojen kirjaamisessa.³⁷ Ei olisi erityisen vaikea kuvitella, etteikö näin olisi tehty Vadstenassakin, koska tiedetään, että päiväkirjan mukaan luostari toimi

³⁴ Gejrot 2015, 133–134.

³⁵ Nyberg 2013, 43.

³⁶ Taivaallista armoa ja helvetin tulta -verkkonäyttely: Birgittalaissäännön erityisyys. Verkkosivusto.

³⁷ Walta 2012, 54.

paikkana poliittisille tapaamisille.³⁸ Jaottelin kirjeet lähetettyihin, vastaanotettuihin ja muihin ja annoin kirjeille sisällön mukaan aihepiireihin liittyvät avainsanat. Koska yhdessä kirjeessä voitiin käsitellä monia asioita, kirjeellä saattaa olla useampia avainsanoja.

Silmiinpistävää kirjeiden määrässä on luostarin säilyneiden ja vastaanotettujen kirjeiden epäsuhta. Saapuneita kirjeitä on 720 kappaletta, mutta lähetettyjä on monin verroin vähemmän, 175 kirjettä. Tämän lisäksi aineistossa on kirjeitä, joiden lähettäjä tai vastaanottaja ole Vadstenan luostarista, mutta jossa käsitellään luostarin asiaa. Useimmat näistä olivat supliikki- eli anomuskirjeitä, joita lähetettiin Paaville tai kirkolliskokoukseen ja jossa puhutaan luostarin puolesta. Näitä on aineistossa 84 kappaletta. Erityisesti pyhän Birgitan kanonisaatioprosessin aikana lähetettiin paljon kirjeitä, joissa käsiteltiin Vadstenan luostaria ilman, että luostari olisi ollut lähettävänä tai vastaanottavana osapuolena.

Koska kontaktit ovat tässä työssä pääosassa, on syytä määritellä mitä kontakteilla tarkoitetaan. Kontaktit voivat olla suoria tai epäsuoria, ja keskiaikaisten kirjeiden luonne ja lukutapa antaa erityisen syyn määritellä tässä käytettävä kontaktin peruskäsite. Olen tässä työssä laskenut kontakteiksi sekä suorat kirjeiden lähettäjät että vastaanottajat ja päiväkirjan tapauksessa fyysiset vierailut luostarissa. Sen lisäksi on epäsuoria kontakteja, joissa viestiä välitetään välikäden kautta.³⁹ Tässä aineistossa epäsuoria kontakteja esiintyy erityisesti Birgitan kanonisaatioprosessiin ja Konstanzin kirkolliskokoukseen liittyvissä kirjeissä.

Tutkimuseettisesti työssäni korostuvat hyvän tieteellisen tavan ja huolellisen viittaamisen käytännöt. Olen pyrkinyt seuraamaan tutkimuseettisesti Anton de Baetsin *Responsible History* -teoksessa esittämiä ajatuksia siitä, miten historiallisia henkilöitä tutkitaan ja miten heistä kirjoitetaan. Vaikka tämän työn pohjana olevassa kirjeaineistossa ei käsitellä arkaluontoisia asioita ja aineistossa käsiteltävät henkilöt ovat kuolleet satoja vuosia sitten, aineistossa esiintyviä henkilöitä on silti syytä käsitellä kunnioittavasti ja asiallisesti – tämä on de Baetsin mukaan historiantutkijan velvollisuus kuolleita kohtaan.⁴⁰ Mielestäni oleellista tässä on huomioida, että alkuperäislähteet on kirjoitettu tietystä näkökulmasta ja positiosta käsin eivätkä ne ole täysin neutraaleja, vaikka niistä suurin osa onkin lyhyitä ja tyyliiltään lähinnä toteavia.

Arkistotieteellisesti lähestyn aineistoa arvonmäärittelyn ja elinkaarimallin kautta. Asiakirjojen elinkaari viittaa lähestymistapaan, jossa asiakirjojen kokemat eri vaiheet rinnastetaan

³⁸ Hägglund 2022, 31.

³⁹ Johansson, Mattila & Uusikylä 1995, 13.

⁴⁰ de Baets 2009, 4.

elämänkaareen. Pirkko Rastaan luonnehdinnan mukaisesti asiakirjan laatiminen vastaa sen syntymää ja sen käyttämiseen liittyvät aktiivivaihe, jolloin asiakirjaa käytetään sen alkuperäiseen käyttötarkoitukseen ja passiivivaihe, jolloin asiakirjaa säilytetään muiden tehtävien hoitoon tai juridisista syistä. Asiakirjan hävittäminen merkitsee sen kuolemaa, suurin osa asiakirjoista hävitetään passiivivaiheen jälkeen. Historiallisesti ja kulttuurisesti merkittävät asiakirjat jatkavat passiivivaiheesta historialliseen vaiheeseen pysyvästi säilyvinä. Luostarin aineisto siis jatkaa elinkaartaan vielä vuosisatojen jälkeen, vaikka aineiston käyttötarkoitus onkin muuttunut ja aineisto on toiminut historian mittaan monessa roolissa.⁴¹ Toinen tässä työssä arkistoteoreettisesti keskeinen käsite on asiakirjan arvonmääritys. Arvonmääritys määrittelee asiakirjan elinkaaren hallintaa, kokoelmien muodostamisen suunnittelemista ja päämäärää sekä asiakirjojen hävittämisen periaatteita.⁴² Arvonmääritys on oleellisesti myös arkistotoiminnan eettinen kysymys ja käsite. Arvonmäärityksen nykyiset periaatteet eivät luonnollisestikaan olleet käytössä Vadstenan luostarin toimiessa tai reformaation aikana, mutta asiakirjojen arvostuksesta, säilyttämisen arvoisuudesta sekä kokoelmiin päätyemisestä voi silti tehdä päätelmiä. Miten kirjeet, jotka ovat nykyisin tutkittavissa, ovat valikoituneet säästettäväksi?

Kontakteja sivutaan myös verkostanalyysimäisestä näkökulmasta, vaikka varsinainen verkostanalyysi ei olekaan oleellinen elementti työssäni - pyrin pitämään sen osuuden siis sivuroolissa. Verkostanalyysi on tosin yleisemmin sosiologiassa ja politiikatutkimuksessa käytetty käsite, mutta luostarin kontakteja tutkiessa myös varsin hyödyllinen. Verkostanalyysin avulla voi tarkastella toimijoiden vuorovaikutusta verkostossa, tavoitteita, pyrkimyksiä ja verkostossa jakautuvaa valtaa.⁴³ Vaikka verkostanalyysi onkin tyypillisesti nykypäivän sosiaaliin suhteisiin keskittyvä tutkimusmenetelmä, sitä on myös sovellettu historiaankin. Esimerkkinä tästä on 1979 julkaistu sukulaisuutta ja naapuruutta yksilön sosiaalisissa suhteissa tutkiva R.M. Smithin analyysi 1200-luvun Englannista *Kin and in a thirteenth-century Suffolk community*.⁴⁴ Huomattavaa on, että Vadstenan luostarin kirjeistä ilmenevät verkostot ovat aineiston säilyneisyyden takia puutteelliset. Luostariin saapuneita kirjeitä on säilynyt paljon vähemmän kuin lähetettyjä kirjeitä. On siis tiedostettava se, että kokonaiskuva jää aineistoa tarkastelemalla vajaaksi.

⁴¹ Henttonen 2015, 81–83.

⁴² Henttonen 2015, 93–95.

⁴³ Johansson, Mattila & Uusikylä 1995, 12–15.

⁴⁴ Smith 1979.

2 Kontaktiverkostot

Tässä luvussa perehdytään Vadstenan luostarin kontaktiverkoston erityisesti kontaktien vastavuoroisuuden kannalta ja tarkastellaan myös kirjeissä ilmeneviä valtasuhteita luostarin kontakteissa. Luostari käytti merkittävää valtaa paikallisesti ja uskonnollisesti, mutta birgittalaisluostarina se vastasi kuitenkin toimistaan paikalliselle piispalle, ja viime kädessä paaville.⁴⁵

Tämän lisäksi luostarin vaikutusvalta maallisiin asioihin oli huomattava.

Monet luostarin kirjeenvaihtokumppanit edustivat korkeinta maallista valtaa, valtioiden hallitsijoita ja ylhäisaatelialia. Hallitsijoiden keskinäiset kontaktiverkostot olivat tiiviit, voisi jopa puhua piireistä, ja nämä piirit ulottuivat myös luostareihin – birgittalaisista moni oli alkuperältään aatelisia, erityisesti luostarin johdossa.⁴⁶ Erityisesti hallintotehtävät lähestulkoon edellyttivät tietynlaista taustaa, birgittalaisluostarin abbedissan tehtävänä kun oli hallita kirjanpito. Tämä käytännössä tarkoitti taustaa ylhäisaatelissa tai porvariseliitissä.⁴⁷ Koska luostarielämään liittyi myös rankempia fyysisiä töitä, niiden tekeminen oli birgittalaisluostarissa keskitetty maallikkosisarille ja -veljille.⁴⁸ Aineistossa on säilynyt lisäksi kolme kirjettä, joissa käsitellään luostarin maallikkoasukkaita, kirjeistä kaksi käsitteli heidän vaatetustaan.⁴⁹

Kontaktien luominen paikallisiin oli tärkeää. Itämeren ympäristön birgittalaisluostareita tutkinut Anna Stina Hägglund käyttää verkostoista termiä sosiaalinen maisema (*social landscape*) viitatessaan niihin tahoihin, joista lähialueelta saatiin luostareille lahjoituksia ja uusia jäseniä.⁵⁰ Luostarit tarvitsivat paikallisyhteisön luottamuksen ja tukea toimiakseen menestyksekkäästi. Luottamus oli myös avain lahjoitusten sekä uusien asukkaiden saamiselle.⁵¹ Birgittalaisjärjestö hyväksyi maallikkojen tekemien vapaaehtoisten lahjoitusten vastaanottamisen rajoitetusti.⁵² Paikallisten maallikkohyväntekijöiden lahjoitukset mahdollistivat luostarin toiminnan; hyväntekijöiden lahjoituksista vastineeksi saadut rukoukset toimivat yhdistävänä linkkinä luostarin ulkopuolisten maallikoiden ja luostarin asukkaiden välillä.⁵³

⁴⁵ Palola 1997, 102.

⁴⁶ Hägglund 2022, 39: aatelistaustaisten sisarten määrä oli korkeampi luostarien alkuvaiheissa ja laski kun toiminta-aikaa tuli lisää.

⁴⁷ Hägglund 2022, 30.

⁴⁸ Hägglund 2022, 59.

⁴⁹ SDHK 16408, 15635, 16409.

⁵⁰ Hägglund 2022, 23.

⁵¹ Hägglund 2023, 98.

⁵² Hägglund 2022, 63.

⁵³ Hägglund 2022, 41.

2.1 Maalahjoitukset: Ritariluokasta rahvaaseen

Maa- tai kiinteistölahjoituksia, -kauppoja, maaomistusten vaihtoa, vuokraamista tai hallintaa käsittelevät kirjeet edustavat valtaosaa koko Vadstenan kirjeiden kokoelmasta, vuositason hieman vaihdellen, mutta keskimäärin 69,3 % kaikista saapuneista kirjeistä. Määrä on jonkin verran suurempi mutta piirtein samassa suhteessa kuin koko Ruotsin keskiaikaisissa kirjeissä, joista maaomaisuuteen liittyviä on noin 60 %. Määrää selittänevät ajankohdalla voimassa olleet Maunu Eerikinpojan maan- ja kaupunginlait, jossa edellytettiin asiakirjan laatimista, kun maaomaisuuden omistuksessa tai käyttöoikeudessa tapahtuu muutos.⁵⁴ Lisäksi kiinteän omaisuuden hallintaa käsitellään muutamassa luostarista lähetetyssä kirjeessä. Selvästi suurin osa näistä maa- tai kiinteistöomaisuutta käsittelevistä kirjeistä käsittelee lahjoituksia, joita tehtiin sekä pelkästään luostariin astumisen yhteydessä että varmistettaessa hautapaikkaa luostarikirkosta. Annetuille lahjoituksille toivottiin myös vastinetta, jota birgittalaisten munkkien ja nunnien toivottiin antavan henkilökohtaisen muistamisen ja rukousten muodossa – joko lahjoittajalle itselleen tai hänen perheenjäsenilleen. Lahjoittajista, joita piti muistaa, pidettiin kirjaa, ja joitain kirjoja tai osia tällaisista kirjan listoista on säilynyt myös birgittalaisluostareista.⁵⁵ Birgittalaisjärjestö sai lahjoituksia jo ennen perustamistaan. Olihan Vadstenan luostarin rakennuskin kuninkaallinen lahja. Myös järjestön leviämisen aikaan uusien birgittalaisluostarien perustaminen tapahtui sekin tyypillisesti hallitsijalta tai ylhäisaatelilta lahjoituksena saatuun kiinteistöön tai maalle ja tästä rakennuksesta tuli luostarin keskus, näin erityisesti Pohjoismaissa.⁵⁶ Mutta ketkä muut tekivät maalahjoituksia Vadstenan luostarille, mikä oli heidän taustansa?

Lahjoituksia birgittalaisluostareille tehneet olivat suurimmaksi osaksi paikallisia. Joissain tapauksissa, erityisesti suurten kauppakaupunkien läheisyydessä, kun lahjoittajan henkilökohtainen verkosto ja omistukset ulottuivat laajalle Itämeren rannikolla, lahjoittaja saattoi olla muualta, lahjoitettavan omaisuuden tai alueen ollessa yleensä ainakin kohtuullisen lähellä sitä luostaria, jolle se lahjoitettiin.⁵⁷ Vadstenan luostarille tehtyjen lahjoitusten antajina toimi nimistä päätellen sekä miehiä että naisia. Huomiota herättävää on naislahjoittajien suuri määrä. Kaikkiaan 393:stä maalahjoitusta koskevasta kirjeestä naisten omissa nimissään tekemiä lahjoituksia koskevia kirjeitä oli melko tasan kolmannes, 132 kappaletta. Varsin usein naiset

⁵⁴ Saarenpää 2021, 63

⁵⁵ Hägglund 2023, 101.

⁵⁶ Hägglund 2022, 22.

⁵⁷ Hägglund 2023, 104.

lahjoittivat leskeytymisensä jälkeen aviomieheltään huomenlahjaksi samaansa kiinteistöomaisuutta.⁵⁸ Lisäksi aineistossa on useita kirjeitä, joissa pariskunta tai sukulaiset tekevät lahjoituksen kummankin osapuolen nimissä. Tällaisia kirjeitä aineistossa oli 39 kappaletta. Maanomistamisesta ja omistuksen vaihdosta kirjoitettiin yksityiskohtaisesti Ruotsin laissa, laki-teksti avaa myös naisten osuutta ja mahdollisuutta maakauppoihin ja -lahjoituksiin. Maunu Eerikinpojan maanlain mukaan puolisoilla ei ollut automaattisesti oikeutta toistensa perintömaihin, mutta ostetut maat puoliset omistivat yhdessä. Jos puoliso halusi myydä naisen omistamaa maata, myymiseen piti olla hänen suostumuksensa lukuun ottamatta tiettyjä hyvin erityisiä tilanteita (suostumuksen hankinta ei koskenut edusmiehen suorittamaa naimattoman naisen maiden myyntiä). Laki sääti myös edusmiehen suorittamaa maan vaihtamista, eikä maata saanut tällöin vaihtaa huonompaan.⁵⁹ Huomenlahjana saatujen maiden myyntiin pyydettiin perijän suostumus.⁶⁰ Tilanteissa, joissa maata lahjoitettiin, uskonnollisille instansseille lahjoittaminen oli yleisintä. Edes sukulaisille lahjoitettiin selvästi vähemmän.⁶¹

Englantiin perustetun Syon Abbeyn birgittalaisluostarin tukijapiiristä tiedetään, että tukijajoukko koostui poliittisesti eri tavoin suuntautuneista ja myös henkilöistä, jotka halusivat saada lisää vaikutusvaltaa lahjoituksensa kautta.⁶² Lahjoitus luostarille saattoi olla myös myöhäiskeskiajan Ruotsissa harkittu, strateginen teko, jonka saatettiin toivoa edistävän uraa ja lisäävän vaikutusvaltaa.⁶³ Tarkkaa tietoa lahjoittajien poliittisista taustoista tai vaikuttimista ei Vadstenan emoluostarin kirjeistä ole säilynyt, mutta runsas lahjoituskirjeiden määrä ja niissä säilyneet nimet avaavat kysymystä. Vadstenalle osoitettujen maa-alueiden lahjoittajista ei välttämättä ole jäänyt historiaan muuta kuin nimi lahjoitusasiakirjassa. Joskus lahjoitusasiakirja mainitsee lahjoittajasta hieman enemmän, aseman tai tittelin. Monesti vihje asianosaisen ylhäisestä taustasta on ainoastaan nimen edessä esiintyvä herre tai fru, jotka kirjoitusaikaan olivat arvon osoituksia. Herre saattoi aatelisen lisäksi tarkoittaa myös porvaritaustaista merkimiestä kuten raatimiestä.⁶⁴ Aina henkilön asemaa ei ole kuitenkaan kirjattu suoraan tekstiin. Niissä tapauksissa, joissa näin on tehty, aatelisiin viitataan joko suoraan asemalla (esim. ritarit), ja usein myös termillä *välboren*, aatelissukuun syntynyt. Birgittalaisluostarien

⁵⁸ Esim. kirjeet SDHK 14987, Ingeborg Magnusdotterin testamenttilahjoitus v. 1398 ja SDHK 15192, Katarina Glysingdotterin testamenttilahjoitus v. 1399.

⁵⁹ Vainio 2010, 22–25.

⁶⁰ Vainio 2010, 32–33.

⁶¹ Vainio 2010, 50.

⁶² Hägglund 2023, 101.

⁶³ Hägglund 2022, 186.

⁶⁴ Förvaltningshistorisk ordbok: Fru; Förvaltningshistorisk ordbok: Herre. Verkkosivusto.

lahjoituksia tutkinut Anna-Stina Hägglund mainitsee myös aatelin verovapautta vastaan velvoitetun asepalvelukseen viittaavan *av vapen* -termin, mutta sitä ei näissä kirjeissä esiinny kertaakaan. Porvarisluokan edustajiin Hägglund kertoo viitattavan monesti titteleillään, ja tämä on havaittavissa kirjeistäkin. Aineistossa edustettuina on sekä raatimiehiä että pormestareita. Mainintoja porvarisluokan edustajista on kuitenkin huomattavan vähän verrattuna aateliin. Tittelittömiä ei-aatelisia, joihin Hägglund mainitsee viitattavan termeillä *dandemän/dandekvinnor* tai *beskedliga män/kvinnor* ei tästä kirjeaineistosta löydy, vaikka ajankohdan muussa SDHK:n kirjeaineistosta heitä esiintyy.⁶⁵ Sen sijaan kirjeaineistossa esiintyy termi *skälig* tai *ärlig man*.⁶⁶ Vaikuttaa siis siltä, että kirjeenvaihdon osapuolten aseman tulkitsemisessa on oltava varsin varovainen, sillä asemaa merkitseviä titteleitä ja termejä käytetään hyvin vaihtelevasti. Huomioitavaa on toki myös se, että kaikkien SDHK:n kirjeiden tekstejä ei SDHK:n tietokantaan ole kirjoitettu auki ja näin tässäkin tehdyt päätelmät oli niiden osalta tehtävä julkisesti näkyvissä olevan tiivistelmän perusteella. Suodatusta on voinut tapahtua myös tämän tiivistelmän kirjoittamisen vaiheessa.

Kirjeaineistosta ei juuri selvä tapahtuiko maalahjoitusten tekemisen yhteydessä vastavuoroista yhteydenpitoa. Neuvoteltiinko esimerkiksi alueiden lahjoituksesta itse asiakirjan tekemistä ennen? Toinen mielenkiintoinen asiakirjaryhmä koskien maa-alueita ovat maa-alueiden vaihtoa käsittelevät kirjeet. Näissä siis vaihdetaan luostarin maa-alueita yksityisten maa-alueisiin. On vaikea sanoa, olivatko alueet esimerkiksi arvoltaan toisiaan vastaavia, mutta alueiden vaihtoon on saattanut olla käytännöllisiä syitä. Luostari vuokrasi tyypillisesti sille lahjoitettuja maita edelleen, harvoin viljeli itse.⁶⁷ Tällöin alueiden yhdisteleminen olisi ollut käytännöllistä. Kaukana tai hajallaan sijaitsevat omistukset olisivat saattaneet olla hankalasti hallittavissa. Maa-alueiden vaihtoa tekivät SDHK:n kirjeiden mukaan myös yksityishenkilöt keskenään.⁶⁸

2.2 Hallitsijat ja ylhäisaateli kirjeenvaihtokumppaneina

Vadstenan luostarin kirjeaineistoon sisältyy useita kirjeitä eurooppalaisten maiden hallitsijoilta. Suurin osa näistä kirjeistä liittyy tilanteisiin, joissa hallitsija lähettää paaville tai kirkolliskokoukselle anomuskirjeen Birgitan kanonisointia tai birgittalaisluostarin asemaa koskien.

⁶⁵ Hägglund 2022, 181; SDHK 11101 v. 1377 ja SDHK 19842 v. 1422.

⁶⁶ Esim. SDHK 10541, SDHK 11542.

⁶⁷ Hägglund 2022, 36.

⁶⁸ Esim. SDHK 9687.

Kirjeissä käsitellään myös uusien luostarien perustamista, luostariin astumista ja Birgitan relikkejä. Ruotsin vallan vaihtumistakin on mahdollista tarkastella luostarin kirjeiden avulla. Tässä työssä käsiteltyjen ensimmäisten vuosien aikana aineistossa on useita kirjeitä Ruotsin kuningas Albrekt Mecklenburgilaiselta, joka lähetti luostarille mm. suojeluskirjeensä. Vallan vaihduttua Kalmarin unionille unionikuningatar Margareetasta tuli lähes välittömästi kirjeenvaihtokumppani. Margareetan kuoleman jälkeen 1412 kirjeenvaihtoa luostarin kanssa jatkoi hänen adoptiopoikansa Eerik Pommerilainen, jonka valtakausi jatkui tässä käsitellyn ajanjakson loppuun.

Ruotsin hallitsijoiden lisäksi aineistossa nousevat esille muut valtakunnat: Pyhän Saksalais-Roomalaisen keisarikunnan keisari kuudella kirjeellään⁶⁹, Englannin kuningas Henrik V neljällä kirjeellään⁷⁰ ja Böömin keisari⁷¹. Myös Saksin vaaliruhtinas Rudolf III on lähettänyt yhden kirjeen Vadstenan luostarille.⁷² Napolin kuningatar on ollut ilmeisen tärkeässä asemassa, puolestapuhujana, luostarin toiminnan alkuaikoina, vaikkei hänen suoria kirjeitään aineistossa olekaan. Hänet mainitaan kuitenkin kirjeessä.⁷³ Muitakin epäsuoria mainintoja hallitsevan luokan puolestapuhujista kirjeissä esiintyy erityisesti Birgitan kanonisointiasian yhteydessä. Nämä puolestapuhijat tulivat pääasiassa Välimeren seudun kuningaskuntien hallitsijoiden ja hallitsijaperheiden jäsenten joukosta.⁷⁴ Tämä voisi viitata Birgitan elinaikaisiin kontaktiverkostoihin. Pohjoisen Euroopan hallitsijoiden keskinäiset suhteet olivat useissa tapauksissa myös sukulaisuussuhteita. Unionikuningas Eerik ja Saksalais-Roomalaisen keisarikunnan Sigismund olivat serkuksia,⁷⁵ Englannin kuningas oli unionikuningas Eerikin appi, kuningatar Filippin isä. Kuningas Eerikin sisar Katarina puolestaan oli naimisissa Baijerin pfalzkreivi Johanin kanssa ja heidän poikansa Kristoffer tulisi myöhemmin seuraamaan Eerik Pommerilaista unionivaltakunnan valtaistuimella.⁷⁶

Ruotsin kuningas Albrekt Mecklenburgilaisen (vallassa 1364–1389) Vadstenan luostaria koskeva kirjeenvaihto koostuu kaikkiaan vain seitsemästä kirjeestä. Kirjeet ajoittuvat Vadstenan luostarin kannalta tärkeään alkuaikaan, Birgitan kanonisoinnin yhteyteen ja luostarin

⁶⁹ SDHK 18195, SDHK 18771, SDHK 18770, SDHK 18714, SDHK 18970, SDHK 19757.

⁷⁰ SDHK 18536, SDHK 18538, SDHK 19139, SDHK 16867.

⁷¹ SDHK 11093, SDHK 41470.

⁷² SDHK 15884.

⁷³ SDHK 12044.

⁷⁴ Esim. SDHK 11166; kirjeessä mainitaan puolestapuhujina Napolin kuningatar, Espanjan prinssi ja Böömin keisari Kaarle IV.

⁷⁵ Hägglund 2022, 84–85.

⁷⁶ Olesen 1996, 40

toiminnan valmisteluun ja ensiaskeliin. Kuningas Albrektin kirjeissä käsitelläänkin mm. luostarin hyväksi kannettavaa veroa, vårfrupenningiä.⁷⁷ Piispalla oli valvontaoikeus kirkon veroihin ja maksuihin hiippakunnassaan, mutta yleisesti ottaen luostarit olivat vapautettuja kirkon hallintovallasta⁷⁸. Tämä vero oli siis kuninkaan määräämä. Ensimmäinen Albrektin kirje Vadstenan luostarille oli suojeluskirje vuodelta 1374.⁷⁹ Tähän liittyen Albrekt myös kirjoittaa toisessa kirjeessä ottavansa luostarin suojelukseensa abbedissa Katariinan, Birgitan tyttären, ollessa poissa, Roomassa.⁸⁰ Albrekt myös tukee Birgitan kanonisointia kolmessa kirjeessään paaville Roomaan.⁸¹

Ottaen huomioon, että Albrektin valtakausi hallitsijana loppui jo ennen Birgitan kanonisointia, häneltä säilyneiden Vadstenan luostaria koskeneiden kirjeiden määrää ei voida pitää täysin mitättömänä. Albrektin suhtautuminen Vadstenan luostariin ja birgittalaisuuteen vaikuttaa selvästi kohteliaan positiiviselta. Kirjeistä ei jää vaikutelmaa Albrektin suuremmasta henkilökohtaisesta kiinnostuksesta birgittalaisuutta kohtaan, vaikka hän varmasti tunnisti suosittuun Birgitan ja Vadstenan luostarin tarjoamat mahdollisuudet. On mahdollista, että Albrektin on ollut hieman vaikea suhtautua birgittalaisuuteen. Saksalaisperäisenä hallitsijana häneen kohdistui Ruotsissa epäluuloa ja varsinkin hänen mukanaan tulleeseen saksalaiseen aateliin suhtauduttiin negatiivisesti. Kuningas suosi aikalaislähteiden mukaan selvästi maanmiehiään ruotsalaisen yläluokan kustannuksella⁸² ja birgittalaisuus vetosi erityisesti ruotsalaiseen yläluokkaan. Kirjeistä tätä epäluuloa ei suoranaisesti kuitenkaan ole tavoitettavissa. Luostarin päiväkirja ei mainitse kuningas Albrektin vierailleen koskaan Vadstenassa, joskin tässä vaiheessa päiväkirjamerkinnot ovat vielä muutenkin varsin harvoja ja satunnaisia; vain muutama vuotta kohti. Päiväkirja ei mainitse kuningasta muutenkaan vallanvaihtoon johtanutta taistelua enempää.⁸³

Albrekt Mecklenburgilaisen syrjäyttänyt unionikuningatar Margareeta (vallassa 1389–1412) oli kiinnostunut birgittalaisuudesta. Hänellä oli tiiviit suhteet birgittalaisjärjestöön myös henkilökohtaisten suhteidensa kautta. Hän myös käytti suhteitaan poliittisesti hyödykseen. Näistä

⁷⁷ SDHK 10555, SDHK 10556.

⁷⁸ Palola 1997, 65.

⁷⁹ SDHK 10554.

⁸⁰ SDHK 10684.

⁸¹ SDHK 10890, SDHK 11412 ja SDHK 11978.

⁸² Etting 2004, 50.

⁸³ Gejrot 1996, 45.

syistä hänen kirjeaineistoaan ja vuorovaikutustaan Vadstenan luostarin kanssa on syytä tarkastella erikseen. Margareetan yhteys pyhään Birgittaan ja birgittalaisuuteen juontaa juurensa jo Margareetan lapsuuden aikaan. Pyhä Birgitta vähintään tiesi Margareetan, tähän aikaan Tanskan prinsessan ja kommentoi näyssään varsin negatiiviseen sävyyn tämän hyvin nuorena tehtyä kihlausta Norjan kuninkaan kanssa. Vaikka Birgitta asuikin jo tähän aikaan Roomassa, hän seurasi sieltä käsin Ruotsin sisäpolitiikkaa ahkerasti. Birgitan vanhin tytär Märta toimi nuoren Margareetan hovinaisena. Märtan tytär Ingegerd, joka oli vain muutamaa vuotta Margareetaa nuorempi ja kasvanut hovissa samaan aikaan Margareetan kanssa, toimi myöhemmin Vadstenan luostarin abbedissana Kalmarin unionin alkuvuosina vuodesta 1384 vuoteen 1403 saakka. Ingegerd joutui 1403 eroamaan abbedissan virastaan kontaktiverkostostaan juontuvan konfliktin seurauksena. Hän jatkoi edelleen asumista luostarissa tavallisena nunnana tämän jälkeen.⁸⁴ Margareeta käytti Vadstenan luostarin ja yleisemminkin kirkon myötämielisyyttä hyödykseen myös valtaannousunsa yhteydessä; kirkon myötämielisyyttä olivat auttaneet myös Margareetan avokätiset lahjoitukset.⁸⁵

Unionikuningatar Margareeta on osallisena jollain tavalla 12 kirjeessä luostarille. Hänen kontaktinsa Vadstenan luostariin on tosin vain muutamassa kirjeessä suora, hänen ja luostarin välinen. Useammin oli niin, että hän kirjoittaa kolmannelle taholle luostarin asioista, tai kolmas taho pyytää häneltä Vadstenan luostaria koskevia kannanottoja ja tuen osoituksia. Ensimmäinen kirje unionikuningatar Margareetalta Vadstenan luostarille oli tuenosoitus, vuoden 1389 kuningattaren suojeluskirje, jonka Linköpingin piispa ja ritari Erengisle Sunesson vahvistivat. Tämä kirje voidaan nähdä myös osana Ruotsin valtapolitiikkaa ja näpättyksenä Ruotsin edellisen kuninkaan suuntaan. Kirjeessä kielletään anastamasta Vadstenan luostarin omaisuutta⁸⁶. Olisiko tämä ollut uhkana kuningas Albrekt Mecklenburgilaisen sotajoukkojen taholta, tai ennakkovaroitus mahdollisen uhan varalta? Toinen privilegiokirje kuningatar Margareetalta ja kuningas Eerik Pommerilaiselta luostarille on vuodelta 1404.⁸⁷ Tästä kirjeestä ei oikein selviä miksi luostarin privilegiot piti uudistaa.

Birgitan kanonisoinnin tapahtui vuonna 1390, Margareetan valtakauden aikana. Tämä prosessi tuotti runsaasti kirjeaineistoa. Birgitan kanonisointia edistänyt paavi Urbanus IV ja kanonisoinnin aikana paavina toiminut Bonifatius IX olivat myötämielisiä myös Margareetalle.

⁸⁴ Etting 1997, 251–252.

⁸⁵ Etting 1997, 251–252.

⁸⁶ SDHK 13478.

⁸⁷ SDHK 16363.

Bonifatius IX myös kirjoitti Margareetalle positiivisessa sävyssä Birgitan kanonisointia käsittelevässä kirjeessä.⁸⁸ Suurimman osan tässä työssä käsitellystä ajanjaksosta, vuosina 1378–1412 paavinvaltaa koetteli skisma, jolloin paavin valintaa koskevien erimielisyyksien tuloksena vallassa oli yhtäaikaisesti kaksi, enimmillään kolme paavia: Roomassa, Pisassa ja Avignonissa. Pohjolassa (mukaan lukien Englannissa) tuettiin enimmäkseen Rooman paavia ja asioidiin hänen kanssaan.⁸⁹ Tuki ei ollut tosin täysin yksimielinen, vaan Vadstenan luostarin sisältäkin löytyi kannatusta muille paaveille⁹⁰. Paavien kontakteista Vadstenan luostariin kerrotaan enemmän alaluvussa 2.3.1. Rooman paavin kanssa asioidiin myös silloin, kun Margareeta kirjoitti paavi Bonifatius IX:lle vuonna 1393 pyytäen riemuvuoteen liittyen mahdollisuutta saada aneita pyhiinvaeltamalla Vadstenaan, jos Roomaan ei varsinaisena riemuvuonna 1390 päässyt. Tähän pyyntöön myös myönnyttiin, ja pyhiinvaeltajat saivat seuraavana vuonna kuukauden ajan aneet myös Vadstenasta⁹¹ (vaikka tämän mittaiset aneet olisi voinut myöntää myös piispa)⁹². Muutamaa vuotta myöhemmin, vuonna 1396, paavillinen legaatti harmitteli kirjeessään Vadstenan luostarille, että birgittalaisluostaria ei ole onnistuttu perustamaan Roomaan ja kertoo kuningattarelta tarvittavan anomuskirjettä asian edistämiseksi.⁹³ Tällaista kirjettä ei kuitenkaan aineistosta löydy. Päätellä kuitenkin voisi, että paavin kansliakin oli sitä mieltä, että luostarin pyynnöllä olisi voinut olla vaikutusta kuningattareen, koska tämä maininta anomuskirjeen tarpeesta esitettiin nimenomaan luostarille.

Mielenkiintoinen tapaus luostarin kirjeenvaihdossa kuningatar Margareetan kanssa käytiin vuonna 1390 nimenomaisesta yhden luostariin astujan, kuningattaren ottotyttären Katarinan, kuningas Eerik Pommerilaisen sisaren, asiassa. Tyttö olisi ollut birgittalaisjärjestön sääntöjen mukaan aivan liian nuori astumaan luostariin, vain kuusivuotias säännön edellyttämän kahdeksantoista sijaan. Kirjeet eivät avaa syytä siihen, miksi Katarina haluttiin luostariin, mutta muissa luostarijärjestöissä oli varsin tyypillistä ottaa nuoria luostariin oppiin. Kirjeitä on säilynyt kaksi lähes samansisältöistä kappaletta, luostarin lähettämät kirjeet sekä paaville että Uppsalan arkkipiispalle. Paavilta pyydettiin poikkeuslupaa ja arkkipiispaa pyydettiin edistämään asian hyväksymistä ja kuningattaren toiveen toteutumista.⁹⁴ Pyrkimykset Katarinan luostarikasvatuksen saamiseksi kariutuivat ilmeisesti kuitenkin tähän, sillä vaikuttaa siltä, että

⁸⁸ Etting 1997, 252.

⁸⁹ Etting 1997, 252.

⁹⁰ Etting 1997, 254.

⁹¹ SDHK 14199, SDHK 14392.

⁹² Palola 1997, 64.

⁹³ SDHK 14673.

⁹⁴ SDHK 13743, SDHK 13744.

hän ei koskaan päätynyt luostariin. Katarinan jälkeen myös Schleswigin herttuan tytär ja Margareetan toinen ottotytär Ingeborg Holsteinilainen puolestaan astui Vadstenan luostariin (niin ikään alaikäisenä, 11-vuotiaana vuonna 1408). Tästä ei ole säilynyt kirjeaineistoa, mutta asia mainitaan luostarin päiväkirjassa.⁹⁵ Myöhemmin, tässä käsitellyn ajanjakson jälkeen, Ingeborg toimi myös Vadstenan abbedissana.⁹⁶ Tämä tapahtumasarja kuvaa mielenkiintoisella tavalla sitä, miten Margareeta pyrki hyötymään luostarista myös taivuttaen luostarin sääntöjä itselleen edulliseen suuntaan. Hallitsijan ja luostarin välien tiivistäminen olisi mahdollisesti kuitenkin ollut kummankin osapuolen etu. Birgittalaiset olivat perustajastaan lähtien toimineet kontaktissa valtakunnan hallitsijoihin.

Erityisesimerkki kuningatar Margareetan läheisistä suhteista Vadstenan luostariin on, kun hän vietti joulun ja vuodenvaihteen 1403–1404 Vadstenassa, ja hänet otettiin tämän vierailun yhteydessä myös birgittalaisjärjestön sisareksi. Tämä oli enemmänkin jonkinlainen symbolinen kunnianimitys, sillä tällä ei ollut vaikutusta hänen myöhempään työntekoonsa hallitsijana eikä asiasta jää vaikutelmaa, että Margareeta olisi varsinaisesti ollut kiinnostunut jäämään luostariin asumaan.⁹⁷ Myöhemmin Margareetan miniä, kuningatar Filippa, otettiin samalla tavoin Vadstenassa vierailunsa yhteydessä birgittalaissisareksi vuonna 1415.⁹⁸ Margareetan luostari-vierailu on myös nähtävissä myös kirjeessä tammikuulta 1404, jossa luostari kiittää kuningartarta hänen toiminnastaan luostarin hyväksi ja kertoo tarjoavansa rukouksia kuningattaren hyväksi.⁹⁹ Toinen kiitoskirje on seuraavalta vuodelta, 1405, jolloin luostari kiittää kuningatar Margareetaa ja kuningas Eerikiä kolmen määrittelemättömän luostarin asukkaan asumisen ylläpidosta.¹⁰⁰ Luostarin asukkaan asumiskustannuksien kattaminen oli varsin tyypillinen hyväntekeväisyyden muoto ja se tulee monesti esiin maalahjoitusten yhteydessä – yleensä tällaisia lahjoituksia tehtiin silloin, kun lahjoittajalle läheinen henkilö astui luostariin. Lahjoitetusta maasta saatavilla vuokratuloilla haluttiin kattaa uuden asukkaan asumisesta koituvat kustannukset.¹⁰¹ Vuonna 1403 kuningatar teki kirjeessä Eerikin kanssa luostarille rahalahjoituksen.¹⁰² Kolmas lahjoitukseen liittyvä kirje, jossa kuningatar Margareeta on osallisena, on vuodelta 1399. Kirje käsittelee maanhallintakiistaa, jossa epäselvyyttä vaikuttaa olevan siitä, onko

⁹⁵ Gejrot 1996, 117.

⁹⁶ Svenskt biografiskt lexikon: Ingeborg Gerhardsdotter. Verkkosivusto.

⁹⁷ Etting 1997, 252.

⁹⁸ Flemberg 2014, 147–148.

⁹⁹ SDHK 16217.

¹⁰⁰ SDHK 16448.

¹⁰¹ Hägglund 2023, 100, 107; Hägglund 2022, 190.

¹⁰² SDHK 16115.

Vadstenan luostarin hallitsema maa otettu Vadstenan luostarin käyttöön kruunulta luvatta. Asiaankuuluvien lahjoitusasiakirjojen löydyttyä asia ratkesi luostarin hyväksi.¹⁰³ Tämä vaikuttaa olevan osa Margareetan vastustustakin herättänyttä luostarin omaisuuden osittaista lunastamista kruunulle. Tämän seurauksena Margareetan ja Vadstenan luostarin suhde muuttui jossain määrin kaksijakoiseksi.¹⁰⁴ Kritiikki kohdistui ensisijaisesti siihen, että luostarin abbedissan katsottiin tukeneen Margareetaa liiaksi toimissaan, ja kiistan lopuksi abbedissa, kuningattaren kasvinkumppani Ingegerd joutui eroamaan tehtävästään. Tämä kiista liittyi myös luostarin abbedissan ja kenraalikonfessorin väliseen valtataisteluun.¹⁰⁵

Välirikkoa Vadstenan ja Margareetan välillä tämä kiista ei kuitenkaan aiheuttanut, sillä Margareeta vieraili Vadstenassa tämän jälkeenkin useita kertoja ja, kuten yllä mainittu, myös vietti siellä satunnaisesti aikaa. Luostarin päiväkirja mainitsee viisi vierailua hänen valtakautensa aikana, vuosien 1389 ja 1412 välillä. Ensimmäinen vierailu tapahtui vuonna 1389 ja viimeinen vuonna 1408.¹⁰⁶ Vaikuttaa siltä, että vaikka Margareetan kiinnostus Vadstenan luostaria ja birgittalaisuutta kohtaan oli varmasti osin myös aivan aito, Margareeta tuki luostaria avokätisesti ja puhui useissa yhteyksissä sen puolesta. Hän pyrki myös hyötymään luostarista ja birgittalaisuudesta silloin, kun se oli mahdollista ja valjasti kirkon osaksi omaa valtapoliittikkaansa. Margareeta näki Vadstenan luostarin symboliarvon pohjoismaisena kulttuurin ja uskonnon keskuksena, pyrki toiminnallaan edistämään Vadstenan asemaa ja mm. Birgitan kanonisointia.¹⁰⁷ Birgitta oli ilmestyksissään kirjoittanut paljon siitä, miten kuninkaan tulisi hallita ja Margareeta hyödynsi näitä tekstejä omassa hallitsijan työssään.¹⁰⁸ Margareeta myönsi Vadstenan kaupungille kaupunkiprivilegiot vuonna 1400 ja tämä auttoi kaupungin kehityksessä luostarin ympärille. Monien merkkisukujen edustajat hankkivat tämän myötä asunnon Vadstenan kaupungista.¹⁰⁹ Vadstenan kaupunki erosi muista Ruotsin kaupungeista sillä, että kaupungin verotus meni luostarin hyväksi ja myös kaupungin vouti oli luostarin nimeämä. Kyseessä ei siis ollut vähäinen tuenosoitus.¹¹⁰

¹⁰³ SDHK 15166.

¹⁰⁴ Nyberg 1997, 259.

¹⁰⁵ Etting 1997, 252.

¹⁰⁶ Gejrot 1996, 47, 73, 77, 87, 117.

¹⁰⁷ Flemberg 2014, 156.

¹⁰⁸ Nyberg 1997, 259.

¹⁰⁹ Flemberg 2014, 156–157.

¹¹⁰ Fritz 2019, 154.

Hallitsijoille oli varsin tyypillistä perustaa luostareita Skandinavian alueella, Margareetan aikaan tällä oli jo monisatavuotiset perinteet.¹¹¹ Ruotsalaiset olivat kokeneet Vadstenan luostarin omakseen jo ennen unioniaikaa, mutta unionin myötä myös tanskalaiset – erityisesti Skånen alueella asuvat – aatelissuvut kiinnostuivat vahvasti birgittalaisuudesta ja tytärtien nunnaksi lähettämisestä Vadstenaan. Tämä herätti kiinnostuksen perustaa birgittalaisluostari myös Tanskaan.¹¹² Margareeta laittoi alulle Maribon birgittalaisluostarin perustamisen, joskin luostarin valmistuminen ja avaaminen tapahtui vasta Margareetan kuoltua. Uuden luostarin perustamisen on tulkittu olleen paitsi osoitus myötämielisyydestä birgittalaisia kohtaan myös liennytyspyrkimys kirkon suuntaan. Margareetan kirkkopoliitiikka oli kerännyt myös vastustajia.¹¹³

Kanssahallitsijakautenaan 1389–1412 Eerik Pommerilainen kirjoitti Vadstenan luostaria koskevia kirjeitä pääasiassa yhdessä kuningatar Margareetan kanssa. Aineistossa on tältä ajalta vain yksi kirje, jonka Eerik oli kirjoittanut yksin.¹¹⁴ Margareetan kuoleman jälkeen Eerikin omissa nimissään tekemä kirjeenvaihto on varsin runsasta, mutta tämän selittää enimmäkseen se, että tähän aikaan osuu Konstanzin kirkolliskokous ja sen päätös, joka uhkasi koko birgittalaista kaksoisluostarijärjestelmää. Kirjeenvaihto tätä päätöstä ja sen pyörtämistä koskien kesti useita vuosia ja käsitti lukuisia kuninkaan anomus- ja vetoomuskirjeitä paaville ja kardinaaleille. Paaville osoitettuja kuninkaan lähettämiä kirjeitä on aineistossa seitsemän¹¹⁵, kardinaaleille puolestaan kuusi¹¹⁶. Kuten kuningatar Margareetan tapauksessa, myös kuningas Eerikin ja Vadstenan luostarin välinen suora kirjeenvaihto on vähäistä, mutta kuningas Eerik kirjoittaa paljon luostaria ja birgittalaisuutta tukien kolmansille tahoille.

Eerik oli siis aktiivinen luostarin puolestapuhuja. Hänen kuningattarensa Filippa esiintyy huomattavasti vähemmän kirjeissä. Aineistossa on ainoastaan kaksi hänen lähettämäänsä kirjettä, toisessa Eerikin kanssa¹¹⁷. Muissa yhteyksissä Filippa vaikuttaa olleen myös merkittävä Vadstenan ja birgittalaisuuden kannattaja ja puolestapuhuja. Birgittalaisuus vetosi erityisesti yläluokan naisiin, joten Filippan kiinnostus ei ollut lainkaan poikkeuksellista. Asemansa

¹¹¹ Nyberg 1997, 256–257.

¹¹² Flemberg 2014, 157.

¹¹³ Etting 1997, 254.

¹¹⁴ Eerik yksin SDHK 18195; Margareetan kanssa SDHK 14673, 16115, 16363, 16448.

¹¹⁵ SDHK 18755, 18703, 18939, 19025, 19086, 19202, 19199.

¹¹⁶ SDHK 18705, 18945, 18943, 19316, 19320, 19317.

¹¹⁷ SDHK 19319, 19199.

puolesta hänen tukensa oli toki järjestölle erityisen arvokas. Kuten anoppinsakin otettiin kuningatar Filippa otettiin symbolisesti birgittalaisisareksi tammikuussa 1415. Hän jäi tuolloin luostariin ainakin viikoksi. Tämä ei ollut Filippan ensimmäinen käynti Vadstenassa. Luostarin päiväkirja puhuu toisesta käynnistä. Ensimmäisestä käynnistä ei ole asiakirjatietoa.¹¹⁸

Eerik kirjoitti Konstanzin kirkolliskokouksessa 1414–18 suojeluskirjeitä niille birgittalaisluostareille, joiden perustamistyöt olivat vielä käynnissä.¹¹⁹ Myös Filippa oli osallisena luostariverkoston leviämiseen, Tanskaan Lollandin saarelle perustetun Maribon birgittalaisluostarin perustamisasiakirja vuonna 1416 oli Filippan sinetöimä, vaikkakin luostarihankkeen suunnittelu oli aloitettu jo Margareetan aikaan.¹²⁰ Luostariverkoston laajentamiseen palataan tarkemmin seuraavassa luvussa.

Yhteenvetona hallitsijoiden yhteyksistä Vadstenaan voi todeta, että Vadstenan luostarin kirjeenvaihto osoittaa tiiviitä yhteyksiä eurooppalaisiin hallitsijoihin, erityisesti koskien Birgitan kanonisointia ja luostariorganisaation perustamista. Kirjeissä näkyvät selvästi myös poliittiset muutokset Ruotsissa, kuten Albrekt Mecklenburgilaisen ja Kalmarin unionin aikakaudet. Albrektin kirjeenvaihto oli kohteliaan myönteistä, vaikka hän ei osoittanut syvää henkilökohtaista kiinnostusta birgittalaisuuteen. Margareeta, joka syrjäytti Albrektin, oli aktiivisempi luostarin tukija, käytti sitä poliittisesti hyödykseen ja pyrki jopa vaikuttamaan luostarin sääntöihin omaksi edukseen. Hänellä oli läheisiä henkilökohtaisia suhteita luostarin jäseniin ja vieraili siellä useasti. Hänen aikanaan luostarin rooli vahvistui huomattavasti. Eerik Pommerilainen, Margareetan seuraaja, jatkoi aktiivista tukemista erityisesti Konstanzin kirkolliskokouksen aikaisen kriisin vuoksi, joka uhkasi birgittalaista kaksoisluostarijärjestelmää. Hänen puolisonsa, kuningatar Filippa, oli myös merkittävä birgittalaisuuden tukija. Kirjeissä ilmenevät birgittalaisuuden laajeneminen, Vadstenan poliittinen merkitys sekä luostarin symbolinen rooli pohjoismaisessa uskonnollisessa ja kulttuurisessa ympäristössä.

¹¹⁸ Flemberg 2014, 147–148.

¹¹⁹ Nyberg 1997, 260.

¹²⁰ Flemberg 2014, 147–148.

2.3 Kirjeenvaihto uskonnollisten organisaatioiden kanssa

Luostarin yhteydet muihin hengellisiin instansseihin vaikuttivat olevan enimmäkseen aivan luontevat ja yhteistyötä selvästi tehtiin.¹²¹ Vadstenan luostarin kirjeaineisto kertoo, että näihin suhteisiin sisältyi kuitenkin myös jonkin verran ristiriitoja. Kirjeaineistossa selvin esimerkki ristiriitaisista suhteista kertoo Saksalaiseen ritarikuntaan viittaava kirje. Itämeren ympäristössä vahvasti vaikuttanut Saksalainen ritarikunta oli paitsi sotilaallinen, myös uskonnollinen yhteisö ja birgittalaiset olivat sen kanssa tekemisissä monissa varhaisen laajentumisen kohteissaan. Gdankin ja Tallinnan lähelle perustettiin birgittalaisluostari Saksalaisen ritarikunnan hallitsemille alueille. Saksalaisen ritarikunnan suurmestari esiintyy Vadstenan kirjeaineistossa yhdessä kirjeessä, jossa hän kiittää saamastaan Birgitan reliikistä ja viittaa uuden luostarin perustamiseen ja nunnien lähettämiseen sinne.¹²² Suurmestari viittaa tässä kirjeessään uudella luostarilla Gdankin läheisyyteen perustettuun Marienbrunnin luostariin, joka aloitti toimintansa vuonna 1397 kolmantena perustettavana birgittalaisluostarina.¹²³ Viron alue kuului Saksalaiselle ritarikunnalle vuonna 1346 alkaen¹²⁴. Birgittalaisten Marientalin luostari perustettiin Tallinnan lähelle vuonna 1411.¹²⁵ Toinen kirje, jossa Saksalainen ritarikunta mainitaan, on vadstenalaismunkin kirjoittama, Marientalin luostariin lähetetty ja liittyy luostarin alkuvaiheisiin ja varautumiseen mahdollisiin ristiriitoihin paikallisten kanssa. Välit eivät ilmeisesti aina olleet yksiselitteisen hyvät.¹²⁶

Birgitan kanisoinnin yhteydestä on säilynyt erityisen paljon kirjeenvaihtoa prosessin eri vaiheista. Asiasta kirjoitetaan erityisesti kanonisoinnista vastaavalle kulloinkin virassa olevalle paaville. Tämän lisäksi Ruotsin ja Tanskan kirkollinen eliitti, pääasiassa piispat, keskustelevat kirjeissä kanonisointiasiaista keskenään. Huomioitavaa tosin on, että olen jättänyt pois tästä kirjeaineistosta osan Birgitan kanonisointia käsittelevistä kirjeistä sillä perusteella, että ne käsittelevät enemmän Birgittaa henkilönä eikä juurikaan Vadstenan luostaria, yhtä hänen elämäntyönsä tuloksista. Rajanveto on tässä toki vaikeaa ja osin keinotekoisia. Kirkollisen eliitin lisäksi kanonisointia tukevia kirjeitä on säilynyt sekä Ruotsin että muun Euroopan merkittäviltä vaikuttajilta. Birgitan kanonisointi oli monivaiheinen prosessi, joka pistettiin alulle

¹²¹ Esim. koskien Birgitan kanonisointia SDHK 11413.

¹²² SDHK 14848.

¹²³ Hägglund 2022, 84.

¹²⁴ Hägglund 2023, 100.

¹²⁵ Hägglund 2022, 85.

¹²⁶ SDHK 39584.

Birgitan kuollessa ja saatiin lopulta päätökseen 18 vuotta myöhemmin vuonna 1391.¹²⁷ Kirjeenvaihdosta ilmenee, että kanonisointia edeltävää työtä tehtiin perusteellisesti ja kirjeaineistoa on säilynyt mm. Birgitan aikaansaamien ihmeiden keruusta.¹²⁸ Birgitan tytär Katariina oli aktiivinen kanonisaatio- ja luostarin virallistamisprosessin edistäjä ja aineistossa on lukuisia hänen lähettämiään ja vastaanottamiaan kirjeitä Vadstenaan. Useimmissa näistä kirjeistä vastaanottaja on Vadstenan luostarin kenraalikonfessori tai joku Ruotsin piispoista. Katariinan Vadstenaan koskevaa kirjeenvaihtoa oli myös suoraan paavilta.¹²⁹

Birgitan kanonisoinnin myötä kirjeenvaihdon aiheeksi nousevat myös Birgitan pyhänjäänökset. Kaikkineen erilaisia reliikkejä käsitteleviä kirjeitä on aineistossa 20 kappaletta. Kiinnostus Birgitan reliikkeihin oli suuri jo alusta lähtien. Birgitan reliikit ilmestyvät kirjeaineistoon vuonna 1376 Uppsalan arkkipiispan mainitsemana. Birgittaa ei oltu tässä vaiheessa vielä edes kanonisoitu.¹³⁰ Suurin osa reliikkejä käsittelevistä kirjeistä käsittelee Vadstenaan lähettyjä pyyntöjä Birgitan reliikkien saamiseksi. Birgittalaisjärjestöllä oli uusien luostarien myötä tarve Birgitan reliikkeille ja suurin osa kirjeaineistosta käsitteleekin pyyntöjä birgittalaisjärjestön sisällä, mutta birgittalaiset eivät olleet ainoita pyytäjiä. Yksittäisiä pyyntöjä on säilynyt myös sistersiläisluostarilta¹³¹ ja antoniiteilta.¹³² Reliikkipyyntöjä saapui useammasta Euroopan kolkasta, Gdanskista Firenzeen Gdanskin ja Saksalaisen ritarikunnan ollessa ensimmäisiä reliikkien pyytäjiä.¹³³ Reliikkejä pyydettiin luostarien lisäksi myös kirkkoille. Pyytäjinä usein korkeimmat paikalliset kirkolliset auktoriteetit piispoja ja arkkipiispoja myöten. Reliikkien toimitus ei selvästikään ollut vain yksisuuntaista Vadstenasta ulospäin, sillä kirjeaineistossa on myös antoniittijärjestön kirje Vadstenaan toimitettavasta pyhän Antoniuksen reliikistä.¹³⁴ Reliikkien liikkuvuudesta ja niiden liittymisestä birgittalaisjärjestön laajenemiseen kerrotaan enemmän seuraavassa luvussa.

Luostarin perustaminen edellytti paikallisen piispan ja kapitulin suostumusta. Piispa oli paikallisen birgittalaisluostarin ylin valvoja vahvistaen luostarien abbedissan ja

¹²⁷ Turun yliopisto: Taivaallista armoa ja helvetin tulta -verkkonäyttely: Kanonisointi aikana, jolloin kirkolla oli kaksi päätä. Verkkosivusto.

¹²⁸ Esim. SDHK 10811, 40537.

¹²⁹ Esim. SDHK 11578, 11556.

¹³⁰ SDHK 10799.

¹³¹ SDHK 15885, 15886.

¹³² SDHK 16050.

¹³³ SDHK 14850, 14848.

¹³⁴ SDHK 16050.

kenraalikonfessorin valinnat.¹³⁵ Ruotsin, myöhemmin unionivaltakunnan piispat olivat kirjeenvaihdossa ja viestinviennissä oleellisessa osassa välittämässä viestiä Rooman ja Vadstenan luostarin välillä.¹³⁶ Ruotsalaiset piispat myös ottivat mieluusti kantaa luostarin puolesta. Tämä on nähtävissä sekä kanonisoinnin yhteydessä ja sitä edeltäneissä prosesseissa. Piispat osallistuivat lisäksi Birgitan kanonisointia edeltäneeseen ihmeidenkeruun työhön.¹³⁷ Myöhemmin piispat olivat välittämässä luostaria puoltavaa viestiä Konstanzin kirkolliskokoukseen.¹³⁸ Piispat myös keskustelivat keskenään Vadstenan luostarin asioista useassa kirjeessä mm. Birgitan kanonisointia ja myöhemmin Konstanzin kirkolliskokousta koskien.¹³⁹ Piispat kirjoittivat Vadstenan luostarille esimerkiksi aneiden myöntämisestä luostarikirkossa vieraileville¹⁴⁰ ja olivat monesti yhteydessä paavin kanssa. Useissa tapauksissa kirjeissä käsiteltiin arkisemmin maaomaisuutta. Erityisesti Linköpingin piispa oli kirjeiden perusteella mukana vahvistamassa useita maaomaisuuden siirtoon liittyviä päätöksiä¹⁴¹, vaikka joissain Ruotsin valtakunnan piispojen tapauksissa tiedetään, että piispa ei välttämättä ollut itse edes paikalla tällaisissa vahvistustilanteissa¹⁴² (onko Vadstenan kirjeissä vastaavia tapauksia, ei tästä kirjeaineistosta selvinnyt). Kaikkineen Ruotsin ja myöhemmin unionivaltakunnan piispat ovat osallisia 85 kirjeessä, joista luostarista saapuneita oli 40 kappaletta. Luostaria käsitteleviä piispojen kirjeitä, joissa luostari ei ole lähetettävänä tai vastaanottavana osapuolena, oli kokonaisuuteen nähden epätavallisen monta, 31 kappaletta.

Hallinnollisesti paikallinen piispa oli valvova viranomainen myös luostarien toimien suhteen, ja piispalla oli myös valta puuttua luostarin tekemisiin ja päätöksiin.¹⁴³ Vadstenan alue kuului Linköpingin hiippakuntaan¹⁴⁴, joten vaikuttaa varsin luontevalta, että Ruotsin, myöhemmin unionivaltakunnan piispoista luostari on ollut kirjeitse eniten tekemisissä Linköpingin piispan kanssa – hänelle on lähetetty kolme kirjettä ja häneltä oli vastaanotettu 31. Lisäksi Linköpingin piispa on lähettänyt tai hän on ollut vastaanottajana 23 kirjeessä jossa käsitellään luostarin asioita, mutta joissa luostari ei ole ollut toisena kirjeenvaihto-osapuolena. Linköpingin jälkeen suosituin piispallinen kirjeenvaihtokumppani oli Uppsalan arkkipiispa, jolle luostarista

¹³⁵ Palola 1997, 65, 102.

¹³⁶ Esim. SDHK 11655.

¹³⁷ Esim. SDHK 10960, 11083 ja 46535.

¹³⁸ Kanonisoinnista esim. 39611, Konsanzin kirkolliskokoukseen SDHK 18888

¹³⁹ Esim. SDHK 10990, 18707.

¹⁴⁰ Esim. SDHK 17696.

¹⁴¹ Esim. SDHK 18154, 18228, 18234.

¹⁴² Palola 1997, 23.

¹⁴³ Nyberg 1997, 260.

¹⁴⁴ SDHK 11029.

lähetettyjä kirjeitä oli kuusitoista, vastaanotettuja seitsemäntoista. Muita kirjeitä, joissa arkkipiispa oli käsitellyt luostarin asiaa, oli 14. Vadstenan luostaria käsitteleviä kirjeitä SDHK:n tietokannassa oli kuitenkin lähes kaikilta muiltakin valtakunnan arkkihiippakunnan piispoilta, määräjärjestyksessä Strängnäsin, Lundin, Västeråsin, Skaran, Odensen, Turun, Roskilden ja Växjön piispoilta (taulukko 1).

Kirjeaineiston perusteella vaikuttaa siltä, että luostarin toimijuus piispojen kanssa asioidessa on enemmänkin passiivinen puolesta puhumisen kohde ja käskyjen vastaanottaja ja aktiivinen toimijuus vähäisempi kuin muiden osapuolten kanssa asioidessa. Tämä sama vaikutelma jää myös Paavin kanssa asioinnista, nämä ovat yksinkertaisimmin selitettävissä kirkon organisatiorakenteella. Birgittalaisten oman järjestön puolesta puhuminen ja agendan ajaminen luultavasti oli parempi tehdä epäsuorasti.

Tässä käsitellyllä 50 vuoden ajanjaksolla paavin tehtävää ehti hoitaa kuusi paavia¹⁴⁵, joiden aktiivisuudessa ja suhtautumisessa Vadstenan asioihin oli eroja. Tämän 50 vuoden aikana koettiin myös ns. suuren skisman aika 1378–1417, jolloin paavien valinnasta vastanneiden kardinaalien erimielisyyksien takia yhtäaikaisesti vallassa oli aluksi kaksi paavia, lopulta tilanteen korjausyrityksen seurauksena jopa kolme. Vadstenan luostari, kuten muukin pohjoinen Eurooppa ja Englanti, kannatti Rooman paavia ja asioi enimmäkseen hänen kanssaan.¹⁴⁶

Vadstenan luostariin liittyvässä aineistossa on kuitenkin myös vastapaavina pidetyn Johannes XXIII:n (tehtävässä 1410–1415)¹⁴⁷ kirje, jossa hän myöntää luvan perustaa birgittalaisluostari Tallinnaan (Reval)¹⁴⁸. SDHK:n kokoelmassa hänen muita kuin Vadstenaan osoitettuja kirjeitään on vielä enemmän. Paaveista eniten kirjeitä on säilynyt Urbanus VI:n (paavina 1378–1389) ja Bonifatius IX:n (paavina 1389–1404) ajalta, 23 kirjettä kummaltakin (liite 1, taulukko 2). Urbanus VI:n valtakaudella ajettiin voimakkaasti Birgitan kanonisointia ja järjestö otti muutenkin alkuaskeliaan; tämän takia Vadstenan ja Rooman välinen tiuha kirjeenvaihto onkin loogista. Bonifatius IX:n aikana kanonisaatio lopulta tapahtui ja myös ensimmäiset Vadstenan ulkopuoliset birgittalaisluostarit aloittivat toimintansa. Näissä kirjeissä käsitellään myös järjestön perustamiselle ja toiminnalle oleellisia asioita, mm. Vadstenan luostarin verotusoikeutta. Urbanus VI:n ja Bonifatius IX:n suhteellisen pitkät paaviuskaudet, yksitoista ja viisitoista vuotta, ovat varmasti myös vaikuttanut kirjeiden suureen määrään. Vähiten kirjeitä

¹⁴⁵ The Holy See: Supreme pontiffs. Verkkosivusto.

¹⁴⁶ Palola 1997, 43–44.

¹⁴⁷ Encyclopedia Britannica: John, antipope. Verkkosivusto.

¹⁴⁸ SDHK 17649.

taas on säilynyt Gregorius XII:n ajalta (paavina 1406–1415). Hänen yhdeksän vuoden mittaiselta paaviuskaudeltaan ei SDHK:n kokoelmassa ole yhtään Vadstenan luostaria koskevaa kirjettä.

Ajanjakson 1373–1422 alkupuolella paavien kanssa käyty kirjeenvaihto keskittyy birgittalaisjärjestön toiminnan aloittamisen käytännön järjestelyihin ja hyväksymisprosesseihin. Gregorius IX (paavina 1370–1378) ja seuraajansa Urbanus VI (paavina 1378–1389) kummatkin vahvistivat birgittalaisen luostarisäännön täydennyksenä augustinolaissääntöön. Paavin kanssa käydyssä kirjeenvaihdossa korostuu ajanjakson alkupuolella Birgitan kanonisaatioprosessi, jota hidasti paavien vaihtuminen kahteen kertaan kesken työn. Paavi Gregorius IX asetti kanonisointikomission, jonka työtä toteutettiin paikallisesti, pohjoismaisten piispojen toimesta.¹⁴⁹ Gregorius IX:n kuoltua 1378 uusi paavi Urbanus VI asetti uuden komitean ajamaan pyhimykseksi ajamisen työtä, jota jatkettiin vuoden 1380 loppuun.¹⁵⁰ Koska paavin arvovalta oli koetuksella skisman takia, otti Urbanus VI jo tässä vaiheessa suosittu Birgitan kanonisaation omaksi arvovaltaprojektikseen.¹⁵¹ Tämä vaati tiivistä yhteistyötä Vadstenan luostarin kanssa. Kanonisaatioprosessiin liittyvät kirjeet koostuvat pitkälti ihmeiden ylös kirjaamisesta. Tätä kirjoitustyötä tekivät myös Vadstenan munkit. Työssä olivat aktiivisesti mukana myös Ruotsin ja Tanskan piispat, jotka esiintyvät suurimman osan kirjeistä kirjoittajina.¹⁵² Toinen merkittävä kanonisaatioprosessiin liittyvä kirjeryhmä koostuu kanonisaatiota puoltavista paaville osoitetuista anomuskirjeistä, joita lähetettiin vuosina 1376–1379 ja joita aineistossa on sekä Vadstenan luostarin edustajien itsensä kirjoittamana, Ruotsin alueen piispojen ja Ruotsin korkeimman aatelin ja hallitsijoiden laatimana. Erityistä huomiota tuntuvat saaneen Birgitan tyttären Katariinan anomuskirjeet. Katariina oli ensisijainen ajava voima äitinsä kanonisaation suhteen.¹⁵³ Muutama anomuskirje on myös muiden valtioiden hallitsijoilta.¹⁵⁴ Ennen kun Birgitan kanonisoinnin valmistelutyö oli valmis, vallassa oli jo kolmas paavi. Bonifatius IX aloitti paaviuskautensa 1389, jolloin Ruotsista lähetettiin lähetystö Roomaan. Se saapui perille 1390, jolloin kanonisaatioprosessi saatiin uudelleen käyntiin. Lopulta pyhimykseksi julistaminen tapahtui 7.10.1391¹⁵⁵

¹⁴⁹ Heikkilä 2003, 58.

¹⁵⁰ Heikkilä 2003, 59.

¹⁵¹ Etting 1997, 252.

¹⁵² SDHK 40536, 11073.

¹⁵³ SDHK 10890, 40534, 11029, 11099, 11166, 11355, 11356, 11408, 11397, 11399, 11406, 11401, 11390, 11556, 11412, 11413, 11415, 11619, 39611, 12670, 13774, 13809.

¹⁵⁴ SDHK 41470.

¹⁵⁵ Heikkilä 2003, 64.

Merkittävä osa paavin kirjeistä Vadstenaan käsittelee aneiden myöntämistä tai myöntämisen vahvistamista. Näitä on aineistossa kuusitoista kappaletta. Ajankohdan uskontulkinnan mukaan, hieman yksinkertaistaen, aneita tarvittiin kuoleman jälkeisen kiirastuliajan lyhentämiseen. Aneita sai hyvillä teoilla ja hyvään tarkoitukseen lahjoittamalla.¹⁵⁶ Näissä paavin erikoispäätöksellä sai Vadstenan kirkossa tai tietyllä Vadstenan kirkon alttarilla vierailemalla tai kirkolle tai luostarille lahjoittamalla erityismäärän aneita, päivissä mitattavaa vähennystä kiirastuliaikaan. Päätös saattoi olla myös voimassa erityisenä ajankohtana kuten 1393 riemuvuoden aikana.¹⁵⁷ Myös kardinaalit tekivät vastaavia anelupauksia, ja lyhyemmät aneet saattoi saada myös piispoilta. Näitäkin kirjeaineistossa on useita. Mielenkiintoista on, että ainakin jotkut näistä aneiden myöntämisen tapauksista olivat alkujaan lähtöisin maallisen vallan aloituksesta. Esimerkkinä on kuningatar Margaretan ehdotus paaville Roomassa vietettävän riemuvuoden ulottamisesta Vadstenaan pyhiinvaelluksen ja aneiden osalta.¹⁵⁸

Tässä käsitellyn ajanjakson loppupuolella birgittalaisjärjestöä kohtasi kriisi, kun paavi Martinus V kielsi uusien birgittalaisluostarien perustamisen epäselvästi birgittalaisäännössä muotoillun kaksoisluostarijärjestelmän takia Konstanzin kirkolliskokouksessa 1414–1418. Kielto kumottiin lopulta 1435, mutta se hidasti huomattavasti birgittalaisjärjestön leviämistä aktiivisesti alkaneessa leviämisvaiheessa – olivathan olemassa olevatkin luostarit uhan alla. Käytännössä kaksoisluostarikielto olisi tarkoittanut sitä, että kaksoisluostarien munkit olisivat joutuneet muuttamaan tai liittymään toiseen järjestöön. Nunnat olisivat saaneet jäädä senhetkisiin luostareihinsa.¹⁵⁹ Kaksoisluostarijärjestelmän kielto ja birgittalaisjärjestön puolustamispyrkimykset näkyvät kirjeaineistossa runsaana kirjemääränä, sekä eri puolestapuhujien kirjeinä suoraan paaville että Konstanzin kirkolliskokoukseen osallistuvan munkeista koostuvan Vadstenan delegaation vastaanottamina ja lähettäminä kirjeinä. Konstanzin kirkolliskokousta koskeva kirjeaineisto koostuu epätavallisen suurilta osin luostarista lähetetyistä kirjeistä, joita aineistossa muuten on selvästi vähemmän kuin luostariin saapuneita kirjeitä. Vuosien 1414–1418 lähetetystä kaikkiaan 79 kirjeestä lähes puolet, 37 kirjettä käsittelee jollain tavalla kirkolliskokousta. Aineistossa on paljon piispoille lähetettyjä kirjeitä. Monissa niistä luostari pyytää vastaanottajaa lähettämään kirkolliskokoukseen anomuskirjeen luostarin ja järjestön puolesta tai osallistumaan lähetettävään kirjeeseen. Vaikka tätä ei suoraan sanota, näistä

¹⁵⁶ Encyclopedia Britannica: Indulgence. Verkkosivusto.

¹⁵⁷ SDHK 13809.

¹⁵⁸ SDHK 14199.

¹⁵⁹ Hägglund 2022, 69–70; Palola 1997, 103.

kirjeistä jäävä vaikutelma on, että luostari koki suuria paineita. Piispojen lisäksi anomuskirjeissä birgittalaisjärjestön puolestapuhujina esiintyy lukuisa joukko sekä Ruotsin ja Tanskan ylintä aatelia ja hallitsijoita että muiden valtakuntien hallitsijoita.¹⁶⁰

Paavin kanssa käydyn kirjeenvaihdon luonteena tuntuu olevan Vadstenan luostarin osalta olla enemmänkin toimenpiteiden kohde ja määräysten vastaanottaja. Tämä onkin kirkon hierarkian huomioiden ymmärrettävää. Vadstena ei juurikaan vaikuta paaviin päin aloitteelliselta taholta muussa suhteessa kuin Birgitan kanonisaatioasiassa ja myöhemmin kaksoisluostarikieltoa vastustaessaan. Tässä luostarin oma toimijuus vaikuttaa hyvin selkeältä, luostarin edustajat ajavat määrätietoisesti asiaansa ja etuaan. Aineistosta mahdollisesti puuttuvat kirjeet kuitenkin voisivat muuttaa kuvaa. Jos kuningatar Margareetan aloitteesta on myönnetty aneita Vadstenaan pyhiinvaeltaville, olisiko vastaavia aloitteellisia tapauksia muitakin. Olisiko näin voinut olla jopa luostarin itsensä aloitteesta? Tämä jää toki puhtaasti spekulatioksi kirjeaineiston perusteella.

Vadstenan luostari oli maantieteellisesti läheinen useiden eri järjestöjen luostareiden kanssa, mutta missä määrin kirjeaineisto kertoo Vadstenan birgittalaisten tekemisissä olosta muiden luostareiden kanssa? Löytyykö muualta Euroopasta muiden järjestöjen luostareita, joiden kanssa Vadstenasta olisi käyty kirjeenvaihtoa, ja missä merkeissä sitä käytiin? Unionivaltakunnan alueelta on muutama esimerkki kirjeenvaihdosta eri järjestöjen luostareiden kesken. Maantieteellisesti läheisempi kirje vuodelta 1413 lähetettiin Gudhemin sistersläisnunnaluostarista, ja siinä annetaan ymmärtää, että Gudhem olisi saanut Vadstenalta tai sen suosion takia jonkinlaista hyötyä myös itselleen.¹⁶¹ Kauempana unionivaltakunnassa Tanskan alueella sijainneen Tommarpin premonstratenssiluostarin lähettämässä kirjeessä vuodelta 1408 osoitetaan ystävyyttä ja veljeyttä Vadstenan kenraalikonfessorille kuin luostarin omana veljenä.¹⁶²

Birgitan kanonisoinnin jälkeen hänen reliikeillään oli paljon kysyntää ympäri Euroopan, ja tämä näkyy myös Vadstenan luostariin saapuneissa kirjeissä. Birgitan reliikki oli oleellinen uudelle birgittalaisjärjestön luostarille. Sellainen piti joka birgittalaisluostarilla olla¹⁶³. Pyyntökirjeitä tuli muualtakin, sekä kirkoilta että luostareilta. Pyyntöjä saatettiin myös tehostaa eri tavoin: hieman Berliinistä etelään sijaitseva Cynnan sistersiläisluostari lähestyi Vadstena

¹⁶⁰ Muiden valtakuntien hallitsijoiden kanssa neuvoteltiin myös anomuskirjeiden lähettämisestä, esim. Saksalais-Roomalaisen keisarikunnan Sigismundin kanssa SDHK 18870.

¹⁶¹ SDHK 18102.

¹⁶² SDHK 16895.

¹⁶³ Taivaallista armoa ja helvetin tulta -verkkonäyttely: Birgitan reliikit, relikvaariot ja kuvat. Verkkosivusto.

reliikkiasioissa peräti kahdesti vuonna 1402, ensin apotin ja sitten piispan kirjeellä.¹⁶⁴ Suositun pyhimyksen reliikin saaminen oli myös maallisten paikallishallitsijoiden etu ja ihmeitä välittävän reliikin hankinnan ja sitä kautta pyhiinvaeltavan kansan houkuttelemisen voisi mahdollisesti myös tulkita paikallisen kirkon profiilin nostona ja kiinnostavuuden lisäämisenä. Siltä ainakin vaikuttaa Brandenburgilaiseen kappeliin tarkoitettu Saksin vaaliruhtinaan kirjoittama reliikkipyynnö Vadstenaan vuonna 1402.¹⁶⁵ Luultavasti samaa uutta brandenburgilaista kappelia tarkoittaa myös arkkipiispa Albert Magdeburgilainen saman vuoden reliikkipyynnössään.¹⁶⁶ Näissä tapauksissa siis useammilla, toistuvilla pyynnöillä pyrittiin varmasti vaikuttamaan reliikkien saamiseen. Tähän viittaa myös Nürnbergista pyhän Sebaldin kirkon edustajan kirje, jossa edustaja kertoo vuonna 1407 uusivansa pyynnön reliikistä. Ensimmäinen pyyntö ei siis ilmeisesti ollut tuottanut toivottua tulosta. Ensimmäisen pyynnön kirje ei ole myöskään säilynyt.¹⁶⁷ Reliikkien kuljettaminen pitkiä matkoja ei ollut riskitöntä, tästä kertoo italialaisen Barin kardinaalin kirje vuodelta 1403. Pyydetty Birgitan reliikki oli lähetetty matkaan, josta arkkipiispa kiittää, mutta matkassa oli epäonnea ja haaksirikon takia reliikki oli hukkunut. Arkkipiispa joutui siis pyytämään toista reliikkiä.¹⁶⁸

Yhteenvedona Vadstenan luostarin kirjeaineiston ilmentämästä kontaktiverkostosta kirjeaineisto kertoo järjestön nopeasta laajenemisesta 1300–1400-lukujen vaihteessa. Laajeneminen perustui kirjeaineiston perusteella hallitsijoiden ja kaupunkielitiin tukeen, ja erityisen oleellisessa asemassa verkoston laajenemisessa olivat hallitsijasukujen väliset avioliitot. Uskonnolliset organisaatiot olivat tiiviisti yhteydessä toisiinsa, Vadstena sekä lähetti että vastaanotti kirjeitä piispoilta ja paaveilta sekä erilaisilta hengellisiltä järjestöiltä. Runsaina säilyneiden lahjoituskirjeiden mukaan järjestö sai myös maallista omaisuutta ja vaikutusvaltaa, kun sille lahjoitettiin maa-alueita; lahjoituksia tekivät sekä ylhäisaateli että rahvaan edustajat.

¹⁶⁴ SDHK 15885. SDHK 15886.

¹⁶⁵ SDHK 15884, Geary 1986, 215.

¹⁶⁶ SDHK 15879.

¹⁶⁷ SDHK 16840.

¹⁶⁸ SDHK 16079.

3 Liikkuvuus ja luostariverkoston kasvu kirjeaineistossa

3.1 Luostariverkoston kasvu

Ensimmäinen Vadstenan ulkopuolinen birgittalaisluostari perustettiin Firenzeen vuonna 1392.¹⁶⁹ Tässä käsiteltyjen ensimmäisen 50 vuoden aikana Vadstenan ulkopuolisia birgittalaisluostareita perustettiin kymmenen. Luostareiden perustaminen näkyy nopeasti Vadstenan luostarin kirjeenvaihdossa, joskin joissain tapauksissa kirjeen sisällön liittäminen uuden luostarin perustamiseen vaatii hieman taustakontekstin tuntemista. Birgittalaisjärjestö levisi varsin varhaisessa vaiheessa maantieteellisesti laajalle alueelle itään ja länteen. Puolaan perustettiin Marienbrunnin luostari Gdanskiin vuonna 1396 ja Maria Triumphin luostari Lubliniin vuonna 1412¹⁷⁰, Viroon, Tallinnan kupeeseen perustettiin Marientalin luostari vuonna 1407¹⁷¹. Englantiin perustettiin Syon Abbey Lontoon lähelle Twickenhamiin vuonna 1415 kahdeksantena birgittalaisluostarina¹⁷². Marientalin luostari oli myös pohjoisin varhaisvaiheen luostareista. Ensimmäinen Vadstenan ulkopuoleinen luostari Firenzessä oli myös varhaisvaiheen eteläisin (Liite 3, kartta 1).

Birgittalaisluostarien verkoston kehittämisessä tärkeää vaikuttivat olevan henkilökohtaiset suhteet. Birgittalaisluostarit olivat alusta saakka, jo ennen järjestön virallistamista, vahvoissa yhteyksissä valtakuntien ylimpiin päättäjiin. Luostarijärjestön leviämisen suoranaista edellytyksenä oli eliitin ja poliittisten päättäjien tuki. Tämä koski paitsi birgittalaisia, myös mendikanttijärjestöjä (dominikaaneja ja fransiskaaneja) sekä ylemmän aatelin suosiossa olleita sistersiläisiä. Birgittalaisuudessa yhdistyivät sistersiläistyylinen vetäytyvyys nunnien osalta ja mendikanttityylinen saarnaaminen munkkien osalta.¹⁷³ Erotuksena sistersiläisistä ja mendinanteista birgittalaisilla oli vielä tavoitettavanaan kaupunkien urbaani eliitti, jota ei vielä ollut oikein olemassa aiemmin perustettujen järjestöjen leviämisen alkuaikana.¹⁷⁴ Yhteys ylimpiin päättäjiin on havaittavissa myös varhaisimpien birgittalaisluostarin perustamisyhteyttä tutkittaessa ja niiden ensimmäisiä puolestapuhujia tarkastelemalla. Useimmin taustalta löytyy

¹⁶⁹ Hägglund 2022, 25.

¹⁷⁰ Hägglund 2022, 24, Kwiatowska-Frejlich 2013, 107–108.

¹⁷¹ Hägglund 2022, 25.

¹⁷² Hägglund 2022, 25; Sister Mary Bridget & Ellis 2013, 150.

¹⁷³ Hägglund 2022, 19.

¹⁷⁴ Hägglund 2022, 21.

paikallinen hallitsija, mutta joukossa on myös merkittävien kaupunkien pormestareita. Birgitan sanoma vetosi myös kaupunkiasujiin ja kauppiasluokkaan.¹⁷⁵

Verkostojen tärkeys heijastuu myös birgittalaisluostariverkoston leviämisessä. Luostariverkoston puolestapuhujille löytyy suurimmalle osalle selkeä henkilökohtainen yhteys Ruotsiin. Osittain kyse on samoista valtakuntien hallitsijoista, joita jo viime kappaleessa käsiteltiin, mutta eroavaisuuksiakin löytyy. Eurooppalaisiin valtakunnan hallitsijoihin kuului useita birgittalaisjärjestöä tukevia. Englannin kuningas Henrik V (1386–1422), jonka sisar Filippa oli unionikuningas Eerik Pommerilaisen kuningatar.¹⁷⁶ Pyhän Saksalais-Roomalaisen keisarikunnan keisari Sigismund oli isän suvun kautta Eerikin serkku.¹⁷⁷ Eerik Pommerilaisen sisar Katarina oli naimisissa Neunburgin ja Oberpfalzin pfalzkreivi Johanin kanssa. Johanin isä oli vaaliruhtinas Ruprecht III ja Katarinan ja Johanin pojasta Kristoffer Bajjerilaisesta tuli myöhemmin Eerik Pommerilaisen seuraaja unionivaltakunnan valtaistuimella.¹⁷⁸ Verkosto tuntuu siis kehittyneen kuningatar Margareetan ja Eerik Pommerilaisen perheiden ympärille, ja avio- liitoilla vaikuttaa olevan suuri merkitys.

Perustettavat luostarit näkyvät myös kirjeenvaihdossa. Valtakuntien ja alueiden hallitsijat käyvät monen kirjeen tapauksessa kirjeenvaihtoa myös keskenään sekä Vadstenan luostaria että uusia perustettavia luostareita koskien. Erityisesti aineistossa korostuu unionikuningas Eerikin ja Saksalais-Roomalaisen keisarikunnan Sigismundin välinen kirjeenvaihto. Vadstenan luostari on toisena osapuolena vain kahdessa Sigismundin luostariasioita koskevassa kirjeessä. Unionikuningas Erik on toisena osapuolena kolmessa kirjeessä kuudesta. Varsin monesta tässä käsitellyllä aikavälillä perustetusta luostarista ei kuitenkaan näy kirjeissä mitään mainintaa. Koen loogisimmaksi ajatella, että näistäkin kirjeenvaihtoa olisi käyty, mutta kirjeet eivät jostain syystä ole säilyneet.

Ensimmäinen Vadstenan ulkopuolinen birgittalaisluostari perustettiin Firenzeen ja sai nimen *Santa Maria in Paradiso*, joka yleensä esiintyy kirjeissä lyhennettynä Maria Paradiso- tai Paradiso -nimelle. Maria Paradison yhteydet Vadstenaan olivat oleelliset ja kiinteät, sen perustivat Vadstenan munkit birgittalaisille lahjoitetulle maalle juuri Firenzen kaupungin ulkopuolelle. Aluelahjoituksen tekijä, vaikutusvaltaisen ja hyväntekeväisyydestään tunnetun

¹⁷⁵ Hägglund 2022, 21.

¹⁷⁶ Rosborn 1997, 88.

¹⁷⁷ Store norske leksikon: Erik av Pommern.

¹⁷⁸ Store norske leksikon: Christoffer av Bayern.

pankkiirisuvun vesa Antonio di Niccoló Alberti¹⁷⁹ oli tarkoittanut lahjoituksensa luostarin perustamispaikaksi. Maria Paradison varhaisvaiheen vaikutusvaltaisimmaksi jäseneksi on mainittu Vadstenassa luostarielämänsä aloittanut espanjalaissyntyinen Lucas Jacobi, joka oli mukana ryhmässä, joka lähti ensimmäisenä Firenzeen perustamaan uutta luostaria. Lucas Jacobi teki tämän jälkeenkin matkoja Firenzeen ja Vadstenan välillä keskustellen Vadstenan abbedissan kanssa myös birgittalaisten säännöstöistä.¹⁸⁰ Ehkä perustamisajankohdasta ja pisimmästä toiminta-ajasta johtuen kirjeitä Firenzestä on säilynyt varsin paljon, ja vaikuttaa siltä, että Firenzen luostarin kautta hoidettiin myös usein yhteyksiä paaviin.¹⁸¹

Gdanskin hansakaupungin liepeille perustettu Mariebrunnin (*Fons Mariae*) luostari esiintyy kymmenessä kirjeessä. Luostari joutui pyytämään perustamisluvan Saksalaiselta ritarikunnalta, sillä uskonnollisella pohjalla toimineen Saksalaisen ritarikunnan luostarit eivät yleisesti ottaen halunneet mahdollisesti kilpailevia järjestöjä alueelleen. Mariebrunnin luostarin juuret olivat 1300-luvun puolessavälissä kehittyneessä penitenttinaisten yhteisössä, eikä ilmeisesti ole selkeää tai yksiselitteistä, miksi Saksalainen ritarikunta kallistui myönteiseksi birgittalaisuudelle. Vuonna 1396 penitenttiyhteisöstä tuli virallisesti birgittalaisluostari. Se myös aloitti toimintansa penitenttien tiloissa – omat tilat saatiin valmiiksi neljää vuotta myöhemmin, vuonna 1400. Gdansk oli merkittävä kauppakaupunki Itämerellä, mutta sillä oli birgittalaisille syvempikin merkitys. Birgitan ruumissaatto pysähtyi matkalla Roomasta Vadstenaan myös Gdanskissa vuonna 1374, ja Birgitan ruumis vietti jonkin aikaa kaupungin Maria Magdalenan kirkossa matkanteon jatkumista estäneen sään paranemista odotellessa. Myös Birgitan tytär Katariina, joka ajoi vahvasti äitinsä kanonisaatiota, vieraili kaupungissa useaan kertaan. Tämä on varmasti ollut osatekijä suurmestarin vakuuttamisessa.¹⁸² Myös suurmestarin vaihtuminen ja uuden suurmestarin mahdollisesti edeltäjästään eroavat mielipiteet ovat voineet olla syynä mielipiteen muutokseen.¹⁸³ Ensimmäiset birgittalaisnunnat saapuivat Gdanskiin jo muutamia vuosia ennen luostarin virallista perustamista. Kaikki penitentit eivät halunneet kuitenkaan birgittalaisiksi, ja asiasta nousi alkuvaiheessa huomattavaakin kinaa.¹⁸⁴ Saksalaisen ritarikunnan tämän ajan suurmestari oli ilmeisesti varsin aktiivinen osallistuja Marienbrunnin luostarin perustamisessa ja hän lähestyi Vadstenan luostaria myös henkilökohtaisesti kiittäessään

¹⁷⁹ Britannica Money: Alberti family.

¹⁸⁰ Nyberg 2013, 86–87.

¹⁸¹ Maria Paradison kirjeet Vadstenan kanssa SDHK 15685, 15812, 15813, 15931, 16500, 16760, 18755, 18855, 19199, 19389, 19403.

¹⁸² Kwiatkowska-Frejlich 2013, 102.

¹⁸³ Christiansen 1980, XIV: Suurmestarin vaihdos osui vuoteen 1393.

¹⁸⁴ Kwiatkowska-Frejlich 2013, 103.

kirjeitse luostariin saapuneesta Birgitan reliikistä vuonna 1397. Samassa kirjeessä käsitellään myös uuteen luostariin lähetettäviä nunnia.¹⁸⁵ Gdanskin luostariin liittyi muutenkin erityisen monta kirjettä, joissa käsitellään luostarin asukkaiden liikkumista luostarista toiseen, kymmenestä kirjeestä seitsemän¹⁸⁶. Tästä enemmän alaluvussa 3.2. Tätä saattaa selittää se, että Gdanskin luostari oli edullisessa paikassa meri- ja kauppareittien varrella.¹⁸⁷

Tallinnan (ajankohdalla Reval) välittömään läheisyyteen Viroon 1407 perustettu Marientalin luostari, virallisesti *Vallis Mariae*, tunnetaan nykyisin yleisemmin Piritan luostarin nimellä.¹⁸⁸ Luostarin perustamisesta on säilynyt kaksi kirjettä SDHK:n tietokannassa. Paavi kertoo privilegiikirjeessään vuodelta 1411 myös tavanneensa birgittalaisisaria uuden luostarin perustamisasian tiimoilta. Birgittalaisveli Johannes Hildebrandin kirjeessä vuodelta 1418 käsitellään Marientalin alkuvaiheen asioita monelta kannalta. Luostariin etsittiin mm. opettajia noviiseille. Kirjeessä viitataan myös mahdolliseen birgittalaisiin kohdistuvan aggression riskiin. Tätä pelättiin sekä kaupungin asukkaiden että Saksalaisen ritarikunnan taholta ja arveltiin, että luostarin toiminta olisi syytä saada vakautettua, ettei se lipeäisi toisen järjestön alaisuuteen (vielä yli 10 vuotta virallisen perustamisensa jälkeen!).¹⁸⁹ Birgittalaiskonventteja perustettiin tosin tyypillisesti alueille, jossa muidenkin järjestöjen konventteja.¹⁹⁰ Mistä sitten Marientalin perustamisen lähtöajatus tuli, mikä taho oli sen ajavana voimana? Viro oli perustamishetkellä Saksalaisen ritarikunnan hallussa, ja perustamisajatus tuli ilmeisesti juuri ritarikunnalta. Ritarikunta lähetti kaksi edustajaa Vadstenaan, joka antoi tukensa luostarin perustamiselle. Kaupungin raadin edustajilla puolestaan oli epäilyksensä perustamishankkeeseen, ja he jopa pyysivät luostarin siirtämistä. Heitä huolestutti luostarin sotilaallisesti edullinen sijainti.¹⁹¹ Luostarin päiväkirja täydentää kuvaa Marientalin perustamisesta kertomalla vuonna 1407 Vadstenaan saapuneesta, uuden luostarin perustamista ajaneesta lähetystöstä. Saksalaisen ritarikunnan suurmestari oli heidän mukaansa ehdottanut luostarille sopivaa paikkaa ja päiväkirjan mukaan kuusitoista nunnaehdokastakin oli jo valmiina odottamassa.¹⁹² Sinänsä on varsin mielenkiintoista, että Saksalainen ritarikunta koettiin mahdolliseksi aggression riskiksi, jos luostarin

¹⁸⁵ SDHK 14848.

¹⁸⁶ Liikkuvuutta käsittelevät kirjeet SDHK 14798, 14890, 14850, 14849, 15092, 15374, 15931.

¹⁸⁷ Kaikki Gdanskin luostaria käsittelevät kirjeet SDHK 14798, 14890, 14801, 14850, 14849, 14893, 15092, 15374, 15635, 15931.

¹⁸⁸ Mäeväli, Padam & Rajamaa 2013, 58.

¹⁸⁹ SDHK 17649, SDHK 39584.

¹⁹⁰ Hägglund 2022, 20.

¹⁹¹ Mäeväli, Padam & Rajamaa 2013, 58–59; Salminen 2016, 13.

¹⁹² Gejrot 1996, 109.

perustamisen ajatus oli tullut juuri Saksalaiselta ritarikunnalta ja se myös oli tukenut luostaria. Suhteet valtaapitäviin saattoivat ilmeisesti olla luostarijärjestölläkin tuulelle alttiit.¹⁹³

Lyypekin merkittävän hansakaupungin välittömään läheisyyteen Möllniin, Pohjois-Saksaan, perustettiin Marienwohlden luostari *Silva Mariae* vuonna 1413. Hansakaupunkien vaikutuspiirissä luostari oli kolmas (Gdanskin ja Tallinnan jälkeen), mutta Saksan alueelle vasta ensimmäinen. Siinä missä monien birgittalaisluostarien perustaminen oli tähän asti perustunut yhteistyölle tai ainakin yhteisymmärrykselle, Marienwohlden perustamisessa on birgittalaisluostareita tutkineen Tore Nybergin mukaan nähtävissä tietynlainen kilpailuasetelma. Lyypekin aluetta ympäröivät Pyhän Saksalais-Roomalaisen keisarikunnan ja Tanskan alueet, näiden hallitsijat olivat vieläpä sukua keskenään. Näin Nyberg arvelee paikallisen Saksi-Lauenburgin herttuan kokeneen, että perustamalla birgittalaisluostari myös Lyypekin läheisyyteen saisi tietynlaista kilpailu- tai imagoetua.¹⁹⁴ Birgittalaisjärjestö levisi reittejä, joita tyypillisesti käytettiin kauppareitteinä. Näitä reittejä pitkin levisivät myös aatteet.¹⁹⁵ Marienwohlden luostaria käsitellään poikkeuksellisen monessa kirjeessä, kirjeitä on peräti 13. Marienwohlden luostari vaikuttaa olevan olleen Vadstenan emoluostaria lukuunottamatta eniten tekemisissä englantilaisen Syonin luostarin kanssa, Syonin luostaria käsitellään kahdessa erillisessä kirjeessä.¹⁹⁶ Lisäksi kirjeaineistosta voisi päätellä, että Marienwohlde olisi toiminut välietappina kuljettaessa Vadstenasta edelleen Roomaan,¹⁹⁷ koska tämänkin sijainti oli edullinen matkantekoa ajatellen.¹⁹⁸

Tanskalainen Maribon luostari oli kuningatar Margareetan suunnittelema hanke, mutta koska Margareeta menehtyi ennen Maribon vuonna 1416 tapahtunutta perustamista, kuningatar Filippa jatkoi Margareetan työtä Maribon parissa.¹⁹⁹ Maribon luostarista on säilynyt neljätoista kirjettä. Mahdollisesti Vadstenan ja Maribon keskinäisen maantieteellisen läheisyyden takia kirjeissä on paljon mainintoja henkilövaihdosta ja keskinäisestä liikkuvuudesta. Neljästätoista säilyneestä kirjeestä yksitoista liittyy jollain tavalla munkkiveljien liikkumiseen. Neljä käsittelee samalla Konstanzin kirkolliskokouksessa birgittalaisjärjestöä edustavia veljiä.²⁰⁰

¹⁹³ Tallinnan luostaria koskien kirjeet SDHK:n kokoelmissa 19413, 17649, 39584.

¹⁹⁴ Nyberg 2013, 160–161.

¹⁹⁵ Hägglund 2022, 21.

¹⁹⁶ SDHK 19160, 19181.

¹⁹⁷ SDHK 19254.

¹⁹⁸ Kaikki Marienwohldea koskevat kirjeet SDHK:n kokoelmissa 15269, 18767, 19182, 19160, 19181, 19159, 19179, 19025, 19254, 19413, 19758, 19759, 19887.

¹⁹⁹ Etting 1997, 254–255; Larsson 2003, 95.

²⁰⁰ SDHK 18853, 18856, 18986.

Näiden lisäksi yksi säilynyt kirje koskee Maribon kautta edelleen hoidettavia kansalinvälisiä yhteyksiä²⁰¹, joten päätellä voi, että Maribon rooli birgittalaisjärjestön diplomatiassa ja asioiden hoidossa saattaa olla ollut varsin merkittävä.²⁰²

Neljä ajanjaksolla perustettua birgittalaisluostaria, nykyisessä Genovan kaupungissa sijainnut *Maria Scala Coeli* (perustettu 1403), Puolassa Lublinissa sijaitseva *Maria Triumphin* luostari (perustettu 1412),²⁰³ eteläisen Saksan Baijeriin perustettu Gnadenbergin eli *Mons Gratiaen* luostari ja pohjoisen Saksan Stralsundin hansakaupunkiin perustettu Marienkrone, *Corona Mariae*, eivät ole jättäneet minkäänlaista jälkeä SDHK:n kirjeaineistoon. Suhteellisen varmaksi voi kuitenkin olettaa, että kirjeitä olisi näiden luostarien ja Vadstenan välillä historian mittaan kirjoitettu. Aukko aineistossa johtuisi siis aineiston säilymisestä. Vadstenan luostarin päiväkirjakin on monen luostarin perustamisen suhteen hyvin vaitonainen. Marienbrunnin, Marienwohlden ja Marienkronen perustamisesta ei mainita lainkaan. Maininnat tässä käsitellyn ajanjakson puitteissa löytyvät vain Maribon ja Syonin perustamisesta.²⁰⁴ Erityisesti vuonna 1420 perustettu Gnadenberg on selkeä osoitus henkilökohtaisista unionivaltakunnan liepeille syntyneistä birgittalaisten verkostoista, mutta ilman säilynyttä kirjemateriaalia. Näidenkin perustamiseen ja toimintaan liittyviä kontaktiverkostoja on silti mielenkiintoista tarkastella muiden lähteiden avulla.

Tutkija Tore Nybergin mukaan 1400-luvun alku oli Italiassa suorastaan Birgitta-innostuksen aikaa. Genovan birgittalaisluostarin alku oli ilmeisesti spontaanisti perustetussa genovalaisessa munkkiyhteisössä, joka rakensi itselleen myös kappelin. Samoihin aikoihin Genovan kaupungin muurien sisäpuolelle syntyi luostarimaisissa olosuhteissa elänyt, birgittalaisten sääntöjä noudattanut naisyhteisö. Vuonna 1403 otettiin ensimmäiset askeleet näiden yhteisöjen yhdistämiseksi ja virallistamiseksi, vaikka käytännössä nunnien ja munkkien tilat pysyivät erillisissä osoitteissa vielä pitkään tämän jälkeen. Genovan luostarin perustamis- ja järjestämistyötä tehtiin pitkälti Firenzen Maria Paradison luostarin, erityisesti Lucas Jacobin, ja Firenzen arkkipiispan johdolla. Genovan ensimmäinen johtohenkilö oli paikallisen aatelissuvun

²⁰¹ SDHK 19413.

²⁰² Maribon luostaria koskevat kirjeet SDHK 18663, 18853, 18957, 18958, 18936, 18987, 18986, 19013, 18874, 18959, 19000, 19417, 19413.

²⁰³ Kwiatowska-Frejlich 2013, 107–108.

²⁰⁴ Hägglund 2022, 84–85.

edustaja Giovanni Ser Mini, jolla oli vahvoja mielipiteitä kaksoisluostarijärjestelmää koskien.²⁰⁵ Maria Scala Coelin luostaria käsitteleviä kirjeitä ei aineistossa ole ainoatakaan.

Gnadenbergin luostarin perustaja oli kuningas Erik Pommerilaisen sisar Katariina miehensä, pfalzkreivi Johanin kanssa. Katariina oli tutustunut birgittalaisuuteen jo lapsena²⁰⁶ ja koki birgittalaisuuden ilmeisesti itselleen läheiseksi myöhemminkin elämässään. Läheisestä yhteydestään valtakunnan hallitsijoihin huolimatta Gnadenbergin luostarista tai sen perustamisesta ei ole säilynyt kirjeaineistoa SDHK:n tietokantaan (edes tässä käsitellyn aikarajauksen ulkopuolella). Vadstenan luostariin liittyvässä kirjeaineistossa on myös materiaalia koskien epäonnistuneita luostarin perustamisyrittämiä. Vahva pyrkimys oli ilmeisesti ollut perustaa 1300-luvun lopulla luostari Roomaan, mutta se ei onnistunut.²⁰⁷

Stralsundin hansakaupungin lähelle pohjoiseen Saksaan perustettu Marienkronen luostari (*Corona Mariae*) perustettiin juuri kaupungin muurien ulkopuolelle. Hansakaupunkien lähistölle luostarin perustaminen oli vielä tässä käsitellyn ajanjakson jälkeenkin varsin yleistä birgittalaisille. Tanskan Jyllantiin perustettu Mariager ja Norjan Bergeniin perustettu Munkaliv olivat kumpikin hansakaupungin lähellä.²⁰⁸ Stralsundissa oli jo ennen birgittalaisia sekä domiikaani- että fransiskaanikonventit, mutta aiemmat luostarit kaupungissa olivat ilmeisesti munkkiluostareita. Birgittalaiset olivat siis ensimmäiset kaupungin nunnat. Stralsundin portimestari Simon oli aktiivinen luostarin perustamisvaiheessa lahjoittaen maata luostarille. Pommerin herttua Wratislaw IX hyväksyi luostarin perustamisjärjestelyt vuonna 1421. Emoluostarina oli Marienwohlde.²⁰⁹ Stralsundin luostarista ei ole tältä jaksolta yhtään kirjettä SDHK:n aineistossa.

Luostariverkoston laajentamista koskevien kirjeiden kokonaisuudessa englantilaisen Syon Abbeyn perustamiseen liittyvä 21 kirjeen aineisto ja päiväkirja-aineisto on harvinaisen laaja ja monipuolinen kokonaisuus, joten sitä on syytä tarkastella erikseen. Syon Abbeyn perustamisen yhteydessä verkostojen laajuus ja erityisesti niiden ulottuminen muidenkin valtakuntien ylhäisimpiin aatelisiin on erityisen selkeä. Mistä ajatus birgittalaisluostarin perustamiseen Englantiin tuli ja kuka sitä lähti ajamaan? Oliko Syon Abbeyn perustaminen unionikuningas Erikin, kuningatar Filippin tai Englannin kuningas Henrikin hanke, vai tuliko ajatus muualta?

²⁰⁵ Nyberg 2013, 90–91.

²⁰⁶ Nyberg 2013, 170.

²⁰⁷ SDHK 14673.

²⁰⁸ Hägglund 2022, 19.

²⁰⁹ Nyberg 2013, 165–166.

Kirjeaineiston perusteella vaikuttaa siltä, että alun perin kiinnostus birgittalaisuuteen ei ollut lähtöisin minkään kuningaskunnan hallitsijalta – vaikka sopivat linkit olivatkin olemassa – vaan kiinnostuksen osoitukset ja aloitteet tulivat englantilaiselta ylhäisaatelilta. Tähän aikaan osuu myös nouseva kiinnostus mystiikkaan ja mietiskelevämpään uskonnon harjoittamiseen.²¹⁰ Syon Abbeyn perustamista 1415 edelsi kahdentoista vuoden kirjeenvaihto Englannin ylhäisaatelin ja Vadstenan luostarin välillä.

Englanti ilmestyy Vadstenen kirjeaineistoon ensimmäisen kerran jo vuonna 1401, kun kirjeessä mainitaan luostarin lähettiläänä toiminut henkilö, joka oli ilmeisesti ollut tehtävässä jo jonkin aikaa, koska halusi rauhallisemman palveluspaikan.²¹¹ Kirjeestä ei selviä mitä tehtävää tuolloin Englannissa suoritettiin, mutta ensimmäinen nimeltä mainittu Vadstenasta kiinnostunut englantilainen mainitaan kaksi vuotta myöhemmin. Hän oli Sir Henry “Hotspur” Percy, Northumberlandin jaarli. Percy kirjoitti Vadstenaan jo vuonna 1403 ja ilmaisi kiinnostuksensa lähettää luostarille ja kunnioittamalleen pyhimykselle lahjoja, ja kertoo kirjeessään lähettävänsä Ruotsiin oman palvelijansa koska on itse varattuna kuninkaan palveluksessa.²¹² Kuningas Henrik IV:tä vastaan kapinoinut Percy itse kaatui joitain kuukausia kirjeen lähettämisen jälkeen taistelussa²¹³, joten ei ole tiedossa saiko hän palvelijaansa lähetettyä (myöskään luostarin päiväkirjasta ei löydy mainintoja englantilaisen vieraan saapumisesta), mutta luostarin kirjeenvaihto Englantiin jatkui. On mahdollista, että kapinoineen Percyn kiinnostuksella pyhimystä ja Vadstena kohtaan ei välttämättä ollut vaikutusta seuraavaan Vadstenan luostaria lähestyneeseen englantilaisylimykseen. Luostarin perustamisen seuraavat vaiheet löytyvät Vadstenan päiväkirjasta, jossa mainitaan englantilaisen aatelismiehen Henry of Ravensworthin (myös tunnettu nimellä Henry Fitzhugh²¹⁴) saapuneen Vadstenaan kolme vuotta myöhemmin, marraskuun lopussa vuonna 1406, aikomuksenaan keskustella birgittalaisluostarin perustamisesta Englantiin. Tämä on ensimmäinen kerta, kun Syonin luostarin perustaminen tulee asiakirjoissa esiin. Päiväkirjamerkinnässä hanke esitellään Henry of Ravensworthin omana hankkeena ja ajatuksena²¹⁵ (toisen kerran hänet mainitaan päiväkirjassa luostarihankkeen päätoimijana vuonna 1408²¹⁶), mutta paroni Ravensworthin/Fitzhughin tiedetään toimineen Englannin kuninkaan diplomaattina ja näissä tehtävissä hän oli myös Skandinavian alueelle

²¹⁰ Flemberg 2014, 150.

²¹¹ SDHK 15531.

²¹² SDHK 16815.

²¹³ Oxford dictionary of national biography: Percy, Sir Henry [*called* Henry Hotspur].

²¹⁴ Oxford dictionary of national biography: Fitzhugh, Henry, third Baron Fitzhugh.

²¹⁵ Gejrot 1996, 107.

²¹⁶ Gejrot 1996, 113.

saapunut.²¹⁷ Seuraavassa, kuninkaan itsensä kirjoittamassa kirjeessä selviää, että hän oli toiminut kuninkaan asialla ja pyynnöstä. Tämä seuraava kirje on huhtikuulta vuonna 1407, kun Englannin kuningas Henrik V kirjoittaa itse Vadstenaan omista suunnitelmistaan birgittalaisluostarin perustamiseksi ja olevansa kiinnostunut järjestön suojelijana ja puolustajana toimimisesta käytännössä vahvistaen edellisenä vuonna Henry Fitzhughin kertoman.²¹⁸ Seuraava kirje Englannista, jossa Vadstena käsitellään, on taas Henry Fitzhughin kirjoittama seuraavalta vuodelta 1408, ja sisältää jo maininnan siitä, että Vadstenan edustaja oli saapunut Englantiin²¹⁹ - kahden munkkiveljen lähtö matkalle oli kirjattu päiväkirjaan huhtikuulle 1408.²²⁰ Fitzhughin kirjeessä myös pyydettiin jäseniä uuteen, perustettavaan luostariin.²²¹ Uuden luostarin perustaminen oli selvästi vuonna 1408 jo edennyt suunnittelussaan varsin valmiille asteelle, vaikka tästä kirjeestä kului vielä useita vuosia ennen kuin Syon Abbey oli virallisesti ja vahvistetusti toiminnassa. Syon Abbeyn aihetta käsitellään myös vuonna 1410 birgittalaisveli Kattilluksen kirjeessä, jonka sisällöstä SDHK ei kerro²²², mutta kirjeen lähettänyt Kattillus saattaisi olla sama birgittalaisveli Kettil, joka kaksi vuotta aiemmin oli päiväkirjan mukaan lähtenyt Vadstenasta Englantiin.²²³ Syon Abbeyn perustamista valmistelevia toimenpiteitä tehtiin ilmeisesti varsin kauan, sillä vaikka asukkaita pyydettiin jo vuonna 1408, kaksi vuotta myöhemmin vuonna 1410 kirjeessä puhutaan edelleen luostarin perustamisesta.²²⁴ Perustamistyö vaikuttaa olleen keskeneräinen vielä viiden vuoden kuluttua vuonna 1415, jolloin Vadstenan luostarin kirjeessä Henry Fitzhugh'ille mainitaan yhden munkin ja neljän nunnan lähettämistä Englantiin.²²⁵ Paavi vahvisti uuden luostarin perustamisen vasta vuonna 1418.²²⁶

Tässä kokonaisuudessa paroni Henry Fitzhughin rooli tuntuu siis korostuvan. Kirje- ja päiväkirja-aineistossa ei aina ole aivan selvää mikä on hänen oma osuutensa toiminnassa, ja missä määrin hän toimi kuninkaan toiveiden mukaan, Vadstenan päiväkirjassa hänet esitetään jokaisessa merkinnässä itsenäisenä toimijana. Tapahtumakulun voisi tulkita siten, että Fitzhugh olisi ollut itse ainakin jossain määrin “myymässä” ideaansa birgittalaisluostarista kuninkaalle

²¹⁷ Oxford dictionary of national biography: Fitzhugh, Henry, third Baron Fitzhugh.

²¹⁸ SDHK 16967.

²¹⁹ SDHK 16875.

²²⁰ Gejrot 1996, 113.

²²¹ SDHK 16875.

²²² SDHK 17407.

²²³ Gejrot 1996, 113.

²²⁴ SDHK 17530.

²²⁵ SDHK 18540.

²²⁶ Sister Mary Bridget & Ellis 2013, 150.

ja kuningas puolestaan takasi resurssit hankkeelle.²²⁷ Fitzhugh oli ollut tunnettu hartaudesta jo ennen vierailuaan Vadstenan luostariin. Hänen linkkinsä birgittalaisuuteen muotoutui, kun hän saapui Skandinaviaan Englannin prinsessa Filippaan häiden takia vuonna 1406 ja tutustui tällöin birgittalaisuuteen käyden myös Vadstenassa²²⁸. Vaikka pyhä Birgitta oli tunnettu ja hänen ilmestyksensä luettuja Englannissa jo aiemmin satavuotiseen sotaan liittyvän kannanoton takia²²⁹ Vaikka siis prinsessa Filippa tai Erik Pommerilainen olisivat vaikuttaneet loogisimmalta linkiltä Syon Abbeyn perustamisen suhteen, heidän roolinsa hankkeen ajajana ei vaikuta olleen näkyvä. Heidän positiivinen suhtautumisensa birgittalaisuuteen ja asemansa on epäilemättä kuitenkin edistänyt hanketta.

Oma osuutensa on toki Birgitan ilmestyksillä niiltä osin, kun niissä käsitellään Englannin ja Ranskan välistä sotaa. Birgitta oli teksteissään vahvasti Englannin puolella. Henrik V oli aloittanut satavuotisen sodan uuden vaiheen, ja koki birgittalaisuutta tutkineen Tore Nybergin mukaan myös oikeutusta sotimiseen näiden ilmestyksien kautta. Uskonnollisen laitoksen perustaminen olisi uskomuksen mukaan tuonut siunausta ja Henrik perusti niitä kaksi. Toinen oli Sheenin kartusiaaniluostari.²³⁰ Vadstena ja birgittalaisuus siis kiinnostivat valtaapitäviä kautta Euroopan jo varsin varhaisessa vaiheessa organisaation toimintaa, ja vallanpitäjät pyrkivät myös edistämään omia tarkoituksiaan yhteyksillä Vadstenaan.

3.2 Luostariveljien ja -sisarten liikkuvuus kirjeissä

Luostarin tyypistä riippuen elämä keskiaikaisena munkkina saattoi olla joko liikkuvaa ja saarnaavaa kuten esimerkiksi dominikaani- ja fransiskaanijärjestöissä, tai muulta maailmalta eristäytyvää kuten sistersiläisjärjestöissä. Nunnien tapauksessa elämä luostarissa oli käytännössä aina maailmalta sulkeutuvaa, järjestöstä riippumatta. Birgittalaisjärjestö kaksoisluostarijärjestelmiseen oli yhdistelmä liikkuvia munkkeja ja maailmalta sulkeutuvia nunnia. Vadstenan luostarin kirjeaineisto kertoo muustakin liikkuvuudesta ja yllättäen myös matkustavista nunista. Millaiset asiat saivat kirjeaineiston mukaan aikaan liikettä?

Birgittalaisluostarien tyypillinen tapa oli, että uuteen perustettavaan luostariin otettiin ensimmäisten asukkaiden joukkoon kokeneita munkkeja tai nunnia toisesta birgittalaisluostarista

²²⁷ Oxford dictionary of national biography: Fitzhugh, Henry, third Baron Fitzhugh.

²²⁸ Oxford dictionary of national biography: Fitzhugh, Henry, third Baron Fitzhugh.

²²⁹ Flemberg 2014, 153.

²³⁰ Nyberg 1997, 259–260.

opastamaan uusia luostarin jäseniä. Näin varmistettiin toiminnan yhtenäisyys ja jatkuvuus.²³¹ Tästä lienee kyse myös vuoden 1397 kirjeessä, jossa Gdanskin luostarin abbedissa kertoo “opettamaan” saapuneista veljistä.²³² Vanhojen luostarin asukkaiden lähettäminen perustamaan uutta luostaria oli tuttu käytäntö myös sistersiläisluostareissa.²³³ Näin myös muuten luostarin muurien sisäpuolella eristäytyneitä elämää eläneet birgittalaisnunnat saattoivat saada mahdollisuuden matkustamiseen. Luostarin asukasvaihto esiintyy myös Vadstenan kirjeaineistossa, useimmin niin, että uusia asukkaita pyydetään kirjeessä erikseen. Mielenkiintoista on, että henkilö, joka pyytää asukkaita luostariin ei välttämättä ole itse luostariorganisaation edustaja vaan saattaa olla myös paikallisesta hallinnosta. Näin oli esimerkiksi ensimmäisessä tämän lajityypin kirjeessä, jossa pyytäjänä on Saksalaisen ritarikunnan suurmestari.²³⁴ Ottaen huomioon, että birgittalaisluostareissa oli määritelty maksimimäärä kerrallaan luostarissa asuville nunnille ja munkeille; 60 sisarta ja 25 veljeä²³⁵, uuteen luostariin lähetettävien määrä saattoi olla varsin suurikin. Tästä esimerkkinä on englantilaiseen Syonin luostariin lähetettävät asukkaat. Kirjeaineistossa puhutaan enimmillään kuudesta nunnasta ja yhdestä munkista.²³⁶ Tämä tosin on suurin aineistossa esiintyvä määrä, muut mainitut ovat selvästi pienempiä. Yksittäisen luostariasukkaan asuinpaikan vaihto saman järjestön sisällä ei ollut myöskeskiajalla tuntematonta muissakaan järjestöissä, mutta benediktiinisääntö, jota noudattivat esimerkiksi sistersiläiset, suhtautuu tähän varsin kielteisesti.²³⁷ Birgittalaiset, kuten myös dominikaanit noudattivat augustinolaissääntöä.²³⁸ Periaatteellisesti kielteisestä suhtautumisesta huolimatta myös sistersiläisten keskuudesta tunnetaan luostarinvaihtoja. Joskus luostarinvaihto määrättiin myös rangaistuksena.²³⁹ Vadstenan birgittalaisten kirjeistä ilmenee harvoin syytä vaihtaa luostaria. Ainoassa tapauksessa, jossa syytä kerrotaan, Englannissa sanansaattajan työtä tehnyt munkki kirjoittaa Vadstenaan pyytäen vaihtoa koska kaipaa rauhallisempaa paikkaa.²⁴⁰ Liikkuvuutta aiheutui myös luostarijärjestön vaihdoista. Vadstenan aineistossa on mukana tapaus, jossa keskustellaan kartusiaanijärjestön luostarissa asuvan munkin halusta vaihtaa järjestöä birgittalaiseksi ja asettua Vadstenaan. Järjestön vaihto ei ollut

²³¹ Suominen 2011, 75.

²³² SDHK 14798.

²³³ Thornton 2019, 93.

²³⁴ SDHK 14848.

²³⁵ SDHK 11098.

²³⁶ SDHK 18328.

²³⁷ Thornton 2019, 88.

²³⁸ Esim. SDHK 10390.

²³⁹ Thornton 2019, 91.

²⁴⁰ SDHK 15531.

puhtaasti ilmoitusasia, vaan kirjeessä mainitaan asiasta kirjoitettavan birgittalaisten lisäksi sekä paaville että kartusiaanijärjestön priorille.²⁴¹ Tämä kirje on kuitenkin lajissaan ainoa, joten vaikuttaa siltä, että järjestön vaihtaminen olisi ollut varsin harvinaista – etenkin, kun birgittalaisjärjestössä luostarissa kerrallaan asuvien munkkien ja nunnien määrä oli rajoitettu.

Joskus, etenkin munkeille, oli mahdollista matkustaa vain tarkoituksella vierailta toisessa luostarissa lyhytaikaisesti.²⁴² Kirjeissä tämä ilmenee vaikkapa siten, kun esimerkiksi toisen luostarin asukasta pyydetään opettamaan toiseen luostariin myös joitain vuosia uuden luostarin perustamisen jälkeen.²⁴³ Joskus luostarin vaihto oli mahdollisesti jo etukäteen tiedetty määrämittäiseksi, ja määräajan jälkeen edessä olisi ollut paluu emoluostariin.²⁴⁴ Asuminen toisessa birgittalaisluostarissa luostarin vaihdon jälkeen ei kirjeaineiston perusteella ole välttämättä ollut pysyvää edes nunnille, sillä aineistossa on neljä kirjettä, jossa keskustellaan luostarin asukkaan paluusta takaisin Vadstenaan. Kolme kirjettä koskee munkkia, joka saapui Vadstenasta Gdanskin luostariin. Asumisen oli ilmeisesti tarkoituskin olla tilapäinen, mutta Gdanskissa olisi haluttu hänen jäävän.²⁴⁵ Yksi kirje koskee Revalin Marientalin luostariin muuttaneen nunnan paluuta Vadstenaan seitsemän vuoden jälkeen.²⁴⁶ Tämä jälkimmäinen kirje on kuitenkin ainoa koskien nunnien liikkumista, joka ei liity uuden luostarin perustamisvaiheeseen ja olettaa voisi, että erityisesti nunnien edestakainen liikkuminen olisi ollut harvinaista.

Uusien luostarien perustamisen lisäksi liikkuvuutta tuotti viestien vieminen ja luostarin edustaminen erilaisissa tilaisuuksissa. Tämä oli yksinomaan munkkien tehtävä. Erityisen paljon kirjeenvaihtoa tällaisista tilanteista on säilynyt edellisessä luvussa käsitellyn, neljä vuotta 1414–1418 kestäneen Konstanzin kirkolliskokouksen yhteydestä, yhteensä kuusi kirjettä. Konstanzissa Vadstena edusti ensin kaksi, myöhemmin kolme birgittalaisveljeä, jotka olivat säännöllisesti yhteydessä Vadstenaan. Konstanzin kirkolliskokousta koskevia viestejä lähetettiin myös Vadstenasta luostarin edustajille Konstanziin ja erilaisille kirkon hallinnon tahoille Vadstenan edustajien suosittelukirjeiden muodossa.²⁴⁷ Konstanzista tai Konstanziin lähetettyjen viestien aihepiiri vaihtelee itse kirkolliskokoukselle osoitetuista anomuskirjeistä mm. edustajien kulkureittivalintoihin ja Vadstenan edustajille osoitetusta hyväntahtoisuudesta

²⁴¹ SDHK 13669.

²⁴² SDHK 18986.

²⁴³ SDHK 18767.

²⁴⁴ SDHK 18958: munkkiveljen vierailu oli sovittu kolmevuotiseksi.

²⁴⁵ SDHK 14849, 14890, 15092.

²⁴⁶ SDHK 19700.

²⁴⁷ SDHK 18656, 18769, 18757, 18857, 18886, 18986.

kiittämiseen.²⁴⁸ Konstanzin lisäksi kirjeenvaihdossa ilmeneviä edustus- ja neuvottelutehtäviä suoritettiin erityisesti Konstanzin kirkolliskokouksen jälkeen Roomassa.²⁴⁹ Vadstenan kirjeaineiston mukaan birgittalaismunkit olivat asioimassa myös Firenzessä²⁵⁰ ja Englannissa²⁵¹. Aineistossa nousee esiin myös Vadstenaan saapuneita lähettiläitä ja viestinviejiä mm. Pisasta. Viestinviejätkin saattoivat toimia eri toimintavaltuuksilla, toisilla oli enemmän omaa neuvotteluvaltaa asioissa. 1408 Pisasta saapunut lähetti oli nimityksensä perusteella puhtaammin viestin välittäjä, *nuncius*.²⁵²

3.3 Reliikit liikkeellä

Reliikkipyyntöjen kontaktiverkosta käsiteltiin hieman jo edellisessä luvussa, mutta koska ne liittyvät oleellisesti myös liikkuvuuteen ja luostariverkoston kasvuun, aiheeseen on syytä palata. Kaikkineen reliikkejä käsitteleviä kirjeitä on SDHK:n aineistossa valitulla ajanjaksolla 20 kappaletta. Liikkuvuus reliikkien suhteen ilmenee Vadstenaan koskevissa kirjeissä sekä reliikkien kuljettamisena paikasta toiseen että niiden äärelle vaeltamisenakin. Mielenkiintoinen osuus reliikeistä kertovista kirjeistä ovat reliikkipyynnöt, joissa Pyhän Birgitan pyhänjäännöksiä pyydettiin Vadstenan luostarilta. Kahdestakymmenestä reliikkiä koskevasta kirjeestä 11 on tällaisia pyyntöjä tai vastauksia niihin. Reliikit kertovat luostariverkoston kasvusta, sillä sen lisäksi, että jokaisella kirkolla oli oltava alttarillaan reliikki²⁵³, jokaisella birgittalaisluostarilla oli tarve omistaa ainakin yksi Birgitan reliikki.²⁵⁴ Ymmärrettävää siis on, että pyhänjäännöksiä kuljetettiin paikasta toiseen kautta Euroopan. Reliikkejä lahjoitettiin, myytiin ja jopa varastettiin. Lahjoitus oli yleisin syy, jonka takia reliikki liikkui.²⁵⁵ Vadstenan aineistossa ei näy viitteitä siitä, että pyhänjäännöksiä olisi myyty (muunlaista vaihtoa voi tulkita niiden yhteydessä mahdollisesti tehdyksi)²⁵⁶ tai ne olisivat joutuneet varkauden kohteiksi.

Ensimmäinen säilynyt kirje reliikkien liikkumisesta birgittalaisluostarien välillä SDHK:n kirjeaineistossa on Saksalaisen ritarikunnan lähettämä kiitoskirje Gdanskin luostariin

²⁴⁸ Esim. SDHK 18767, 18769, 18712.

²⁴⁹ SDHK 18768, 19180, 19319.

²⁵⁰ SDHK 19316, 19317.

²⁵¹ SDHK 15531, 16875.

²⁵² SDHK 17087; Queller 1960, 198.

²⁵³ Geary 1986, 202.

²⁵⁴ Turun yliopisto: Taivaallista armoa ja helvetin tulta -verkkonäyttely: Birgitan reliikit, relikvaariot ja kuvat. Verkkoaineisto.

²⁵⁵ Geary 1986, 208.

²⁵⁶ Esim. SDHK 14850, Gdanskin luostarista lähetetään takaisin Vadstenaan kivinen neitsyt Marian patsas.

saapuneesta reliikistä vuodelta 1397.²⁵⁷ Gdanskin birgittalaisluostarista on säilynyt Saksalaisen ritarikunnan kiitoskirjeen lisäksi myös kaksi muutamaa päivää myöhemmin päivättyä luostarin omaa kiitoskirjettä perille saapuneesta reliikistä vuodelta 1397.²⁵⁸ Birgitan reliikkejä oli birgittalaisluostarien lisäksi muuallakin kirkoissa ja muilla hengellisillä järjestöillä.²⁵⁹ Mielenkiintoista on, samoin kuin uusien birgittalaisluostarien perustamisen yhteydessä tehdyistä munkkien ja nunnien pyynnöissä se, että vaikka reliikkejä pyydettiin luostarille, pyytäjät eivät välttämättä ollut luostarijärjestön sisältä vaan usein paikallinen hallitsija, piispa tai arkkipiispa. On todennäköistä, että he olivat ulkopuolisina merkittävästi tukemassa luostaria.²⁶⁰

Ensimmäisen kerran Birgitan jäänteitä käsiteltiin pyhänjäännöksen omaisesti kuitenkin jo vuonna 1374 kun Birgitan käsi jätettiin Roomaan muuta ruumista siirrettäessä Vadstenaan (tämä siis tapahtui seitsemäntoista vuotta ennen kanonisointia).²⁶¹ Suurin osa reliikkejä käsittelevistä kirjeistä koskee muutenkin reliikkien kuljettamista. Kirjeaineistossa reliikkien liikkuminen nousee esiin ensimmäistä kertaa vuonna 1380, kun Birgitan tytär Katariina kirjoittaa Uppsalan arkkipiispalle paluustaan Vadstenaan mukanaan reliikkejä.²⁶² Kirjeiden kautta saa myös vilauksen siitä, miten reliikkejä kuljetettiin. Joissain tapauksissa kuljetusta hoitivat luostariveljet²⁶³. Toiset kirjeet viittaavat siihen, että reliikki olisi uskottu luotetun viestinviejän – kirkonmiehen tai maallikon – haltuun.²⁶⁴ Joskus reliikkien kuljettaminen pyrittiin ilmeisesti ajoittamaan luostarin asukkaiden siirron yhteyteen, jolloin muuttavat munkit ja nunnat olisivat tuoneet reliikin mukanaan Vadstenasta.²⁶⁵ Birgittalaisluostarit vaikuttivat lähettävän reliikkejä toisilleen myös hyvän tahdon osoituksena.²⁶⁶ Luostarin päiväkirjassa reliikit mainitaan erittäin harvoin, silloinkin niiden käytöstä luostarissa. Niitä kerrotaan käytetyn juhla-kulkuessa tai muissa juhlatilaisuuksissa, mutta saapuvista tai lähtevistä reliikeistä ei mainita.²⁶⁷

Yhteenvedona kirjeaineistossa ilmenevästä liikkuvuudesta voi todeta, että kirjeaineistossa ilmenevä birgittalaisluostariverkoston nopea laajeneminen 1300–1400-lukujen taitteessa

²⁵⁷ SDHK 14848.

²⁵⁸ SDHK 14849, 14850.

²⁵⁹ Turun yliopisto: Taivaallista armoa ja helvetin tulta -verkkonäyttely: Birgitan reliikit, relikvaariot ja kuvat. Verkkoaineisto.

²⁶⁰ SDHK 15884, 15879, 15886.

²⁶¹ Heikkilä 2003, 55–56.

²⁶² SDHK 11718.

²⁶³ SDHK 14850.

²⁶⁴ SDHK 15884, 15885, 15879.

²⁶⁵ SDHK 16500.

²⁶⁶ SDHK 19759.

²⁶⁷ Gejrot 1996, 59, 91.

aikaansai paljon kirjeiden ja ihmisten liikkumista. Vadstenan säilyneestä kirjeaineistosta käy ilmi, että perustetut uudet birgittalaisluostarit olivat jatkuvasti yhteydessä emoluostariin. Vadstenasta lähetettiin kokeneita munkkeja ja nunnia perustamaan ja tukemaan uusia luostareita, mikä oli aikakaudelle poikkeuksellista, sillä nunnat yleensä elivät eristyksissä. Vadstenasta lähdettiin liikkeelle myös viestinviennin ja luostarin asioiden hoidon tarkoituksessa, lyhytkestoisista matkoista useiden vuosien mittaisiin oleskeluihin. Luostareiden perustaminen kytkeytyi myös alueelliseen diplomatiaan sekä hengellisen auktoriteetin rakentamiseen esimerkiksi reliikkien avulla. Reliikkejä, pyhän Birgitan jäänteitä, pyydettiin Vadstenasta aktiivisesti, ja niiden liikkuminen kuvastaa hyvin birgittalaisuuden kasvavaa merkitystä myöhäiskeskiajan Euroopassa. Reliikkien liikkuminen edellytti myös ihmisiä niitä kuljettamaan. Näistä kaikista sopiminen tapahtui kirjeitse kommunikoiden ja ilman näitä kirjeitä kontaktien tutkimus olisi oleellisesti vaikeampaa. Lähdeaineisto siis vaikuttaa suoraan siihen, millainen kuva kontaktiverkostosta muodostuu. Tästä syystä seuraavassa luvussa on aiheellista tarkastella Ruotsin keskiaikaisen kirjeaineiston matkaa alkuperäisestä käytöstä nykypäivään: sitä, miten tämä lähdeaineiston keskiaikaiset kirjeet ovat säilyneet vuosisatojen halki, miten keskiaikaista kirjeaineistoa on arkistoissa vuosisatojen mittaan kohdeltu, ja ketkä ovat historian mittaan saaneet mahdollisuuden tutkia ja tutustua vanhoihin kirjeisiin.

4 Vadstenan kirjeiden elinkaari

Miten nykyinen SDHK:n kokoelma syntyi, millaiset tekijät ovat vaikuttaneet asiakirjojen säilymiseen ja millaisia vaiheita kirjeet ovat matkallaan nykypäivää kohti kohdanneet? Tätä tutkiessa saa myös käsityksen siitä, mitä kirjeissä ja asiakirjoissa on arvostettu historian mittaan ja miten arvostukset ovat muuttuneet. Millaisilla motiiveilla kirjeitä on kerätty ja arkistoitu, mitä koko keskiaikaisten kirjeiden arkistolta ja sen toiminnalta on eri aikoina odotettu ja mihin kirjeitä on käytetty? Kirjeiden käyttötavan ja -tarkoituksen muutoksen kautta tarjoutuu näkökulma asiakirjahallinnon ja historiankirjoituksen vaiheisiin ja siihen, miten Ruotsissa koettiin vuosisatojen mittaan valtakunnan historia.

Arkistoteoriassa elinkaarimallilla tarkoitetaan asiakirjan käytön vaiheiden rinnastamista eläimen tai kasvin elinkaareen. 1950-luvulla laaditun mallin mukaan asiakirjan laatiminen vastaa elinkaarimallissa syntymää ja hävittämisen asiakirjan kuolemaa. Niiden väliset vaiheet jaotellaan vielä asiakirjan tallettamiseen ja säilyttämiseen. Historiallinen arkistonhoitaja ei siis olisi mieltänyt arkistoaan tämän mallin mukaisesti, mutta kokoelman kehitystä tarkastellessa elinkaarimalli on hyödyllinen työkalu. SDHK:n kokoelmien kirjeaineistolla on takanaan jo satoja vuosia elinkaarta ja arkistoinnin pyrkimyksenä on toki venyttää sitä edelleen tulevaisuuteen. Osalla kirjeistä elinkaari on tähän pisteeseen saakka myös ollut varsin vaiherikas. Asiakirjan elinkaari voidaan jakaa myös aktiivi- ja passiivivaiheeseen tai asiakirjan ikämallin mukaiseen asiakirjan ajankohtaisuuteen perustuen siihen, miten asiakirja toimii alkuperäisessä käyttötarkoituksessaan ja kuka asiakirjasta huolehtii.²⁶⁸ Käsittelin kirjeaineiston asiakirjojen syntykontekstia ja merkitystä jo aiemmissa kappaleissa, joten tässä kappaleessa keskityn vahvemmin kirjeiden synnyn jälkeisiin vaiheisiin ja merkityksiin.

Vadstenan luostarin kirjeaineiston historian mittaan vaihtuneet merkitykset koskettavat myös asiakirjojen arvonmäärityksen teoriaa ja historiaa. Arvonmääritys tarkoittaa tiivistetysti asiakirjojen tarkastelemista siitä näkökulmasta, onko asiakirja arvoltaan, yleensä erityisesti historialliselta arvoltaan merkittävä ja näin syytä arkistoida. Termiä käytetään tässä merkityksessä yleensä modernissa arkistohoidossa asiakirja-aineiston seulomisen välineenä. Erityisen huomioitavaa on, että asiakirjan arvo voi olla eri sen tehneelle alkuperäiselle organisaatiolle ja toisaalta historiallista arvoa tarkastelevalle organisaatiolle.²⁶⁹ Sivujuonteena tässä luvussa

²⁶⁸ Bell ja Brown 2013, 62–63; Gilliland-Swetland 2000, 15.

²⁶⁹ Bell ja Brown 2013, 8.

kulkee myös arkistojen avoimuuden historia. Kenellä on ollut historian mittaan pääsy arkistoon, kenellä on ollut mahdollisuus käyttää sitä?

Kirjekokoelman vaihtuvat merkitykset ja käyttötavat sivuavat myös kysymyksiä asiakirjojen ja asiakirjasarjojen autenttisuudesta ja eheydestä. Näitäkään termejä ei historiallinen arkistonhoitaja olisi sellaisenaan käyttänyt, mutta käyttötavoista on nähtävissä, että tämän kaltaisille seikoille laitettiin painoarvoa. Toisaalta myös kirjeiden kopiokirjat haastavat käsitystä autenttisuudesta. Kirjeitä kopioitiin eri tarkoituksiin jo keskiajalla, ja toisaalta nykyisen keskiaikaisen kirjeiden verkkokokoelman voi tulkita osaksi samaa jatkumoa. Asiakirjan autenttisuuden määrittelystä on eri tulkintoja riippuen asiakirjan käsittelijän asemasta ja katsantonäkökulmasta. Asiakirjan todistusvoiman kannalta on oleellista, että asiakirjasta voidaan tunnistaa sen olevan mitä se sanoo olevansa²⁷⁰. Historiallinen kopioasiakirja ei asetu täysin näihin raameihin. Keskiajalla luotettavan, valan tehneen kirjurin tekemä kopio katsottiin olevan alkuperäistä vastaava.²⁷¹

4.1 Kirjeet alkuperäiskäytössään: Arkistointi ja asiakirjatuotanto Vadstenassa

Ensimmäinen vaihe asiakirjan elinkaareissa on sen syntyminen, se on myös asiakirjan aktiivivaiheen alku. Tutkimuksessaan *Brev i Vadstena kloster 1368–1375* Inger Lindell kertoo varhaisten Vadstenan kirjeiden kieliasun viittaavan siihen, että luostarissa asuneiden kirjoitustaito oli korkealla tasolla, mutta kirjoittajat jäävät kirjeaineistossa usein anonyymeiksi lukuun ottamatta tiettyjä luostarin vastuuasemassa olevia henkilöitä²⁷². Lindell arvelee ainakin osaa kirjeistä myös sanelluiksi.²⁷³ Myöhäiskeskiajan ylhäisöä on pidetty valtaosin lukutaitoisena, vaikka Tallinnan raadin kirjeitä tutkinut Tapio Salminen muistuttaakin, että myös yläluokan – jossa birgittalaissisarten ja -veljien tausta usein oli – keskuudessa kirjallinen ja suullinen maailma kulkivat tiiviisti rinnakkain. Kirjallisen viestinnän rooli oli siis paitsi tiedon välittämisen rooli, myös vahvasti tiedon kokoamiseen, kategorisointiin ja säilyttämiseen perustuva.²⁷⁴

Myös tiedon ja tätä kautta kirjeiden hallinta ja säilyttäminen oli nähty hallinnolle

²⁷⁰ Henttonen 2015, 19

²⁷¹ Saarenpää 2021, 52

²⁷² Useimmat kirjeet on kirjoitettu koko luostarin tai toisen luostarin osan nimissä. Kirjoittajista, joiden henkilöllisyys tai virka-asema on selvillä, eniten kirjeitä kirjoitti ajanjaksolla kenraalikonfessori, jonka jälkeen eniten abbedissa (monet kirjeet liittävät kummatkin kirjoittajiksi). Heidän jälkeensä eniten on yksittäisten veljien kirjoittamia, varakonfessoriin liitetään kaksi kirjettä. Prioriin ja yksittäiseen sisareen liitetään kumpaankin yksi kirje.

²⁷³ Lindell 2010, 8–9

²⁷⁴ Salminen 2016, 63–64.

tarpeelliseksi jo keskiajalla, myös maallisessa hallinnossa.²⁷⁵ Myös luostarit pitivät kirjoitettua sanaa sen säilymisen vuoksi arvokkaampana kuin muistitietoa, jota sitäkin arvostettiin.²⁷⁶ Mutta miten kirjeitä säilytettiin ja onko mahdollista selvittää kuka tai ketkä aineiston säilytyksestä vastasivat ja säilytettyä aineistoa keskiajalla luostarissa käyttivät?

Koska asiakirjan arkistoon päätyminen on valintojen tulos, millainen kirje on päätenyt arkistoon keskiajalla Vadstenassa? Erityisen tyypillisesti arkistoon ovat päätenneet sinetillä vahvistetut kirjeet. Niiden roolia voi pitää suurempana kuin pelkkää viestinvälitystä edustavana. Ne oli tarkoitettu säilytettäväksi todisteeksi.²⁷⁷ Vadstenan luostarin varhaisia kirjeitä tutkineen Inger Lindellin mukaan sinetillään kirjeensä vahvistaneet olivat merkkihenkilöitä – sekä miehiä että naisia, vaikkei sinetti ollutkaan välttämättä tae henkilön luku- tai kirjoitustaidosta. Koska alkuperäisiäkään Vadstenan kirjeitä ei ole täydellisesti digitoitu ja moni kirje on säilynyt jäljennöksenä kopiokirjassa, kirjeiden sinetteihin ei juuri voi ottaa enempää kantaa ja ne jäävät kiinnostavuudestaan huolimatta tässä tarkemmin käsittelemättä. Yleisellä tasolla kuitenkin sinetit edustivat myöhempienkin arkistotieteilijöiden paljon käsittelemää asiakirjan alkuperäisyyttä. Sinettejä oli paitsi ylhäisöllä, myöhemmin keskiajalla myös porvareilla, ja varhaisempien Vadstenan kirjeiden joukossa on myös pappien sinettejä.²⁷⁸ Sinetti saatettiin lisätä kirjeiden lisäksi myös muihin asiakirjoihin kuten todistuksiin ja määräyksiin, ja niillä lisättiin asiakirjan paino- ja uskottavuusarvoa; sinetöityä asiakirjaa arvostettiin enemmän.²⁷⁹

Luostarilla oli motivaatio säilyttää kirjeaineistoaan dokumentaationa, koskihan moni kirje omaisuutta tai oikeuksia. Kirjallisten todisteiden säilyttämisen tärkeys ja muistitietoa vahvempi todistusvoima tunnustettiin Ruotsissa maallisessakin hallinnossa jo 1200-luvulla, kun Ruotsin kuningas kannusti kirjeessään Uppsalan kirkolle privilegioista kertovien kirjeiden säilyttämiseen. Uppsalan kirkkoprovinsin kokous 1396 ohjeisti tuomiokirkkoja privilegiokirjeiden kopioimiseen alkuperäisten kirjeiden säilymisen varmistamiseksi ja käytön helpottamiseksi.²⁸⁰ Epävarmuutta sen sijaan on siitä, käyttivätkö päättävässä asemassa olevat henkilöt keskiaikaisissa arkistoissa olevaa tietoa säilyttämisen lisäksi päätöksenteon tueksi ja tulevan toiminnan suunnitteluun.²⁸¹ Mutta miten kirjeitä säilytettiin? Aineiston pitäminen

²⁷⁵ Salminen 2016, 68.

²⁷⁶ Clancy 1980, 116–117.

²⁷⁷ Salminen 2016, 69.

²⁷⁸ Lindell 2010, 59, 61.

²⁷⁹ Salminen 2016, 75, 142.

²⁸⁰ Kallio-Hirvonen 2021, 38, 43.

²⁸¹ Salminen 2016, 44.

järjestyksessä ja löydettävissä oli selvästi alusta lähtien tärkeää. Kirjeiden huolellisesta käsittelystä mainitaan jopa luostarin privilegiokirjeessä, ja arkiston järjestämistyötä on mainittu tehdyn keskiaikaisissa arkistoissa ympäri Euroopan varsin yleisesti. Vadstenan luostarin päiväkirjan mukaan kirjeiden säilytyspaikkana luostarissa olivat toimineet kirjearkku ja -kaappi. Säilytetyistä kirjeistä pidettiin täydentyvää rekisterikirjaa. Kirjeiden arkistoinnin käytännöt yhdenmukaistuivat luostarissa ilmeisesti 1400-luvun alusta lähtien, jolloin kirjeisiin alettiin merkitä säännöllisesti säilytyspaikasta kertova kirjain- ja numerotunnus. Clunyn luostarin arkisto hyödynsi vastaavan kaltaista merkintätapaa jo aiemmin, 1000-luvulla.²⁸² Vadstenan oman privilegiokirjeitä koskevan ohjeistuksen mukaan privilegiokirjeet säilytettiin arkuissa tunnusmerkittyinä ja merkintöjen mukaisesti järjestettynä.²⁸³ Tämä *Liber Privilegiorum* - ohjeistus käsittelee vain privilegiokirjeitä, mutta luostarin toiminta-aikaan niitä säilytettiin luostarissa ilmeisesti muiden hallinnollisten kirjeiden ja asiakirjojen kanssa.²⁸⁴ Säilyneiden merkintöjen perusteella on voitu tehdä päätelmiä Vadstenan luostarin arkiston järjestämisen tavoista. Erotettuina olivat ainakin perustamisasiakirjat, kuninkaalliset etuoikeudet ja maaomaisuuteen liittyvät asiakirjat. Yleisellä tasolla tiedetään, että muissakin keskiajan arkistoissa aineiston hyödyntämisen apuna käytettiin luetteloita ja viittauksia. Näihin saattoi sisältyä myös kuvaus asiakirjojen sisällöstä.²⁸⁵ Toisten birgittalais- ja muiden luostarien säilyneen aineiston perusteella on syytä olettaa, että Vadstenan luostarin omassa asiakirjatuotannossa olisi ollut paljon asiakirjoja, joita ei ole säilynyt. Esimerkiksi kirjanpitoaineistoa on varmasti ollut ja erilaisia lahjoittajalistoja ja kalentereja tunnetaan muista birgittalaisluostareista²⁸⁶. Ajan mittaan niitä on kuitenkin tuhoutunut joko tahallisesti poistaen tai tahattomasti onnettomuuksissa.

Luonnosvaiheen kirjeitä, puhtaaksi kirjoitettuja sekä alkuperäisiä kirjeitä on Vadstenasta säilynyt jo keskiajalta kopiokirjoissa.²⁸⁷ Kopiokirjat asiakirjakokonaisuuksina saattoivat sisältää monenlaista kirjallista materiaalia pitkältikin aikaväliltä, ei pelkästään kirjeitä; tällainen esimerkki on vaikkapa aineistoa 1300-luvun lopulta 1460-luvulle sisältävä *Kopiebok från Vadstena Kloster*. Kopiokirjoja tutkinut Maria Kallio-Hirvonen esittää, että kopiokirjat olisi tyypillisesti koottu tiettyä tarvetta varten ja kerralla valmiiksi, ei siis ajan mittaan täydentyen²⁸⁸.

²⁸² Lindell 2010, 46–47; Delsalle 2018, 77–78.

²⁸³ Kallio-Hirvonen 2021, 152, 154.

²⁸⁴ Lindell 2010, 8.

²⁸⁵ Walta 2012, 45–46; Delsalle 2018, 77.

²⁸⁶ Hägglund 2022, 47–48.

²⁸⁷ Ruotsin kansallisarkiston kokoelmissa Vadstena klosterns stora kopiebok ja Kopiebok från Vadstena kloster sekä privilegiokirjeet Vadstena Klosters privilegiebok

²⁸⁸ Kallio-Hirvonen 2021, 34.

Tiedossani ei ole onko tätä mahdollisen tarpeen luonnetta selvitetty Vadstenan luostarin kopiokirjojen kohdalta. Kopiokirjoja tutkinut Taina Saarenpää esittää, että tyypillisesti aineisto kopiokirjoissa olisi järjestetty aiheen mukaisesti, ja tämä olisi ollut myös arkiston järjestämisen yleinen tapa ennen 1800-lukua.²⁸⁹ Birgittalaisissa kaksoisluostareissa nunnien on oletettu keskittyneen tekstien kopioimiseen ja munkkien opiskelemiseen ja muihin kirjallisiin tehtäviin sekä myös omaisuuden hallintaan liittyviin tehtäviin.²⁹⁰ Olisivatko siis munkit huolehtineet myös luostarin asiakirjoista? Arkisto on saattanut asettaa rajoituksia asiakirjojen käytölle; Vadstenasta tällaista tietoa ei ole, mutta muista Keski- ja Etelä-Euroopan luostareista ja maallisen hallinnon arkistoista tiedetään, että aineisto oli usein vain henkilökunnan käytössä ja arkisto saattoi pitää rekisteriä lainaajista. Kun aineiston vapaampi käyttö mainitaan, konteksti on paheksuva.²⁹¹ Missä Vadstenan luostari sitten säilytti asiakirjojaan? Nykymaailma tekee eron sen välillä mitä kirjastossa, arkistossa ja museossa kussakin säilytetään, mutta nykyisten ajatusmallien soveltaminen sellaisenaan menneisyyteen saattaa johtaa harhaan. Luostarien kirjastoja tutkinut Michael Clancy kertoo keskiaikaisista arkistosta käytetyt termejä *secretarium* tai *archiva*. Näissä arkistoissa ei säilytetty pelkästään kirjallista materiaalia vaan muutakin arvokasta, joka säilytti muistoja. Clancy esittää että etenkin aiemmin, sydänkeskiajalla, ei välttämättä olisi tehty eroa arkiston, kirjaston ja aarrekammion välillä.²⁹² Tämä toimintatapa on ollut käytössä myös Ruotsin valtakunnassa, kun muutamia vuosikymmeniä tässä käsitellyn ajanjakson jälkeen Turun tuomiokirkon Kolmen Pyhän Kuninkaan prebendan arvokkainta omaisuutta hopea-astioista asiakirjoihin säilytettiin samassa arkussa.²⁹³ Vadstenassa tärkeän omaisuuden ja näin myös arkiston säilytystila sijaitsi 1890-luvun tulkinnan mukaan luostarikirkon sakastissa.²⁹⁴ *Archivum* -sanaa ei tiedetä Ruotsissa käytetyn ennen 1500-luvun puoliväliä. Aiemmin arkistosta käytössä ollut termi *armarium* viittasi kaappiin, siis säilytyskalusteeseen eikä niinkään tilaan.²⁹⁵ Huolimatta huolellisesta säilyttämisestä Vadstenan arkistoa koh-tasi ensimmäinen dokumentoitu tapaturma, tulipalo, jo vuonna 1379.²⁹⁶ Vahinkojen

²⁸⁹ Saarenpää 2011, 59.

²⁹⁰ Fredriksson 1996, 7.

²⁹¹ Delsalle 2018, 81.

²⁹² Clancy 1980, 121–122.

²⁹³ Kallio-Hirvonen 2021, 152.

²⁹⁴ Walta 2012, 46.

²⁹⁵ Jägerskjöld 1968, 10; Fredriksson 1996, 8.

²⁹⁶ SDHK 11504.

laajuudesta ei tulipalosta kertovassa kirjeessä mainita. Luostarin arkisto on ollut tallessa vielä vuonna 1543, jolloin kruunun hallinto sinetöi ja takavarikoi luostarin kirjekaapin.²⁹⁷

4.2 Sukututkimusta ja historiankirjoituksen alkuvaiheita

Reformaation aikana Vadstenan luostarin asiakirjat vaihtoivat hallintaa ja käyttötarkoitusta. Västeråsin valtiopäivien 1527 päätöksellä kuningas Kustaa Vaasa lupasi palauttaa vuoden 1454 jälkeen kirkollisille organisaatioille lahjoitetut rälssitilat lahjoittaneiden sukujen haltuun sukujen niin halutessa. Tämä varmisti sukujen tuen kuninkaan reformaatiopyrkimyksille. Luostarit saivat vielä tässä vaiheessa jatkaa toimintaansa, mutta kirkon tuloja ohjattiin kruunulle.²⁹⁸ Koska luostarien omaisuus, myös maaomaisuus oli siirretty kruunun hallintaan, oli oleellista koota yhteen myös maaomaisuutta kuvaavat asiakirjat. Kirkon omaisuutta koskevien asiakirjojen kokoaminen ja järjestäminen keskitettiin 1540-luvulta alkaen vuosikymmenten ajaksi kruunun viranhaltijalle, kansliakirjuri Rasmus Ludvigssonille, jota voisi jollain tasolla pitää valtiollisen arkistohoidon ensimmäisenä edustajana.²⁹⁹ Kiinnostus takavarikoituun kirkolliseen ja luostarien aineistoon väheni, kun kirkon ja luostarien omaisuuden selvittäminen oli tehty.³⁰⁰ Keskiaikaisista asiakirjoista etsittiin 1500-luvun mittaan oikeutusta myös aluepoliittisille päätöksille, ja hallinnossa esiintyi kiinnostusta myös merkkisukuihin kohdistuvaan sukututkimukseen – paljolti liittyen kirkolle tehtyjen lahjoitusten antajiin. Keskiaikaisia asiakirjoja käytettiin apuna myös sukututkimuksessa ja monet kirjeet, joista näissä sukuihin liittyvissä selvityksissä kerrotaan, ovat muista yhteyksistä tuntemattomia.³⁰¹ Vadstenan luostarin kirjeaineiston elinkaarelle reformaation aika merkitsi alkuperäisen käytön vaiheen loppumista. Kirjeet eivät olleet enää edustamassa sitä käyttötarkoitusta, johon ne alun perin tehtiin ja ne olivat päätyneet erilleen alkuperäisestä säilytyspaikastaan ja -järjestyksestään.

Koska takavarikointi ja näin keskusvallan huolehtima säilyttäminen koski ennen muuta kirkollista aineistoa, paljon muuta aineistoa jäi sen ulkopuolelle. Muutamia keskiaikaisia sukuarhivoja siirrettiin kuninkaan kansliaan Kustaa Vaasan aikana mutta niitä myös jossain määrin palautettiin suvulle vain hiukan myöhemmin. Tärkeiksi katsotuista asiakirjoista koottiin kansliaan merkittävien asiakirjojen kokoelma, jota täydennettiin myöhemmin 1500- ja 1600-lukujen mittaan. Kirkolliset asiakirjat eivät ilmeisesti enimmäkseen kuuluneet näihin

²⁹⁷ Lindell 2010, 47.

²⁹⁸ Rajamäki 2020, 7.

²⁹⁹ Jägerskjöld 1968, 11.

³⁰⁰ Fritz 2009, 8.

³⁰¹ Fritz 2009, 17, 18.

merkittäviin asiakirjoihin, vaan painotus oli politiikassa.³⁰² Selkeä rajanveto kirkollisen ja maallisen hallinnon välillä on kuitenkin tälle ajankohdalle mahdollista. Valtakunnan hallinto ja erilaiset instituutiot – maalliset ja kirkolliset – olivat keränneet arkistoa eri tavoin jo pitkään ennen kamarikollegion perustamista 1530-luvulla³⁰³, kirkollisten mahtimiehien ollessa myös valtakunnan hallinnossa merkittävässä asemassa. Keskushallinnon kehittyessä 1500-luvulla eri toimijoiden asiakirjoja koottiin yhteen, ja tarve arkiston järjestämiselle kasvoi.³⁰⁴ Kopiokirjoja, joihin koottiin keskiaikaisia kirjeitä ja muita asiakirjoja, tehtiin edelleen 1500-luvulla, vaikkakin eri tarkoituksiin kuin alkuperäiskontekstissaan. Aluksi niitä tehtiin poliittisiin tarkoituksiin ja kirjoihin otettujen asiakirjojen valikointi tehtiin myös näillä perusteilla. Sukututkimus oli myös oleellisessa osassa ja motiivina näiden kopiokirjojen ja keskiaikaisten asiakirjojen säilyttämisessä, ja sukututkimuksen perinne tässä tehtävässä jatkui 1500-luvulta 1700-luvulle.³⁰⁵ Kopiokirjojen kohdalla törmätään monessakin suhteessa asiakirjan autenttisuuden kysymyksiin. Kertooko keskiaikaisen asiakirjan jäljennös enemmän jäljennösajasta kuin alkuperäisen lähteen ajasta? Mitä eroja voisi havaita, kun verrataan kopiota ja alkuperäistä tilanteissa, joissa näin on mahdollista tehdä? Kopio toki tehtiin jäljennösajan tarpeita ajatellen, mutta tyypillisesti tarkoitus ei ollut johtaa kopion lukijaa harhaan. Näihin kopioihin siis voidaan viitata Sir Hilary Jenkinsonin asiakirjateorian mukaisesti puolueettomina asiakirjoina.³⁰⁶

1500-luku merkitsi siis keskiaikaisten luostarien kirjeiden osalta välivaihetta; siirtymää elinkaareissa alkuperäistä merkitystään edustavasta dokumentista historiallisesti mielenkiintoiseksi asiakirjaksi, jota luettiin ja tutkittiin myös muun kuin alkuperäisen tarkoituksensa vuoksi. Ruotsalaiset arkistot eivät olleet sivussa sisäpoliittisista konflikteista 1500-luvun loppussa, vaan myös kruunun arkistonhoitaja oli valtion hallinnon edustajana osallinen konfliktissa. Kruunun arkiston häviämistä Puolaan pelättiin vakavissaan. Pelko ei ollut ehkä aivan aiheeton, sillä monet virkamiehet jättivät tuolloin Ruotsin.³⁰⁷ Varsinainen järjestäytynyt arkistotoiminta aloitettiin vuonna 1618, kun kuninkaalliseen kansliaan kamarikollegioon perustettiin kanslian sihteerin arkistotehtäviin erikoistunut virka. Tämän arkiston perustamisen myötä koottu aineisto määrättiin järjestettäväksi ja arkisto sai oman henkilökuntansa.³⁰⁸ Alkuaikojen

³⁰² Fritz 2009, 4, 7–8.

³⁰³ Förvaltningshistorisk ordbok: Kammarkollegiet. Verkkosivusto. Kamarikollegio hoiti ja valvoi valtion varojen käyttöä.

³⁰⁴ Jägerskjöld 1968, 10–11.

³⁰⁵ Fritz 2009, 17–18.

³⁰⁶ Henttonen 2015, 61.

³⁰⁷ Schalg Elgstrand 2016, 15.

³⁰⁸ Riksarkivet: Riksarkivet 400 år - En jubileumsutställning. Verkkosivusto.

henkilökunta koostui arkistosihiteeristä ja kirjureista; organisaatio pysyi pienenä aina 1830-luvulle saakka, vaikka kyse oli valtakunnan hallinnon arkistotoiminnasta.³⁰⁹ 1600-luvun alkupuolella tehtiin myös ensimmäiset keskiaikaisten asiakirja-aineiston painojulkaisutyöt, kun kirjetekstejä tai osia niistä painettiin kirjoiksi tai niiden osana.³¹⁰ Asiakirja-aineistoa ja kirjeitä käytettiin siis jo tuolloin historiantutkimuksen lähteinä ja niiden saavutettavuutta parannettiin.

Vadstenan luostarin kirjasto siirrettiin pois Vadstenasta vasta vuonna 1619, jolloin arkistoinnista huolehtinut kamarikollegio oli vasta perustettu. Se sai puolet kirjoista, toinen puoli siirrettiin Uppsalan yliopistoon.³¹¹ Millä perusteella jako tehtiin ei ole tiedossa, ja voi myös arvella oliko kokoelma enää tässä vaiheessa, kymmeniä vuosia luostarin lopettamisen jälkeen, enää läheskään kokonainen. Luostaria ja sen kirkkoa oli kohdannut esimerkiksi tanskalaisten suorittama hävitys ja tuhopoltto vuonna 1567³¹². Vadstenasta siirrettyjä kirjoja säilytettiin Tukholmassa kamarikollegion hoivissa tiloissa, joissa säilytettiin muitakin tärkeitä katsottuja keskiaikaisia asiakirjoja. Tämä kertonee siitä, että tässä vaiheessa niitä jo arvostettiin. Luostarien kirjeitä ei näissä tiloissa kuitenkaan säilytetty vaan ne oli kerätty omaan kokoelmaansa, jonka järjestyksessä tutkija Birgitta Fritzin mukaan olisi ollut toivomisen varaa.³¹³

Asiakirjojen järjestystyötä tekemässä kuninkaallisen kanslian palveluksessa oli 1600-luvun alussa myös aikakauden nimekkäitä tiedemaailman edustajia, kuten Johannes Messenius, Uppsalan yliopiston professori. Messenius hyödynsi historiankirjoitustyössään mm. Vadstenan luostarikirjaston aineistoa.³¹⁴ Vastaperustettua arkistoa käytettiin myös virallisen historiankirjoituksen tarpeisiin, vaikka arkisto ei ollut avoin ulkopuolisille tutkijoille.³¹⁵ Menneisyyden tulkinta oli ajanjaksolla tarkoitushakuista ja nousevan suurvallan politiikkaa tukevaa, osin mielikuvituksellistakin, mutta tulkinnassa hyödynnettiin kuitenkin alkuperäislähteitä. Arkiston hyödyntämistä helpotti se, että keskiaikaisten kirjeiden kokoelma järjestettiin 1670-luvulla. Järjestämistyöhön kuului myös kirjeiden ja käsikirjoitusten kopiointi ja editointi. Kirkollisten ja luostareiden kirjeiden järjestäminen tehtiin oletetun alkuperäispaikan ja aiheen mukaisesti. Kokonaisuudeksi erotettiin mm. paavin bullat ja testamentit. Lisäksi kirjeitä si-dottiin nipuiksi kronologisen ja aiheen mukaisen järjestyksen perusteella.³¹⁶ Olemassa

³⁰⁹ Schalg Elgstrand 2016, 17; Jägerskjöld 1968, 12.

³¹⁰ Fritz 1980, 32.

³¹¹ Fritz 2019, 156.

³¹² Rajavuori 2020, 44–45.

³¹³ Fritz 1980, 9–10.

³¹⁴ Fritz 1980, 20–21.

³¹⁵ Jägerskjöld 1968, 14.

³¹⁶ Fritz 1980, 10–11.

oleviakin kirjoja saatettiin sidotuttaa uudelleen ja hajauttaa niiden sisältöä.³¹⁷ Nämä arkistot oli siis muodostettu tutkimustarvetta tukevaksi, ja aineiston alkuperäiselle järjestykselle ei annettu paljoakaan ajatusta tai arvoa. Tällainen toiminta toki palveli ajankohdan tutkimustyötä, mutta nykyisen arkistotutkimuksen näkökulmasta asiakirjojen alkuperäisten kokonaisuuksien hajauttaminen ja uudelleen järjestäminen oli tuhoisaa. Viimeiset satakunta vuotta ns. provenienssiperiaatetta on pidetty yhtenä tärkeimpänä arkistotoimintaa ohjaavana ajatuksena, erityisesti Pohjoismaissa. Siinä korostetaan asiakirjojen alkuperäistä kokonaisuutta, kontekstia ja asiakirjan yhteyttä toisiin saman toimijan asiakirjoihin. Kokoelman eheyttä voidaan tämän periaatteen mukaan pitää jopa laadun takeena³¹⁸. Historialliset arkistojen asiakirjakokonaisuudet käsittävät niin monia historian kerroksia, että vaikka jollain tavalla olisi mahdollistakin palauttaa asiakirjojen alkuperäinen järjestys, se olisi tuhoisaa uudemmille kokoelman historian kerrostumille, jotka kertovat mm. tieteellisen tutkimuksen ja arkistonpidon historiasta.

Antikvaarisen kiinnostuksen myötä Ruotsi sai ensimmäisen muinaismuistolakinsa vuonna 1666. Voisi tulkita, että muinaisjäännösten suojelulla pyrittiin alkuvaiheessa rakentamaan kansallista tarinaa ja menneisyyttä. Antikvaarinen kiinnostus koski sekä kirjallista aineistoa – riimukivistä vanhoihin kirjoihin – että muinaisesineitä.³¹⁹ Keskiaikaiset kirkkojen ja luostarien asiakirjat, ns. vanha arkisto kopiokirjoihin, erotettiin kansallisarkistosta omaksi kokoelmakseen ja siirrettiin vuonna 1671 muutamaa vuotta aiemmin perustetulle antikviteettikollegion, myöhemmin antikviteettiarkiston haltuun Uppsalaan. Antikviteettiarkiston kokoelmat yhdistettiin uudelleen kansallisarkistoon vuonna 1847.³²⁰ Antikviteettikollegion aikana keskiaikaisten asiakirjojen kokoelmaa pyrittiin myös kartuttamaan keruumatkoilla. Matkojen saldona oli sekä alkuperäisiä asiakirjoja että merkintöjä kopiokirjoihin. Arkisto sai myös vanhoja sukuarkistoja lahjoituksena.³²¹ Vanhoja tekstejä ei pelkästään koottu ja kopioitu arkistoon, vaan 1600-luvun mittaan niitä myös julkaistiin painettuina.³²² Kopiokirjoja tehtäessä valinnassa ei välttämättä painanut se, että kirje oli jo kopioitu toiseen kirjaan. On kirjeitä, jotka ovat säilyneet sekä alkuperäisenä että useammassakin kopiokirjassa.³²³ Kirjoihin kerättiin myös rekisterejä keskiaikaisista kirjeistä, ja vaikka kopiot eivät Birgitta Fritzin mukaan ole

³¹⁷ Saarenpää 2021, 58.

³¹⁸ Henttonen 2015, 77–79.

³¹⁹ Riksarkivet: Antikvitetskollegiet och Antikvitetsarkivet (1666 – 1785). Verkkosivusto.

³²⁰ Jägerskjöld 1968, 12–13.

³²¹ Fritz 1980, 12, 14, 20.

³²² Fritz 1980, 23.

³²³ Esim. SDHK 10578.

kirjaimellisia, ne ovat kuitenkin hänen mukaansa aikaansa nähden erittäin hyvälaatuisia.³²⁴

Varhainen kirjeiden tutkimus oli tosin vähintään yhtä paljon kiinnostunut kirjeissä olevista si-
neteistä ja sukututkimukseen liittyvistä henkilötiedoista kuin teksteistä itsestään.³²⁵

Hallintokeskuksena toiminut Tukholman kuninkaanlinna paloi vuonna 1697, jolloin kansallis-
arkisto oli jo toiminut useita vuosikymmeniä ja sinne oli kerätty historiallista aineistoa. Ar-
vion mukaan liekkeihin tai sammutuksesta aiheutuneisiin vahinkoihin jäi kaksi kolmasosaa
linnaa kerätystä arkistosta. Koska suuri osa keskiaikaista aineistoa ei ollut kansallisarkiston
kokoelmissa, paljon myös säilyi.³²⁶ Tutkija Birgitta Fritzin mukaan palotuhoksi jäi noin 2000
asiakirjaa merkittävien asiakirjojen kokoelmasta, skånelaisten asiakirjojen kokoelmasta ja se-
kalaisten asiakirjojen *miscellania* - kokoelmasta.³²⁷ Aineistoa evakuoitiin useisiin tilapäisva-
rastoihin, ja siirron jäljiltä aineisto oli monin paikoin pahasti epäjärjestyksessä; järjestyksen
palauttaminen kesti jopa vuosia.³²⁸

4.3 Lähteiden julkaisua ja antikvaarista kiinnostusta

Lähteiden kanssa työskentely ja historiankirjoitus eivät 1700-luvulla aina kulkeneet käsi kä-
dessä. Työ vaikkapa lähdetekstien transkriptiossa oli tutkija Birgitta Fritzin mukaan usein kor-
kealaatuista, mutta historiankirjoitus ei aina onnistunut loistavasti lähdekritiikin suhteen.³²⁹

Historiallisen asiakirja-aineiston julkaiseminen oli 1700-luvun mittaan suorastaan muodi-
kasta. Julkaisujen sävy ja aineiston valinta oli tyypillisesti hallinnon historiaan viittaava. His-
toriallista asiakirja-aineistoa julkaistiin myös kevyemmässä tarkoituksessa ja myös lehdissä ja
sanomalehdissä. Nämä asiakirjat olivat useimmiten kuitenkin keskiaikaa nuorempia. Jo 1700-
luvun alkupuolella oli suunnitelmia ruotsalaisten diplomatarium -asiakirjakokoelman julkaise-
misesta. Ilmapiiri muuttui kuitenkin suurvaltakauden päätyttyä sellaiseksi, että tuki tällaiselle
työlle oli vähissä, ja työ jäi näin toteuttamatta. Vuosisadan loppupuolella tehtiin kuitenkin
suppeampaa julkaisutyötä, esimerkiksi Paavin ruotsia koskevat bullat julkaistiin 1782.³³⁰

Ruotsissa keskiaikaisten kirjeiden ja muiden asiakirjojen järjestämistyö jatkui 1700-luvun
loppua kohden mutta yhtenäisyydessä ja jatkuvuudessa oli vaihtelua. Eri vastuuhenkilöillä oli

³²⁴ Fritz 1980, 25.

³²⁵ Fritz 1980, 21.

³²⁶ Jägerskjöld 1968, 20.

³²⁷ Fritz 1980, 13–14.

³²⁸ Riksarkivet: Riksarkivet 400 år - En jubileumsutställning. Verkkosivusto.

³²⁹ Fritz 1980, 41.

³³⁰ Fritz 1980, 31–34.

erilainen järjestämislogiikka ja -periaatteet.³³¹ Myös keskiaikaisten asiakirjojen arkistoinnista vastaavien organisaatioiden organisaatorakenne muuttui tiuhaan ja keskiaikaisen aineiston säilytyspaikkoja oli monia. Osa aineistosta oli, aiheesta riippuen, antikviteettiarkiston hoidossa, kuninkaallisessa kirjastossa ja kansallisarkistossa.³³² Antikviteettikollegio sai organisaationa väistyä, kun Ruotsin kuninkaallinen tiedeakatemia perustettiin vuonna 1786. Antikviteettiarkisto eli nimenä vielä sen jälkeen, kunnes nimi lopulta muutettiin kansallismuseoksi 1800-luvun jälkipuoliskolla.³³³ Tiedeakatemia otti hoitaakseen myös keskiaikaiset kirjeet sekä kopiokirjat. Keskiaikaiset kirjeet siirrettiin kuninkaallisesta kirjastosta kansallisarkistoon vuonna 1821. Tiedeakatemian kokoelma on deponoitu kansallisarkiston säilytettäväksi 1918 alkaen.³³⁴ Valtaosa Ruotsin keskiaikaisista kirjeistä on siis ollut toista sataa vuotta Ruotsin kansallisarkiston hoidossa.³³⁵ Kaikki Ruotsia koskevat ja SDHK:n tietokannassa olevat kirjeet eivät kuitenkaan ole Ruotsissa ja näin Ruotsin kansallisarkistossa.

4.4 Ammatillistunut arkistotoiminta ja Svenskt Diplomatarium -julkaisusarja

Kiinnostus historiantutkimukseen lähteiden avulla kasvoi uudelleen 1800-luvun alussa ja arkiston kokoelmien säilyttäminen koettiin tärkeäksi uudella tavalla.³³⁶ Tämä vaikutti aineiston julkaisemiseen ja saatavuuteen. 1815 perustettiin vanhan aineiston julkaisemiseen keskittynyt toimielin, "*Kungl. samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia*". Julkaisutoiminnan koettiin olevan paitsi valistavaa, myös lähteitä tulevaisuuteen säilyttävää; tällöin oli havaittu, että moni alkuperäislähde oli huonokuntoinen.³³⁷ Kirjeiden ja tekstilähteen tutkimukseen yhdistettiin 1800-luvulla lähdekritiikkiä ja kielitieteellisiä näkökantoja.³³⁸

Kiinnostus keskiaikaan oli 1800-luvun alussa suurta, joten Ruotsin keskiaikaiset kirjelähteet kokoavan kokoelman kokoamisen ja julkaisemisen kunnianhimoinen projekti pääsi käyntiin. Työ Svenskt Diplomatarium -kirjasarjan parissa (josta on käytetty myös latinankielistä nimeä Diplomatarium Suecanum) aloitettiin 1820-luvulla. Ensimmäinen osa Svenska Diplomatarium -sarjaa julkaistiin 1829. Tätä oli suunniteltu 1700-luvun puolestavälistä lähtien, mutta silloin aika ei ollut ollut otollinen suurelle kokoelmalle. 1800-luvun alusta lähtien vastaavia

³³¹ Fritz 1980, 29.

³³² Fritz 1980, 15.

³³³ Riksarkivet: Antikvitetskollegiet och Antikvitetsarkivet (1666 – 1785). Verkkosivusto.

³³⁴ Fritz 1980, 15.

³³⁵ Riksarkivet: Om medeltidsbrev. Verkkosivusto.

³³⁶ Jägerskjöld 1968, 27.

³³⁷ Fritz 1980, 35.

³³⁸ Fritz 1980, 38.

kattavia lähdetekstikokoelmia julkaistiin palvelemaan tutkimusta ympäri länsimaita.³³⁹

Svenskt Diplomatarium -sarjan julkaisutoimintaa on jatkettu nykypäivään asti, tätä kirjoitettaessa uusin osa on ilmestynyt vuonna 2017 ja seuraavan osan kerrotaan olevan työn alla.³⁴⁰

Svenskt diplomatarium -sarja oli koottu kirjeiden kronologiseen järjestykseen ensimmäisen osan kattaessa vuodet 817–1285.³⁴¹ Sarja sai myöhemmin myös sivusarjoja, joissa keskitytään tiettyihin erityisiin ajanjaksoihin tai kirjeiden osapuoliin.³⁴² Sarjan ensimmäisen osan esipuhe valaisee hyvin julkaisuajankohdan ja julkaisutoiminnan ajatusmaailmaa. Siinä argumentoidaan sekä aineiston säilymisen puolesta että menneisyyden tuntemuksen hyödyistä kirjoitusajan yhteiskunnan ymmärtämisessä. Mainitaanpa esipuheessa kirjeaineisto kansallisromanttisesti myös kaikuina alkuperäisestä ruotsalaisesta yhteiskunnasta, johon ulkomaisten valloittajien tuomat kulttuuripiirteet eivät olleet vielä vaikuttaneet. Esipuheen kirjoittaja katsoo tekevänsä arvokasta kulttuuritekoa ja sai työhönsä myös tukea yksityisiltä rahoittajilta. Svenskt diplomatarium -sarjan ensimmäisen osan esipuheessa huomioidaan, että kirjeisiin saattaa kohdistua mielenkiintoa myös ruotsin kieltä osaamattomien taholta, ja näin kirjeistä oli lisätty tiivistelmät - piirre, joka toistuu myös nykyisessä SDHK:n sähköisessä tietokannassa. Kieleksi näille tiivistelmille oli valikoitu nykyisestä poiketen latina. Esipuheen kirjoittaja mainitsee myös materiaalivalinnat osoituksena pyrkimyksestä saada teokselle edullinen hinta ja näin mahdollisimman laaja levikki. Kokoelman koonnin periaatteita luetellessa esipuheen kirjoittaja mainitsee myös, että kaikkia historiallisesti arvokkaita asiakirjoja ei ole ollut mahdollista ottaa kokoelmaan vaan niitä on lisätty kokoelman liitteeksi. Kirjoittaja on pohtinut myös maantieteellistä rajausta ja asiakirjojen sisällön arvoa ajallisen rajauksen ohella. Kerääjä on myös huomionnut kirjekokoelman mahdollisesti tulevaisuudessa karttuvan luonteen ja mahdollisuuden siihen, että uusia, kyseisen kokoelman osan kattamaa aikarajausta vanhempia kirjeitä tai kirjoitushetkellä vain kopiokirjoista tuttuja kirjeitä löytyisi. Näiden julkaisua varten oli toimintasuunnitelma valmiina. Esipuheen mukaan kirjeitä tarkasteltiin kokonaisuuksina, huomioiden myös asiakirjan taakse tehdyt merkinnät ja sinetit – ei siis pelkkää tekstiä.³⁴³

Svenskt diplomatarium -sarjan ensimmäisessä osassa käsitellyt kirjeet olivat esipuheen mukaan pääosin Ruotsissa sijaitsevia ja kruunun hallussa olevia³⁴⁴ ja vasta kolmanteen osaan on,

³³⁹ Fritz 1980, 33, 38.

³⁴⁰ Riksarkivet: Diplomatarium Suecanum series. Verkkosivusto.

³⁴¹ Riksarkivet: Svenskt diplomatarium. Verkkosivusto.

³⁴² Riksarkivet: Utgivning Svenskt diplomatarium. Verkkosivusto.

³⁴³ Liljegren 1829, III-VII.

³⁴⁴ Liljegren 1829, VIII.

vastuuhenkilön vaihduttua, otettu tietoja muista arkistoista – myös ulkomaisista, kolmannen osan tapauksessa Tanskasta.³⁴⁵ Neljännessä, 1853 julkaistussa osassa tietoja oli haettu tätäkin laajemmin, Saksasta, Alankomaista ja Belgiasta. Esipuheen kirjoittaja Bror Hildebrand kiittää tästä työlle annettua parantunutta rahoitusta.³⁴⁶ Kokoelmaa tehtäessä on siis täytynyt tehdä jo varsin varhain kansainvälistä yhteistyötä. Arkistojen avoimuus ulkomaisille tutkijoille parani 1800-luvun mittaan. Jopa Vatikaanin arkistot aukesivat tutkijoille vuosisadan lopulla.³⁴⁷

Svenskt diplomatarium -sarja siis pyrki jo varhain kokoamaan yhteen kirjeet maantieteestä ja aineistosta huolehtivasta arkistosta riippumatta ja tarjoamaan niitä laajalle yleisölle. Tämän yhdistymiskehityksen jatkumona voinee pitää 1900-luvun loppupuolelta alkaen tapahtunutta SDHK:n aineistojen tarjoamista digitaalisessa muodossa tekstinä ja kuvana. Digitaalinen tarjonta on seurannut teknistä kehitystä, alkaen sähköisestä aineistorekisteristä 1990-luvulla ja 1999 julkaistua kirjeaineiston tarjoamista CD-ROM-levyllä päätyen jo hieman nykymuotoa muistuttavaan verkkosivujulkaisuun vuonna 2003.³⁴⁸ Aineiston tuominen sähköisesti luettavaksi on ollut suuri trendi viime vuosikymmeninä ja moni arkisto- tai kirjastoalan toimija Pohjoismaissa ja muualla maailmassa on julkaissut osia aineistostaan verkossa. Julkaistun aineiston määrä on jatkuvasti kasvamassa. Aineiston julkaisemista digitaalisesti voi perustella monilla argumenteilla, aineiston tavoitettavuudella sekä alkuperäisen aineiston suojelemisella ja säilyttämisellä. Perusmuodossaan tämä digitaalinen julkaisu kuitenkin noudattelee saataville tuomisen tyylejä, jotka ovat tuttuja jo 1800-luvun alulta. Tämä ei ole vain tämän ruotsalaisen tietokannan ominaisuus, vaan tyypillistä monien kauan toimineiden valtiollisten arkistojen toiminnalle. Tämä koskee myös aineiston rajausta – millä kriteereillä aineistoa ylipäättään on valittu julkaistavaksi.³⁴⁹ Vaikka digitaalisesta aineistosta jää puuttumaan joitain dokumentteihin liittyviä fyysisiä, aistittavia ominaisuuksia, sähköinen aineisto vastaa useimpiin tutkijoiden tarpeisiin ja nopeuttaa aineistoon tutustumista. Lisäksi digitaaliseen kopioon tukeutuminen säästää alkuperäistä käsittelyn aiheuttamalta rasitukselta. Lähteiden julkaisemiseen tosin liittyy rajanvetoa, ja esimerkiksi Taina Saarenpää on väitöskirjassaan pohtinut lähteiden julkaisemisen ja toisintamisen välistä eroa. Jos julkaisemiseen ei liity tieteellisen kritiikin käyttöä, olisiko kyse enemmänkin lähteen toisintamisesta kuin julkaisemisesta?³⁵⁰

³⁴⁵ Hildebrand 1842, IV.

³⁴⁶ Hildebrand 1853, I.

³⁴⁷ Fritz 2009, 35.

³⁴⁸ Riksarkivet: SDHK: De svenska medeltidsbrev. Verkkosivusto; Fritz 2009, 3.

³⁴⁹ Saarenpää 2019, 38.

³⁵⁰ Saarenpää 2019, 21.

Aivan ongelmatonta sähköinen aineiston tarjolle tuominen ei ole. Se havaitaan jo SDHK:n aineiston julkaisuvälineitä tarkastelemalla - tekniikka ja tallenteet vanhenevat ja vaativat päivittämistä. Asiaan kiinnitetty huomiota jo 1950–60-luvuilla.³⁵¹ Aineiston säilymisen kannalta viat tietovarastoissa tai fyysisissä tallennusjärjestelmissä saattavat aiheuttaa jopa sähköisen aineiston tuhoutumista ja lievämmin palvelukatkoja. Ongelma ei ole valtava eikä tuhoutuminen lopullista, jos aineisto on olemassa myös alkuperäisenä fyysisenä kopiona, mutta sitäkin vakavampi uudemman, vain sähköisessä muodossa olevan aineiston osalta. Toinen, kokonaan oma haasteensa on aineiston hallinta arkistojen tietokantojen ollessa nykyisin poikkeuksetta sähköisiä. Tähän on mahdollista varautua varmuuskopioin ja kahdennetuin järjestelmin. Vikatilanteita voi aiheutua myös käyttäjien käyttöoikeuksien hallinnasta, sähköön saatavuudesta tai verkkoyhteyksien laadusta johtuen. Palveluun voi kohdistua myös kyberuhkia. Mitkä varautumisen tavat Ruotsin kansallisarkistolla on käytössä, on tätä kirjoittaessa tuntematonta, mutta valtiollisena toimijana varautuminenkin on epäilemättä otettu kansallisarkistolla huomioon.

Jo käsiteltyyn arkiston saavutettavuuteen ja avoimuuteen liittyy myös käytettävyys. Materiaalin digitoiminen tuo aineiston laajemman yleisön saavutettavaksi maantieteestä riippumatta ja aineiston auki kirjoittaminen nykyfonteilta mahdollistaa kirjeiden lukemisen sellaiselle yleisölle, joille vanhat käsialat eivät ole tuttuja. Ruotsin kansallisarkistossa ollaan vielä kaukana kaiken aineiston (tai edes kaiken sellaisen aineiston, joka on mahdollista asettaa julkisesti nähtäville) digitoimisesta. Tätä kirjoittaessa kansallisarkiston kaikesta aineistosta on digitoitu noin seitsemän prosenttia.³⁵² Digitointi siis edesauttaa saavutettavuutta ja avoimuutta, mutta näiden välille ei voi vetää suoraa yhdysmerkkejä. Tällä hetkellä trendi ainakin Suomessa on, että arkiston paikan päällä annettavia palveluita supistetaan digitaalisten palveluiden parantumisessa.³⁵³ Verkkopalveluiden saavutettavuudelle on omat kriteerinsä, mutta asiakkaiden kannalta yhtä tärkeä on verkkopalvelun helppo käytettävyys ja käytön intuitiivisuus. Sen suhteen SDHK on onnistunut mielestäni hyvin. Aineiston hakukriteereitä on monia, vaikka enemmänkin voisi toki olla. Kirjeen vastaanottajatietojen perusteella hakemisen puuttuminen on mielestäni puute. Verkkopalveluiden kehittyessä on mielenkiintoista seurata Ruotsin kansallisarkiston palvelun kehittymistä ja verrata sitä muiden toimijoiden verkkopalveluihin.

³⁵¹ Henttonen 2015, 179.

³⁵² Riksarkivet: Om söktjänsten. Verkkosivusto.

³⁵³ Esim. Kansallisarkisto: Perjantaista itsepalvelupäivä Turun tutkijasalissa 18.10.–20.12. Verkkosivusto.

5 Loppuluku

Tutkielmassa käsiteltiin Vadstenan luostarin kirjeaineistoa toiminnan ensimmäiseltä viideltäkymmeneltä vuodelta lähtien pyhän Birgitan kuolemasta vuonna 1372 päättyen vuoteen 1422. Tämä on ajanjakso, jonka sisään mahtui lukuisia birgittalaisluostariorganisaatiolle ja Pohjoismaiden kuningaskunnille merkittäviä tapahtumia. Vaikka aika oli rajattu, kirjeiden määrä oli runsas, yli 900 kirjettä. Kirjeiden määrä oli hyvin runsas myös muiden ruotsalaisten luostareiden säilyneeseen kirjeaineistoon verraten. Tarkastelin Vadstenan birgittalaisluostarin kirjeiden avulla luostarin kontaktiverkoston, sen kehittymistä ja luostariverkoston kehittymistä kontakteihin peilaten, ja viimeisessä käsittelyluvussa myös kirjeiden ja kirjekokoelman asiakirjallista elinkaarta ja luostarin kirjeitä arkistoaineistona. Samalla tarkasteltiin keskiaikaisten kirjeiden ominaisuuksia viestin välityksen välineinä. Kaikkeen kirjetekstiin ei kuitenkaan ollut mahdollista syventyä, sillä Ruotsin kansallisarkiston Svenska Diplomatariums huvudkartotek -internetpalvelu tarjoaa koko tekstin vain osasta kirjeitä; tämä asetti rajoituksia tutkimukselle.

Jälkikäteen asiaa tarkastellessa tutkimuskysymykseni kontaktiverkostoista oli varsin laaja ja olisi helposti sallinut vielä tiukemman rajauksen Työtä aloittaessa en aavistanut miten laajasta, mutta toisaalta miten antoisasta aineistosta olikaan kyse. Pidän edelleen tässä käytettyä aikarajausta perusteltuna ja hyödyllisenä sillä se mahdollisti kontaktiverkoston kehityksen seuraamisen hieman pidemmällä aikavälillä ja birgittalaisten verkostojen synnyn ja kehittymisen vaiheissa. Kysymyksiini löytämäni vastaukset kuitenkin olivat ilahduttavia ja osin ennako-oletuksiini nähden yllättäviäkin. Olisin esimerkiksi olettanut, että Birgitan elinaikainen kontaktiverkosto olisi näkynyt myöhemmissä kontakteissa vahvemmin kuin miltä se tämän kirjeaineiston perusteella näyttäisi. Birgittalaisia tukenut valtakuntien hallitsijoiden verkosto näyttäytyi ennako-oletuksiani vahvemmalta. Erityisen antoisaa aineistoa birgittalaisverkoston leviämisen tarkastelulle oli kirjeenvaihto ja muu vuorovaikutus Vadstenan emoluostarin ja Englannin ylhäisön välillä Syon Abbeyn birgittalaisluostaria perustettaessa ja luostarin toiminnan varhaisvaiheessa.

Toinen tutkimuskysymysten joukko kirjeiden arkistollisesta elinkaaresta osoittautui kiinnostavaksi ikkunaksi ruotsalaiseen historia-aineiston käyttöön, historiakulttuuriin ja asiakirjahallinnon kehittämiseen. Alkuperäiskäytöstään kirjeaineisto muuttui kruunun hallinnon käyttämäksi lähdeaineistoksi ja sukututkimuksen lähteeksi, siitä edelleen menneisyydestä pohjaa ammentavan suurvaltapolitiikan välineeksi ja kansainvalistuksen hengessä julkaistavaksi historialliseksi lähteeksi, lopulta kaikkien halukkaiden nähtävillä olevaksi internet-tietokannan osaksi.

Kirjeaineiston käyttötarkoituksen muuttuessa muuttuivat myös kirjeaineistoa säilyttävät viranomaistahot ja säilytyspaikat; tähän vaikutti paljon Ruotsin aikanaan edistyksellinen muinaismuistolainsäädäntö, joka käsitettiin koskevan myös kirjallista historiallista aineistoa. Kirjeaineisto tarjoaa myös näkökulman asiakirjojen jäljentämiseen ja siihen suhtautumiseen; mihin tarkoitukseen vanhoja asiakirjoja kopioitiin, kuka kopiointia teki ja mikä oli riittävä kopioinnin tarkkuuden taso. Historian mittaan näistä kummastakin on esiintynyt varsin erilaisia näkemyksiä. Viimeinen luku tarjosi lisäksi näkökulmaa arkistojen avoimuuden tutkimukselle keskiaikaisten kirjeiden näkökulmasta, vaikka sitä sivuttiinkin kevyemmin. Moni näistä tässä käsitellyistä aiheista olisi ollut jo itsessään hyvä aihe koko tutkielmalle, mutta pidän kuitenkin hyödyllisenä laajemman tapahtumien kaaren avaaminen ennen fokuksen keskittämistä.

Ensimmäisessä käsittelyluvussa selviteltiin Vadstenan luostarin kirjeiden jakautumista niissä käsiteltävän sisällön mukaan. Valtaosa, lähes 70 prosenttia, Vadstenan luostarin säilyneistä kirjeistä koskee maalahjoituksia ja muuta maa-alueiden hallintaa. Maa-alueita koskevien kirjeiden määrä on suurin piirtein samassa suhteessa Vadstenassa kuin muussa ruotsalaisessa keskiaikaisessa kirjeaineistossa. Lahjoitukset olivat luostarille merkittävä tulonlähde ja lahjoittajille yleinen tapa ilmaista hurskauttaan, joten lahjoituksia tehtiin runsaasti. On silti mahdollista, että lahjoituskirjeet saattavat olla yliedustettuina tässä aineistossa johtuen reformaatioajan arvostuksista. Kun luostarin omaisuutta takavarikoitiin ja palautettiin alueperäisille lahjoittajasuvuille, oli oleellista selvittää lahjoitetun omaisuuden laajuus ja tässä lahjoituskirjeet olivat ensisijaista aineistoa. Lahjoituskirjeistä puuttuvat myös maininnat irtaimen omaisuuden lahjoittamisesta. Luvussa pyrittiin mahdollisuuksien mukaan selvittämään sitä, millaiset henkilöt tekivät lahjoituksia. Hieman yllättävääkin oli, miten moni lahjoittajista, noin kolmannes, oli nainen, joka teki lahjoituksen omissa nimissään. Tällöin saatettiin usein lahjoittaa avioliiton solmimisen yhteydessä huomenlahjana saatua omaisuutta. Lahjoituksia on myös tehty useamman henkilön nimissä, tyypillisesti pariskunnan tai sukulaisten yhteistoimintana. Yhteiskunnallisen aseman selvittäminen oli vaikeampaa, mutta erittäin monessa lahjoituskirjeessä ei ainakaan ollut erikseen mainittuna lahjoittajan asemaa. Niissä, joissa asema oli mainittu, esiintyivät niin aateliset kuin aatelittomatkin. Myös kaupunkien porvaristo osallistui lahjoituksiin. Vadstenan kirjeistä ei kuitenkaan tätä tutkielmaa tehdessä saatavilla olevilla tiedoilla pysty laajasti selvittämään, mikä oli lahjoittajien yhteiskunnallinen asema, vaikka tämä kysymys olisikin mielenkiintoinen. Lahjoitukset saattoivat olla paitsi hurskaudenosoitus, myös tapa, jolla pyrittiin saamaan vaikutusvaltaa, sillä Vadstenan luostari oli itsessään varakas ja hyvin vaikutusvaltainen toimija.

Ensimmäisessä ja toisessa käsittelyluvussa selviteltiin tämän lisäksi luostarin kirjeenvaihtokumppaneita ja kirjeenvaihdosta ilmeneviä valtasuhteita. Vadstenan luostari kävi kirjeenvaihtoa useiden valtakuntien hallitsijoiden kanssa, ja luostarilla oli henkilö- ja sukulaisuussuhteisiin perustuvia kontakteja useiden valtakuntien hallintoon. Hallitsijat ottivat mieluusti kantaa luostarin ja luostarille oleellisten asioiden puolesta. Moni eurooppalainen hallitsija puolsi esimerkiksi Vadstenan luostarin perustajan, Birgitan, kanonisointia ja kirjoitti sen takia Roomaan paaville. Tässä käsitellyn Vadstenan luostarin ensimmäisen viidenkymmenen toimintavuoden aikana Ruotsikin koki useita hallitsijavaihdoksia ja kirjeaineiston kautta saattoi tarkastella kunkin hallitsijan suhtautumista birgittalaisuuteen ja luostariorganisaatioon; lyhyen alkuaian Albrekt Mecklenburgilaisesta Kalmarin unionivaltakuntaan ja kuningatar Margareetaan, ja loppuaikojen Eerik Pommerilaiseen. Jokaisella heistä vaikutti kirjeaineiston perusteella olevan hieman erilainen suhde birgittalaisiin ja ehkä erityisesti Vadstenaan. Unionivaltakunnan johdolle läheisiä henkilöitä toimi myös luostarin tärkeissä tehtävissä, ja birgittalaisuus vaikuttaa vedonneen vahvasti ainakin kuningatar Margareetaan ja myöhemmin kuningatar Filipaan. He pyrkivät edistämään birgittalaisluostariverkoston kasvua toimimalla unionivaltakunnan alueelle perustettavien luostarien puolestapuhujina, ehkä konkreettisemminkin ja vierailivat Vadstenassa. Sekä Margareeta että Filippa otettiin järjestön kunniasisariksi.

Vadstenan luostari piti aktiivista yhteydenpitoa myös kirkolliseen hallintoon ja Ruotsin, myöhemmin unionivaltakunnan piispoihin. Piispat, kuten maalliset hallitsijatkin, kirjoittivat luostaria puoltavia kirjeitä Roomaan paaville ja tässä käsitellyn ajanjakson lopulla Konstanzin kirkolliskokoukseen, jossa käsiteltiin birgittalaisen kaksoisluostarijärjestelmän toiminnan peruseriaatteita. Suhteet muihin uskonnollisiin organisaatioihin saattoivat olla myös ristiriitaiset, sillä organisaatiot saattoivat olla varuillaan mahdollisen kilpailuasetelman varalta. Aineistossa on mahdollisesta ristiriita-asemasta huolimatta kuitenkin useita muiden luostariorganisaatioiden kanssa tehdystä kirjeenvaihdosta kertovia kirjeitä, jotka vaikuttavat kirjoitetun aivan hyvässä hengessä. Kirjeaineistosta löytyy pieneltä osin viitteitä myös paaviuden aseman ongelmakautteen vastapaaveineen. Vadstenan luostari kävi siis kirjeenvaihtoa monien merkittävien tahojen kanssa, mutta perustajansa Birgitta Birgersdotterin elinaikaiset kontaktiverkostot eivät korostu mitenkään erityisesti myöhemmissä luostarin kontaktien verkostoissa. Birgitan näyissä viittaamista asenteista saattaa kuitenkin johtua se, että Englannissa birgittalaisuus sai ajanjaksolla jalansijaa ja yläluokan tukea mutta Ranskassa ei kirjeaineiston perusteella näkään.

Toinen käsittelyluku pohti kasvavaa ja kehittyvää luostariverkkoa ja kirjeissä ilmenevää liikkuvuutta luostarien välillä ja liikkuvuutta luostarien asioita hoitamassa. Luostarien asukkaat, enimmäkseen, muttei yksinomaan munkit osallistuivat uusien luostarien perustamiseen sekä birgittalaisjärjestöä koskeviin neuvotteluihin ja kokouksiin. Jälkimmäisiin tosin osallistuivat yksinomaan munkit. Nunnien liikkuvuus rajoittui uusien luostarien perustamisen yhteyteen. Toiminnan alkuvaiheessa uuteen luostariin haluttiin kokeneempia järjestön nunnia ylläpitämään toiminnan yhtenäisyyttä ja jatkuvuutta. Munkit saattoivat liikkua samankaltaisten uusien luostareiden yhteydessä tapahtuneiden siirtojen kautta asettuen uuteen luostariin pysyvästi tai väliaikaisesti, viedä viestejä kirkolliskokouksiin tai paaville. Vähäisemmässä määrin liikkuvuutta edustivat kirjeet, joissa Vadstenan luostaria kohtaan osoitettiin kiinnostusta asettua munkiksi, jopa toisen järjestön luostareista. Pyhiinvaellus Vadstenaan oli merkittävää, mutta se esiintyy kirjeissä yllättävän vähän.

Reliikit ja niiden liikkuvuus olivat tärkeä osa keskiajan uskonnollista elämää, ja siksi ei ollut ihme, että ne esiintyivät tässäkin kirjeaineistossa. Aineistossa on useita kirjeitä, joissa pyydettiin lähettämään pyhän Birgitan reliikki, mutta reliikkiliikennettä tapahtui myös Vadstenan suuntaan ja sinne tuotiin reliikkejä muualta. Birgitan reliikkien pyyntö liittyi osaltaan birgittalaisluostariverkoston kasvuun, mutta hänen reliikkinsä olivat haluttuja muuallakin. Niitä lähetettiin kirjeaineiston mukaan mm. muille luostareille ja tuomiokirkkoihin.

Kolmannessa käsittelyluvussa tarkasteltiin keskiaikaisia kirjeitä arkistoaineistona ja sitä, miten kirjekokoelman asema on muuttunut vuosisatojen mittaan. Tässä käytettiin hyödyksi asiakirjojen elinkaarimallia lähtien kirjeiden alkuperäiskäytöstä luostarissa ja päätyen kirjeiden ottamiseen pysyväksi osaksi Ruotsin kansallisarkiston kokoelmia ja kirjeiden tarjoamista vapaasti kaikkien nähtäville internetissä. Nykyisin tutkittavissa oleva kokoelma ei vastaa enää alkuperäistä, sillä asiakirja-aineistoa ovat kohdanneet sekä valikoiva säilyttäminen että erilaiset tapaturmat, pahimpina tulipalot. Luvussa käsiteltiin kirjekokoelman käyttöä historiallisena aineistona ja sitä, millaisia merkityksiä keskiaikaisista luostarin kirjeistä on milloinkin haettu ja keitä kirjeet ovat kiinnostaneet. Luvussa keskityttiin paljolti lähteiden julkaisemiseen, ensin kirjallisessa muodossa kirjoina ja lehtijulkaisuissa, lopulta verkossa, kun pääaineistona tässä tutkielmassa käytetty *Svenska diplomatariums Huvudkartotek* -verkkosivusto syntyi; miksi lähteiden julkaisemista on pidetty oleellisena, miten julkaisemista on perusteltu ja keitä ajatellen alkuperäislähteitä julkaistiin? Kirjeaineiston, kuten muidenkin keskiaikaisten lähteiden, julkaisemisessa on nähtävissä, miten julkaisemiseen käytettiin ajanjakson uusinta tekniikkaa; 1700-luvulla sanomalehtiä, tekniikan kehittyessä kirjallisiin julkaisuihin lisättiin ensin

mustavalkoisia valokuvia, sitten värikuvia. 1990-luvulla aineistoa julkaistiin Cd-levyillä ja 2000-luvun alusta alkaen uusimpana lähteiden julkaisukanavana toimi internet. Ajanmukaiset ja saavutettavat julkaisuvälineet edesauttoivat pyrkimyksessä saada alkuperäiset lähteet mahdollisimman monen saavutettaviksi. Tätä tehtävää palveli myös Ruotsin keskiajan kirjelähteiden kokoaminen pitkäikäiseksi *Svenska Diplomatarium* -sarjaksi. Sarjaa on julkaistu 1800-luvun alusta alkaen. Kirjamuotoiset *Svenska Diplomatarium* -julkaisut lomittuvat digitaalisen *Svenska diplomatariums huvudkartotekin* kanssa, kirjoitushetkellä kirjasarjan uusin osa on julkaistu 2017 ja työ jatkuu edelleen.

Keskiaikaisen lähdeaineiston saavutettavuuden historia on myös arkistojen avoimuuden historiaa. Arkistoaineisto oli pitkään vain harvojen saavutettavissa, joten lähteiden kopiointi ja julkaiseminen vastasi osaltaan myös akateemiseen tarpeeseen. Myös vanhan aineiston käsittelyn ja vaurioitumisen yhteys ymmärrettiin jo varsin varhaisessa vaiheessa ja mainittiin syyksi tarjota lähdeaineistoa muussa kuin alkuperäisessä muodossa. Painetussa muodossa esitetty aineisto tosin edellytti alkuperäisen ja painetun aineiston väliin tulkitsijan, joka saattoi käsin kirjoitetut tekstit julkaistavaan muotoon. Kirjeiden julkaiseminen eri muodoissaan sivuaa siis arkistomaailmassa paljon pohdittua kysymystä asiakirja-aineiston alkuperäisyydestä. Motiivit julkaisemiselle 1700-luvulta tähän päivään vaikuttavat kuitenkin olleen varsin samanlaiset.

Vadstenan kirjeaineisto on laajuudessaan antoisa tutkittava, ja aineistossa esiintyviä kirjeitä onkin tutkittu historian mittaan jo monesta näkökulmasta. Itselläni nousi työtä tehdessä useampiakin kysymyksiä. Jatkotutkimuksen kannalta olisi esimerkiksi mielenkiintoista verrata Vadstenan birgittalaisluostarin kirjeaineistoa muihin Ruotsin keskiajan merkittäviin luostareihin, joita Vadstenankin lähellä oli useita. Näiden säilynyt kirjeaineisto on vähäisempää, joten tämä asettaa rajoituksia vertailulle, mutta soveltuvilta osin käytettynä muiden luostareiden aineisto täydentäisi kuvaa keskiaikaisista ruotsalaisista luostareista ja niiden verkostoista. Kiinnostava vertailukohde olisi myös jokin toinen varhaisvaiheen birgittalaisluostari, jolloin olisi luontevaa verrata Vadstenan, järjestön pääpaikan kirjeaineistoa kohteeseen, jonka merkitys on enemmänkin paikallinen (vaikka, kuten tässä olemme havainneet, uusien luostariyksiköiden perustaminen aikaan saattoi aktiivistakin kansainvälistä liikehdintää ja kirjeenvaihtoa). Toinen kiinnostava paneutumisen kohde olisivat maalahjoitusasiakirjat, joihin tässä tutkimuksessani kohdistettiin vain vähän huomiota. Peruskysymykset kuten lahjoittajien asema ja muu status sekä lahjoitettavien maakohteiden luonne saattaisivat antaa selkeämpää näkökulmaa sekä lahjoittajiin että luostarin talouteen ja omaisuuteen ja näistä voisi löytyä myös kiinnostava kohde vahvastikin rajatulle tutkimusaiheelle, jopa tapaustutkimuksen luonteiselle lähestymistavalle.

Myös arkistoinnin näkökulma tarjosi jatkoajatuksia; arkistointi ja asiakirjahallinto alkuperäisessä kohteessaan olisi mielenkiintoinen tutkimuskohde, vaikka lähteiden kautta kieltämättä vaikeasti tavoitettava. Vadstenasta kadonneen aineiston kysymys aiheutti myös mietintää; olisiko mahdollista päästä pieneltä osin käsiksi menetettyyn aineistoon vertaamalla Vadstenan aineistoa muihin birgittalaisluostareihin? Toisaalta aineiston alkuperäiskäytön jälkeinen elämäkin tarjoaisi antoisia tutkimusmahdollisuuksia. Erityisesti kiinnostavaksi koin keskiaikaisten lähteiden julkistamisen sanomalehdissä 1700-luvulla. Tätä on ansiokkaasti tutkittu mm. Turun tuomiokirkon mustan kirjan osalta, miltä vastaava näyttäisi tarkemmin Vadstenan aineiston kannalta? Koska aineisto on laaja, mahdollisuudetkin ovat lähes rajattomat.

Lähteet

Alkuperäislähteet:

Gejrot, Claes: Vadstenadiariet. Latisk text med översättning och kommentarer. Kungl. samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, handlingar del 19. 1996

Riksarkivet: Svenska diplomatariums huvudkartotek. Verkkopalvelu.

<https://sok.riksarkivet.se/sdhk>

Verkkolähteet:

Kansallisarkisto: Perjantaista itsepalvelupäivä Turun tutkijalissa 18.10.–20.12. Uutinen 10.10.2024 <https://kansallisarkisto.fi/-/perjantaista-itsepalvelupaiva-turun-tutkijalissa> (haettu 20.10.2024)

Riksarkivet: Historik <https://riksarkivet.se/historik> (haettu 31.10.2023)

Riksarkivet: Svenska diplomatariums huvudkartotek <https://sok.riksarkivet.se/SDHK>

Riksarkivet: Diplomatarium Suecanum series <https://riksarkivet.se/diplomatarium-series> (haettu 19.10.2024)

Riksarkivet: Om medeltidsbrev <https://www.riksarkivet.se/om-medeltidsbrev> (haettu 21.8.2024)

Riksarkivet: Om söktjänsten <https://sok.riksarkivet.se/om-soktjansten> (haettu 20.10.2024)

Riksarkivet: Riksarkivet 400 år - En jubileumsutställning <https://riksarkivet.se/riksarkivet-400-ar-jubileumsutstallning> (haettu 7.6.2024)

Riksarkivet: SDHK: De svenska medeltidsbreven <https://riksarkivet.se/psidata/sdhk> (haettu 6.7.2024)

The Holy see: Supreme pontiffs <https://www.vatican.va/content/vatican/en.html> (haettu 6.3.2024)

Turun yliopisto: Taivaallista armoa ja helvetin tulta: Kuvat Pyhän Birgitan Revelationes celestes -teoksessa (verkkonäyttely)

<https://sites.utu.fi/libuniturku/verkkonayttelyt/birgitta/> (haettu 2.11.2023)

Tutkimuskirjallisuus

- Baets, Anton de: *Responsible history*. Berghahn books, New York, 2009
- Bell Alan; Brown Caroline: *The Recordkeeper's Bookshelf*. Centre for Archive and Information Studies (CAIS), University of Dundee, Dundee 2013.
- Briggs, Charles F.: Literacy, reading and writing in the medieval west. *Journal of medieval history*, vol 26, issue 4, toim. s.n., Elsevier Science ltd, Abingdon-on-Thames, 2000, 397-420.
- Christiansen, Eric: *The northern crusades. The Baltic and the catholic frontier 1100-1525*. The Macmillan press ltd, Lontoo, 1980.
- Clancy, Michael: "Tenacious Letters": Archives and Memory in the Middle Ages. *Archivaria* 11, toim. Gordon Dodds. Association of Canadian archivists, Ottawa, 1980, 115-125.
- Delsalle, Paul: *A history of archival practice*. Käänn. Margaret Procter. Routledge, Abingdon 2018.
- Etting, Vivian: Margareeta ja birgittalaisjärjestö. Teoksessa Margareeta, pohjolan rouva ja valtias. Kalmarin unioni 600 vuotta. Toim. Poul Grinder-Hansen. Tanskan kansallismuseo, Kööpenhamina 1997. 251–255.
- Etting, Vivian: *Queen Margrete I (1353-1412) and the Founding of the Nordic Union*. Brill, Leiden 2004.
- Flemberg, Marie-Louise: *Filippa, engelsk prinsessa – nordisk unionsdrottning*. Santerus förlag, Tukholma 2014.
- Fredriksson, Anna: *Vadstena klosterns bibliotek: en analys av förvärv och bestånd*. Sarjassa *Vadstenabrodernas predikan*, Uppsalan yliopisto, Uppsala, 1997.
- Fredriksson, Anna: *Att rusta sin borg. Förvärv och bibliotekssamling i Vadstena kloster 1374–1595. En studie av resterna*. Kirjastotieteen ja informatiikan maisteritutkielma, Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan, 1996.
- Fritz, Birgitta: *De svenska medeltidsbrevens trädning till 1800-tals början*. *Meddelanden från Svenska Riksarkivet för åren 1976–1977*, Riksarkivet, Tukholma, 1980. Täydennetty 2009.
- Fritz, Birgitta: *The history and spiritual life of Vadstena abbey*. Teoksessa *A companion to Birgitta of Sweden and her legacy in the later middle ages*, toim. Oen, Maria H. Brill academic publishers, Leiden, 2019. 132-158.

- Geary, Patrick: Sacred commodities: The circulation of medieval relics. Teoksessa *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge University Press, Cambridge 1986. 169–192.
- Gejrot, Claes: *Diarium Vadstenense*, a late medieval memorial book and political chronicle. Teoksessa *past and present in medieval chronicles* (toim. Mari Isoaho). Helsinki collegium of advances studies, 2015 <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/20f6770d-2154-4918-ba30-cc55fd994efb/content>
- Gilliland-Swetland, A.J. (2000), "Enduring Paradigm, New Opportunities: The Value of the Archival Perspective in the Digital Environment", *Library Hi Tech*, Vol. 18 No. 4, Council of library and information resources, Washington D.C, 2000.
- Hedvall, Rikhard ja Lindeblad, Karin: *Det Medeltida Östergötland, en arkeologisk guidebok*. Historiska Media, Lund, 2007.
- Heikkilä, Tuomas: Birgitasta Pyhäksi Birgitaksi. Teoksessa *Pyhä Birgitta, Euroopan suojelusyhimys*. Toim. Setälä, Päivi ja Ahl, Eva. Otava, Helsinki 2003. 55–67.
- Heikkilä, Tuomas: Piirtoja ja kirjaimia. Kirjoittamisen kulttuurihistoriaa keskiajalla. Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2009.
- Henttonen, Pekka: *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. BTJ Finland, Helsinki, 2015
- Hildebrand, Bror Emil: Förord. teoksessa *Svenskt diplomatarium III*, Kungliga Vitterhets historie och antikvitets akademien, Tukholma, 1842.
- Hildebrand, Bror Emil: Förord. Teoksessa *Svenskt diplomatarium IV*, Kungliga Vitterhets historie och antikvitets akademien, Tukholma, 1853.
- Hägglund, Anna Stina: *Birgittine landscapes: Three monasteries in their local and regional environment across the Baltic Sea Region c. 1410–1530*. Åbo Akademi, Åbo, 2022.
- Hägglund, Anna Stina: *Birgittine Circles in the Baltic Sea region. Intercessory Prayers and Gifts of Friendship*. Teoksessa *People and saints in the medieval world*. Kungliga vitterhets och antikvitets akademien, Tukholma, 2023.
- Johansson, Jan-Erik; Mattila, Mikko ja Uusikylä, Petri: *Johdatus verkostanalyysiin. Menetelmäraportteja ja käsikirjoituksia 3/1995*. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki 1995.
- Kallio-Hirvonen, Maria: *Käsikirjoitustutkimus, kopiokirjat ja kopiokirjojen tehtävä Turun keskiaikaisessa tuomiokapitulissa*. Väitöskirja, Turun yliopisto, 2021.
- Kwiatkowska-Frejlich, Lidia: *Gdansk/Danzig, Mariebrunn, Fons Mariae 1396–1835*. Teoksessa *Birgitta Atlas, Saint Birgitta's monasteries: a transeuropean project = die klöster der Heiligen Birgitta: ein transeuropäisches projekt*. Societas Birgitta Europa, Uden, 2013.

Kwiatkowska-Frejlich, Lidia: *Lublin, Maria Triumph, Triumphus Mariae 1412–1819.*

Teoksessa Birgitta Atlas, Saint Birgitta's monasteries: a transeuropean project = die klöster der Heiligen Birgitta: ein transeuropäisches projekt. Societas Birgitta Europa, Uden, 2013.

Lamberg, Marko: Tekstintuotanto keskiajalla. Jyväskylän yliopiston kirjaston tiedotuslehti verkkomakasiini https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/6160/1/URN_NBN_fi_jyu-2007502.pdf (haettu 3.11.2023).

Larsson, Lars-Olof: Kalmarunionens tid, från drottning Margareta till Kristian II. 2. painos. Rabén Prisma, Tukholma, 2003.

Liljegren, Johan Gustaf: Företal. Teoksessa *Svenskt diplomatarium I*, Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien, Tukholma, 1829.

Lindell, Inger: Brev i Vadstena klosterns arkiv 1368–1375. Svenska fornskriftsällskapet, Uppsala 2010.

Lindman, Satu; Koskivirta, Anu; Eilola, Jari: Historiantutkimuksen etiikka. Gaudeamus, 2017
Mäeväli, Sulev; Padam, Tiit ja Rajamaa, Ruut: Pirita, Mariental, Vallis Mariae 1407–1575.

Teoksessa Birgitta Atlas, Saint Birgitta's monasteries: a transeuropean project = die klöster der Heiligen Birgitta: ein transeuropäisches projekt. Societas Birgitta Europa, Uden, 2013. 58–62.

Nyberg, Tore: Birgittalaisten luostarit. Teoksessa *Margareeta, pohjolan rouva ja valtias. Kalmarin unioni 600 vuotta.* Toim. Poul Grønder-Hansen. Tanskan kansallismuseo, Kööpenhamina, 1997. 256–262.

Nyberg, Tore: Berg, Gnadenberg, Mons Gratiae 1420–1558. Teoksessa *Birgitta Atlas, Saint Birgitta's monasteries: a transeuropean project = die klöster der Heiligen Birgitta: ein transeuropäisches projekt.* Societas Birgitta Europa, Uden, 2013. 170–173.

Nyberg, Tore: Genoa/Genua/Genova, Santa Maria di Scala Celi 1403–1805. *Teoksessa Birgitta Atlas, Saint Birgitta's monasteries: a transeuropean project = die klöster der Heiligen Birgitta: ein transeuropäisches projekt.* Societas Birgitta Europa, 2013. 90–93.

Nyberg, Tore: Florence/Florenz/Firenze, Santa Maria in Paradiso, 1394–1776. Teoksessa *Birgitta Atlas, Saint Birgitta's monasteries: a transeuropean project = die klöster der Heiligen Birgitta: ein transeuropäisches projekt.* Societas Birgitta Europa, Uden, 2013. 86–89.

- Nyberg, Tore: Mölln, Marienwohlde, Silva Mariae 1413–1560. Teoksessa *Birgitta Atlas, Saint Birgitta's monasteries: a transeuropean project = die klöster der Heiligen Birgitta: ein transeuropäisches projekt*. Societas Birgitta Europa, Uden, 2013. 160–164.
- Nyberg, Tore: Mölln, Stralsund, Marienkron, Corona Mariae 1415–1559. Teoksessa *Birgitta Atlas, Saint Birgitta's monasteries: a transeuropean project = die klöster der Heiligen Birgitta: ein transeuropäisches projekt*. Societas Birgitta Europa, Uden, 2013. 165–169.
- Nyberg, Tore: Vadstena, Monasterium B. Mariae et B. Birgitta 1370–1596. Teoksessa *Birgitta Atlas, Saint Birgitta's monasteries: a transeuropean project = die klöster der Heiligen Birgitta: ein transeuropäisches projekt*, toim. Sander-Olsen, Ulla; Nyberg, Tore ja Sloth Carsen, Per. Societas Birgitta Europa, Uden, 2013. 42–57.
- Olesen, Jens E.: Ylimystö ja Kalmarin unioni. Teoksessa *Margareta, pohjolan rouva ja valtias. Kalmarin unioni 600 vuotta*. Toim. Poul Grønder-Hansen. Tanskan kansallismuseo, Kööpenhamina, 1997. 39–45.
- Palola, Ari-Pekka: Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika: Turun piispat 1412–1460. Suomen kirkkohistoriallinen seura. Gummerus, Saarijärvi 1997.
- Queller, Donald E: Thirteenth-century diplomatic envoys: Nuncii and procuratores. *Speculum*, 1960–04, Vol.35 (2), s.196–213.
- Rajavuori, Jonna: Naantalin luostarin taloudellinen ja yhteiskunnallinen asema Ruotsin valtakunnassa reformaation murroksessa (1527–1591). Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro Gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 2020.
- Rosborn, Sven: Eerik Pommerilainen, unioniruhtinas ja merirosvo. Teoksessa *Margareta, pohjolan rouva ja valtias. Kalmarin unioni 600 vuotta*. Toim. Poul Grønder-Hansen. Tanskan kansallismuseo, Kööpenhamina, 1997. s. 86–97.
- Salmesvuori, Päivi: Aatelisneidosta kosmopoliitiksi. Teoksessa *Pyhä Birgitta, Euroopan suojeluspyhimys*, toim. Setälä, Päivi ja Ahl, Eva. Otava, Helsinki 2003. s. 9–54.
- Salminen, Tapio: *Obscure Hands – Trusted Men. Textualization, the Office of the City Scribe and the Written Management of Information and Communication of the Council of Reval (Tallinn) before 1460*. Tampereen yliopisto, 2016.
- Setälä, Päivi ja Ahl, Eva: *Pyhä Birgitta, Euroopan suojeluspyhimys*. Otava, Helsinki, 2003
- Setälä, Päivi: *Pyhä Birgitta ja Suomi*. Teoksessa *Pyhä Birgitta, Euroopan suojeluspyhimys*. Toim. Setälä, Päivi ja Ahl, Eva. Otava, Helsinki 2003 166–201.
- Sister Mary Bridget & Ellis, Roger: *Syon Abbey, South Brent, England. Holy Saviour, Saint Mary and Saint Birgitta of Syon, temporarily vacant 1415-2011*. Teoksessa *Birgitta*

- Atlas, Saint Birgitta's monasteries: a transeuropean project = die klöster der Heiligen Birgitta: ein transeuropäisches projekt.* Societas Birgitta Europa, Uden, 2013. 150-155.
- Smith, R. M. (1979): Kin and Neighbors in a Thirteenth-Century Suffolk Community. *Journal of Family History* 4: 219–256 <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/036319907900400301>
- Schad Elgstrand, Orca: “Utan sitta på en skarp stengata, här med alla ting, som man skall uppbära dagligen”: En studie om Riksarkivets kansliskrivares levnadsstandard under 1610–1620-tal utifrån Pierre Bourdieus samhällsteori. Arkistotieteen kandidaatintutkielma, Södertörn Universitet, 2016.
- Ström, Helena Wangefelt. Heligt – hotfullt – historiskt: Kulturarvifieringen av det katolska i 1600-talets Sverige. *Lychnos 2011*, toim. Bosse Holmqvist. Lärdomshistoriska samfundet, Uppsala 2011, 29–53.
- Thornton, David E: Stability or mobility? Movement between cistercian houses in late medieval and early Tudor England and Wales. *Cîteaux, commentarii cistercienses*, 2019, Vol.70 (1–2), p.87–113.
- Vainio, Charlotta: Den medeltida svenska husfrun och lagen - En studie i förmyndarskap, begränsningar och möjligheter. Pro Gradu –tutkielma, humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto 2010.
- Walta, Ville: ”Scriffuit j Nadhendal” Asiakirjat ja niiden kirjoittaminen Naantalin luostarissa. *Historia Mirabilis 2012*, Turun historiallinen yhdistys, Turku 2012, 43–67.
- Wolfheckel Jensen, Ola: “Antiqua serva”: Några brottstycken ur den tidiga minnesvårdens rättskultur. Teoksessa *Med hjärta och hjärna: En vänbok till professor Elisabeth Arwill-Nordbladh*. toim. Alexander Andreeff, Henrik Alexandersson ja Annika Büntz. Göteborgs universitet, Göteborg, 2014 131-147.
- Ysebaert, Walter: Medieval letters and letter collections as historical sources: Methodological questions and reflections and research perspectives (6 th-14th centuries). *Studi Medievali* 50 (1), 2009, 41–73.

Sanakirjat ja ensyklopediat:

- Britannica Money: Alberti Family <https://www.britannica.com/money/Alberti-family> (haettu 3.5.2024)
- Encyclopedia Britannica: Indulgence <https://www.britannica.com/topic/indulgence> (haettu 16.4.2024)

Encyclopedia Britannica: John, antipope <https://www.britannica.com/biography/John-XXIII>
(haettu 18.4.2024)

Förvaltningshistorisk ordbok: Fru <https://fho.sls.fi/uppslagsord/161/fru/> (haettu 27.3.2024)

Förvaltningshistorisk ordbok: Herre <https://fho.sls.fi/uppslagsord/15474/herre/> (haettu
27.3.2024)

Förvaltningshistorisk ordbok: Kammarkollegiet [https://fho.sls.fi/uppslagsord/4510/kammar-
kollegium/](https://fho.sls.fi/uppslagsord/4510/kammar-kollegium/) (haettu 17.10.2024)

Oxford dictionary of national biography: Fitzhugh, Henry, third Baron Fitzhugh.
<https://doi.org/10.1093/ref:odnb/50151> (haettu 15.2.2024)

Oxford dictionary of national biography: Percy, Sir Henry [called Henry Hotspur]
<https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1093/ref:odnb/21931> (haettu 15.2.2024)

Svenskt biografiskt lexikon: Ingeborg Gerhardsdotter <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=11951> (haettu 19.2.2024)

Kuvalähteet:

Kartta 1 William R. Shepherd: The Historical Atlas pohjalta Wikimedia Commons, täydentänyt Hanna Lehmusto https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Europe_outline_map.png

Liitteet

Liite 1 Unionivaltakunnan piispojen Vadstenaan koskevat kirjeet

TAULUKKO 1. Piispojen kirjeet

Unionivaltakunnan piispojen Vadstenaan koskevat saapuneet, lähetetyt ja muut kirjeet jaoteltuna hiippakunnittain.

Hiippakunta	Kirjeitä yhteensä	Luostariin saapuneet	Luostarin lähettämät	Muut Vadstenaan käsittelevät
Linköping	57	31	3	23
Uppsalan arkkihiippakunta	47	17	16	14
Strängnäs	13	4	1	8
Lund	10	2	2	6
Västerås	8	2	1	5
Skara	7	3	1	3
Odense	6	1	1	4
Turku	5	2	1	2
Roskilde	2	1	1	0
Växjö	2	1	0	1

Liite 2 Rooman paavien Vadstena käsittelevät kirjeet

TAULUKKO 2 Paavien kirjeet

Rooman paavien Vadstena koskevat kirjeet jaoteltuna paavien virkakausittain

Paavi	Virkakausi	Kirjeitä Vadstena-aiheesta SDHK:ssa yhteensä	Kirjeet suoraan Vadstenan kanssa
Gregorius XI	1370–1378	12	2
Urbanus IV	1378–1389	23	15
Bonifatius IX	1389–1404	23	19
Innocentius VII	1404–1406	4	3
Gregorius XII	1404–1406	0	0
Martinus V	1417–1431	15	6

Liite 3 Kartta ensimmäisistä birgittalaisluostareista

Kartta 1 Ensimmäisen viidenkymmenen toimintavuoden aikana perustetut birgittalaisluostarit